

BETÆNKNING
OM
REVISION AF
BIBLIOTEKSLOVEN

BETÆNKNING NR. 607

1971

Indholdsoversigt

	Side
1 <i>Forord</i>	7
2 <i>Indledning</i>	11
3 <i>Statstilskud</i>	13
3.1 Oversigt	13
3.2 Refusionsordningen	13
3.3 Rådighedssummen til bibliotekernes fællesopgaver	16
3.4 Inventartilskud	17
3.5 Centralbibliotekstilskud	17
3.6 Storkøbenhavnske fællesopgaver	17
3.7 Københavns Kommunes Biblioteker	17
3.8 Biblioteker på militære tjenestesteder m. v.	18
3.9 Biblioteker med særopgaver	18
3.10 Grønland	18
3.11 Christiansø	18
3.12 Særlig rådighedssum	18
3.13 Afgift til forfattere m. fl.	19
4 <i>Folkebibliotekernes formål</i>	20
4.1 Kriterier for materialevalg	20
4.2 Kvalitetskravet	20
4.3 Neutralitetskravet	22
4.4 Kulturelle arrangementer	22
4.5 Formålsparagraffen	22
5 <i>Obligatorisk folkebibliotek. Fri låneret</i>	24
5.1 Obligatoriet	24
5.2 Den frie låneret	24
6 <i>Heltidsbiblioteker - deltidsbiblioteker</i>	25
6.1 Gældende ordning	25
6.2 Heltidsbetjening i alle kommuner	26
7 <i>Folkebibliotekets ejendoms- og styrelsesforhold</i>	29
7.1 Ejendomsforhold	29
7.2 Styrelse	29
7.3 Vedtægt	31
8 <i>Folkebibliotekets virkeområde</i>	32
9 <i>Biblioteksmæssigt samarbejde mellem kommuner</i>	34
9.1 Nugældende bestemmelser	34
9.2 Baggrunden for nugældende bestemmelser	34
9.3 Situationen efter kommunalreformen	35
9.4 Forholdet til kommunalreformen	36
9.5 Delvist samarbejde	37
10 <i>Decentralisering</i>	39
10.1 Ligestilling af alle beboere	39
10.2 Lokal strukturplanlægning	40
10.3 Decentraliseringsprincipper	40

	Side
11 <i>Biblioteksbetjening af institutioner m. v.</i>	44
11.1 Indledning	44
11.2 Almen folkebiblioteksbetjening af institutioner.	44
11.3 Eksisterende generelle aftaler.	47
11.4 Afgrænsning mod faglige og videnskabelige biblioteker.	47
11.5 Samarbejde med undervisningsinstitutioner.	48
11.6 Folkebibliotekerne og de lokalhistoriske arkiver.	49
12 <i>Audiovisuelle samlinger.</i>	51
12.1 Indledning	51
12.2 Hittidig praksis.	51
12.3 Forslag til arbejdet med de audiovisuelle samlinger.	52
12.4 Anden lovgivning	53
13 <i>Kulturelle arrangementer.</i>	54
13.1 Indledning	54
13.2 Aktivitetsformer.	55
13.3 Forslag om videreudvikling af folkebibliotekernes kulturelle arrangementer.	56
14 <i>Bibliotekstekniske forhold.</i>	58
14.1 Præstation og driftsøkonomi	58
14.2 Biblioteksteknisk samkøring.	59
14.3 Enkelte arbejdsområder.	60
14.4 Edb-anvendelse i bibliotekerne	61
14.5 Landsdækkende klargøringscenter.	62
14.6 Det enkelte bibliotek	63
14.7 Den bibliotekstekniske samkørings problemer.	64
15 <i>Personaleforhold.</i>	66
15.1 Materialevalgets organisation.	66
15.2 Arbejdsfordelingsplaner.	67
15.3 Videreuddannelse.	68
15.4 Organisationsformer og ledelsesmodeller.	68
16 <i>Lokaleforhold.</i>	69
16.1 Problemstilling	69
16.2 Tilstandsbeskrivelse.	69
16.3 Konklusion.	70
16.4 Bibliotekslokalernes anvendelse.	7
17 <i>Centralbibliotekernes status og finansiering.</i>	72
17.1 Struktur.	72
17.2 Status.	72
17.3 Finansiering	73
17.4 Styrelse	74
17.5 De lokale biblioteksplaner.	75
17.6 Udgiftsberegningen.	75
18 <i>Centralbibliotekernes rådgivende virksomhed.</i>	78
18.1 Nugældende bestemmelser.	78
18.2 Overgangstid.	78
18.3 Centralbibliotekets personale.	79
18.4 Centralbibliotekets rådgivende bistand	79
18.5 Bistandsområder.	80

	Side
19 <i>Bibliotekernes indbyrdes lån</i>	81
19.1 Forudsætninger	81
19.2 Lånevejene	82
19.3 Bibliotekernes Oplysningskontor	83
19.4 Særlige forhold	84
20 <i>Storkøbenhavn</i>	85
21 <i>Særlige områder</i>	87
21.1 Grønland	87
21.2 Christiansø	87
21.3 Det tyske mindretal i Sønderjylland	88
22 <i>Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet</i>	89
22.1 Bibliotekstilsynet	89
22.2 Biblioteksrådet	90
23 <i>Afgift til forfattere og kunstnere m. fl.</i>	91
23.1 Gældende ordning	91
23.2 Biblioteker der omfattes af ordningen	91
23.3 Kredsen af vederlagsberettigede	92
23.4 Administration	94
24 <i>Udkast til lov om folkebiblioteker</i>	95

BILAG

1 Centralbiblioteksområderne	98
2 Danske folkebiblioteker ordnet efter virkeområdernes indbyggertal	99
3 Byer og bymæssige bebyggelser i Danmark	102

1 Forord

Ved skrivelse af 24. april 1969 nedsatte ministeren for kulturelle anliggender et udvalg der skulle udarbejde forslag til en revision af lov nr 171 af 27. maj 1964 om folkebiblioteker m. v. Udvalget fik følgende sammensætning:

Biblioteksdirektør *E. Allerslev Jensen* (formand)

Borgmester *Henning Rasmussen*, Esbjerg (Kommunernes Landsforening)

Borgmester *Gustav Jensen*, Rødovre (Amtsrådsforeningen i Danmark)

Borgmester *Alfred Nørrelund*, Gelsted (Kommunernes Landsforening)

Folketingsmand *R. Lysholt Hansen*, Nykøbing F (Danmarks Biblioteksforening)

Overbibliotekar *Carsten Tofte*, Nykøbing F (Danmarks Biblioteksforening)

Vicestadsbibliotekar *Leif Thorsen*, København (Bibliotekarforeningen)

Fuldmægtig *Karsten Vedaer* (Ministeriet for Kulturelle Anliggender)

Fuldmægtig *Bent Rasmussen* (Ministeriet for Kulturelle Anliggender) (sekretær).

Udvalget fik følgende kommissorium:

Udvalget skal afgive indstilling til ministeriet for kulturelle anliggender om en revision af den nævnte lov. I forslaget skal indgå sådanne ændringer, som må anses for nødvendige eller hensigtsmæssige i forbindelse med den forestående kommunalreform; spørgsmålet om en omlægning til større administrative enheder og en eventuel ændret fordeling mellem statens og kommunernes andel i de samlede biblioteksudgifter bør behandles.

Endvidere skal udvalget have opmærksomheden henvendt på de af 3. revisionsdepartement fremdragne problemer, jfr. tillægsbetænkning I over statsregnskabet

for 1966-67, afgivet af de af folketingsvalgte statsrevisorer. I den forbindelse bør det undersøges, om en forbedret udnyttelse af de bevilgede midler kan opnås ved gennemførelse af forenkling i såvel forretningsgang som arbejdsmetoder.

Udvalget bør tillige overveje, om der ved lovrevisionen bør indføres regler for den fremtidige anvendelse af audio-visuelle materialer i folkebibliotekerne.

Det bør endelig indgå i udvalgets overvejelser, om en reduktion af de gældende statstilskudssatser under en ændret kommunestruktur kan anses for forenelig med sikringen af en tilfredsstillende biblioteksbetjening.

I november 1969 fratrådte fuldmægtig *Karsten Fedder* som medlem af udvalget og blev afløst af ekspeditionssekretær *Lennart Holten*, Ministeriet for Kulturelle Anliggender.

Efter nyvalg til og ny konstitution i Bibliotekarforeningens hovedbestyrelse fratrådte vicestadsbibliotekar *Leif Thorsen* i februar 1970 som medlem af udvalget og afløstes af bibliotekar *Jan Østergaard Bertelsen*,

Efter indstilling fra Kommunernes Landsforening fratrådte borgmester *Henning Rasmussen* i maj 1970 som medlem af udvalget og afløstes af folketingsmand *Axel Ivan Pedersen*, Nykøbing M. Efter indstilling fra Amtsrådsforeningen i Danmark fratrådte borgmester *Gustav Jensen* i september 1970 som medlem af udvalget og afløstes af landsretssagfører *Poul Drachmann*, Nykøbing F. Kontorchef */ . Birch Jensen*, Kommunernes Landsforening, har vikarieret for *Alfred Nørrelund* og *Axel Ivan Pedersen*. Biblioteksinspektør *Ole Koch* har fungeret som mødeleder ved tre af udvalgets møder, hvor formanden var forhindret i at være til stede.

I efteråret 1969 og i januar 1970 nedsatte ministeren for kulturelle anliggender efter

ændstilling fra udvalget 4 ekspertudvalg hvor følgende spørgsmål er blevet behandlet: 1) Storkøbenhavns biblioteksforhold, 2) Den lokale biblioteksstruktur, 3) Arbejdsforenkling og automation og 4) Kulturelle arrangementers placering i biblioteksarbejdet.

Udvalget for Storkøbenhavns Biblioteksforhold fik følgende kommissorium: »Udvalget skal undersøge på hvilke områder og i hvilken udstrækning de storkøbenhavnske folkebiblioteker kan samarbejde, f. eks. med hensyn til anskaffelsen af bøger og andet materiale og samlingsernes udnyttelse. Endvidere skal udvalget undersøge muligheden af fælles planlægning med hensyn til betjeningssteder, herunder rullende betjening, i det storkøbenhavnske område. Udvalget skal tillige undersøge i hvilken udstrækning det storkøbenhavnske samarbejde kan omfatte bibliotekerne i Roskilde og Frederiksborg amter.« Udvalget fik følgende sammensætning:

Overbibliotekar *Oluf Abitz*, Roskilde
 Bibliotekar *Ane Marie Bonde*, De Storkøbenhavnske Folkebibliotekers Samarbejdsudvalg (sekretær)
 Overbibliotekar *Poul Brams*, Værløse
 Afdelingsbibliotekar *Inge Hansen*, Søllerød
 Stadsbibliotekar *Astrid Hoffmeyer*, Hillerød
 Stadsbibliotekar *Frode Jensen*, København
 Stadsbibliotekar *Johs. Lehm Laursen*, Frederiksberg
 Stadsbibliotekar *Kr. Lindbo-Larsen*, Gladsaxe
 Biblioteksinspektør *Sven Plovgaard*, Bibliotekstilsynet
 Stadsbibliotekar *Helge Stenkilde*, Gentofte (formand)

Udvalget for den Lokale Biblioteksstruktur fik følgende kommissorium: »Udvalgets opgave er at undersøge, hvilken biblioteksstruktur og hvilke betjeningsformer der i videst muligt omfang giver alle beboere inden for det lokale virkeområde samme adgang til biblioteksbetjening. Det ønskes således undersøgt, i hvilken udstrækning biblioteksvirksomheden bør decentraliseres ved oprettelsen af filialer, og der ønskes tilvejebragt et materiale, som kan være vejledende ved afgørelsen af, hvornår filialer bør oprettes,

og ved fastlæggelsen af deres placering, deres karakter (faste eller mobile) og omfanget af deres virksomhed.« Udvalget fik følgende sammensætning:

Bibliotekskonsulent *Aase Beck*, Bibliotekstilsynet (sekretær)
 Stadsbibliotekar *Poul Daugaard*, Århus
 Overbibliotekar *Jørgen Bro Glistrup*, Frederikssund
 Kommunebibliotekar *Egon Hansen*, Egvad
 Ledende børnebibliotekar *Inga Holst Lind*, Rødovre
 Biblioteksinspektør *V. Klingberg-Nielsen*, Bibliotekstilsynet (formand)
 Overbibliotekar *Vagn Laursen*, Holstebro
 Ledende børnebibliotekar *Grete Lund*, Hjørring
 Ledende oplandsbibliotekar *Poul Erik Nielsen*, Slagelse (senere overbibliotekar i Korsør)
 Ledende oplandsbibliotekar *Ejnar Vestergaard*, Esbjerg.

Udvalget for Arbejdsforenkling og Automation fik følgende kommissorium: »Udvalget har til opgave at stille forslag, som kan medvirke til forbedret service og til øget effektivitet indenfor alle folkebiblioteksfunktioner. Udvalget skal herunder foretage de fornødne vurderinger og undersøgelser med henblik på folkebibliotekernes anvendelse af elektronisk databehandling og andre tekniske hjælpemidler, med henblik på yderligere arbejdsforenkling i de enkelte biblioteker og med henblik på den mest hensigtsmæssige arbejdsfordeling mellem disse og Bibliotekscentralen og andre centrale institutioner. Udvalget skal desuden undersøge problemer i forbindelse med præstationsmåling og driftsøkonomisk vurdering af de enkelte folkebiblioteker og folkebiblioteksvæsenet som helhed.« Udvalget fik følgende sammensætning:

Overbibliotekar *Bodil Christensen*, Hjørring
 Biblioteksinspektør *Henning Gimbel*, Bibliotekstilsynet (senere overbibliotekar i Herning) (formand)
 Bibliotekskonsulent *Morten Hein*, Bibliotekstilsynet (sekretær)
 Biblioteksassistent *Hanne Herms*, Århus
 Overbibliotekar *Mogens Jacobsen*, Ribe
 Stadsbibliotekar *Birger Knudsen*, Ålborg

Vicestadsbibliotekar *Kurt Norsker*, Odense
 Ledende børnebibliotekar *Bodil Skov*, Silkeborg
 Afdelingsbibliotekar *Dora Steensgaard*, Ballerup
 Vicebibliotekar *Grethe Torfing*, Brøndbyerne.

Udvalget for Kulturelle Arrangementer fik følgende kommissorium: »Udvalget skal stille forslag om de kulturelle arrangementers placering i biblioteksarbejdet, herunder forslag om hvilke opgaver folkebibliotekerne kan løse inden for en lokal kulturcentervirksomhed, f. eks. ved at koordinere kulturelle aktiviteter. Udvalgets arbejde skal ikke begrænses til at omfatte arrangementer, der tilbydes et publikum, hvis rolle alene er receptiv. Der skal også stilles forslag om, i hvilken udstrækning der kan organiseres en virksomhed med henblik på at imødekomme behovet for individuel, aktiv kulturel udfoldelse, hvorved bemærkes, at dette ikke nødvendigvis betyder, at der skal være bygningsmæssig samhørighed, men at man søger den størst mulige koordinering af de forskelligartede tilbud. Det vil endvidere være en opgave at overveje, hvorledes bibliotekerne eventuelt kan støtte udviklingen inden for voksenundervisningen m. v. i radio og TV.« Udvalget fik følgende sammensætning:

Skuespillerinden *Jytte Abildstrøm*
 Overbibliotekar *Poul Brams*, Værløse
 Biblioteksinspektør *Aase Bredsdorff*, Bibliotekstilsynet
 Maleren *Erik Böttzauw*
 Filmkonsulent *Mogens Elvius*, Statens Filmcentral
 Sekretariatschef *Svend Esbech*, Danmarks Biblioteksforening (formand)
 Musikbibliotekar *Bodil Foss*, Tårnby
 Overbibliotekar *Thorkild Hamming*, Kolding
 Afdelingsbibliotekar *Ruth Hansen*, Gladsaxe
 Undervisningsinspektør *Per Himmelstrup*, Direktoratet for Ungdomsundervisningen
 Komponisten *Mogens Winkel Holm*
 Filminstruktør *Børge Høst*
 Overlærer *Poul Jensen*, Statens Pædagogiske Forsøgscenter

Bibliotekar *Ingerlise Koefoed*, Danmarks Biblioteksforening
 Skuespilleren *Erik Kühnau*
 Forfatteren *Willy-August Linnemann*
 Bibliotekskonsulent *Jes Petersen*, Bibliotekstilsynet
 Fuldmægtig *Bent Rasmussen*, Kulturministeriet (sekretær)
 Museumsinspektør *Peter Seeberg*, Viborg
 Forstander *John Sørensen*, Vesterbro Ungdomsgård
 Bibliotekar *Preben Tøttrup*, Herning.

Udvalgenes arbejde er resulteret i 4 betænkninger, der i efteråret 1970 er blevet offentliggjort af Bibliotekscentralen. De 4 betænkninger har dannet grundlag for udvalgets behandling af de heri omhandlede spørgsmål.

I udvalgets drøftelser og overvejelser er udover de nævnte 4 ekspertudvalgsbetænkninger indgået betænkningen »Bibliotekernes indbyrdes lån« afgivet af det af Fællesudvalget for Videnskabelige Biblioteker og Folkebiblioteker i 1967 nedsatte interurbanudvalg, og betænkningen »Audiovisuelle samlinger« afgivet af den i 1970 af Bibliotekstilsynet nedsatte arbejdsgruppe der har haft til opgave at tilvejebringe materiale om av-samlinger i folkebibliotekerne. Begge de 2 nævnte betænkninger er offentliggjort i 1970 af Bibliotekscentralen. Hertil kommer »Redegørelse angående budget- og regnskabsmæssig adskillelse af folkebiblioteker og skolebiblioteker« afgivet af et udvalg nedsat i 1968 af de kommunale organisationer.

Udvalget har forhandlet med følgende:

Billedkunstnernes Forbund
 Bookman A/S og advokat *Jørgen Jacobsen*
 Dansk Forfatterforening og Forfatterforbundet
 Dansk Komponist-Forening

Udvalget har modtaget skriftlige henvendelser fra følgende:

Fagudvalget af Læsesalsbibliotekarere
 Bibliotekar *Gunhild Lindstrøm*
 Vicestadsbibliotekar *Kurt Norsker*
 Biblioteksforeningen for Storkøbenhavn
 Bibliotekarerne *Morten Bagger*, *Vibeke Brix*, *Flemming Ettrup*, *Peter Friis* og *C. H. Henriksen*

Bibliotekar *Anne Christoffersen*
 De Storkøbenhavnske Folkebibliotekers
 Samarbejdsudvalg
 Stadsbibliotekar *Helge Stenkilde*
 Bund Deutscher Nordschleswiger
 Deltagerne i Danmarks Biblioteksforenings
 kursus på Roskilde Bibliotek 5.–6. fe-
 bruar 1971
 Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste

Udvalget har holdt 24 møder.
 Tjenestemænd i Bibliotekstilsynet har ydet
 bistand til gennemførelsen af udvalgsarbej-
 det og deltaget i udformningen af betænk-
 ningen.

Udvalget har enstemmigt vedtaget den ef-
 terfølgende betænkning, bortset fra en min-
 dretalsudtalelse til kapitel 17 (side 75).

Den 1. april 1971

E. Allerslev Jensen (Formand)	Poul Drachmann	Lennart Holten
R. Lysholt Hansen	Alfred Nørrelund	Axel Ivan Pedersen
Carsten Tofte	Jan Østergaard Bertelsen	

Bent Rasmussen
 (Sekretær)

2 Indledning

I henhold til kommissoriet har udvalget fået til opgave at stille forslag om en revision af den gældende bibliotekslov og ikke forslag til en ny bibliotekslov. Udvalget har følgelig afstået fra at fremsætte forslag om en gennemgribende reform, hvilket iøvrigt heller ikke ville have været muligt inden for den givne tidsfrist. Udvalget har først og fremlest beskæftiget sig med de ændringer som er nødvendiggjort af kommunalreformen. I den forbindelse gør udvalget opmærksom på at der ikke ved betænkningens afgivelse er gennemført nogen kommunalreform i Storkøbenhavn. En ændring af den kommunale struktur i Storkøbenhavn vil måske kræve en ny ændring af biblioteksloven.

Efter kommunalreformens gennemførelse er der efter 1. april 1970 kun 34 kommuner der ikke skal etablere heltidsbibliotek i henhold til den gældende lov (se bilag 2). Udvalget har derfor fundet det rigtigt at udforme lovforslaget som en lov om heltidsbibliotekernes virksomhed, således at der i en særlig bekendtgørelse fastsættes nærmere bestemmelser om deltidssbibliotekerne.

Skolebiblioteker i folkeskolen

Under tilrettelæggelsen af arbejdet med lovrevisionen har Ministeriet for Kulturelle Ansggender skriftligt anmodet Undervisningsministeriet om at oplyse hvorledes man ville foretrække at arbejdet med forberedelse af en revision af folkebibliotekslovens kapitel 4 om skolebiblioteker iværksattes. Undervisningsministeriet har hertil svaret at man var af den opfattelse at lovbestemmelserne om skolebiblioteker nu burde overføres til folkeskoleloven, og at man på den baggrund havde besluttet at nedsætte et udvalg med den opgave at give indstilling om revision af bibliotekslovens kapitel 4. Undervisningsministeriet nedsatte herefter den 13. november 1970 Udvalget vedr. Revision af Lovreglerne om Skolebiblioteker. Udvalget har under sit arbejde fundet det hensigtsmæssigt

og fået undervisningsministerens tilslutning til at lovforslag om skolebiblioteker først fremsættes i efteråret 1971, således at det vil kunne behandles i samme folketingsssamling hvor forslag til lov om folkebiblioteker behandles.

Der er ikke enighed i nærværende udvalg om at støtte Undervisningsministeriets forslag om udskillelse, der bl. a. indebærer at det obligatoriske samarbejde mellem folke- og skolebiblioteker ophører. Udvalget ønsker dog ikke på nuværende tidspunkt at fremsætte forslag om skolebiblioteker, da man vil afvente den indstilling som Undervisningsministeriets udvalg skal afgive, og som man må forvente vil stille forslag til løsning af de praktiske problemer som følger af en udskillelse.

Bibliotekarmangelen

I december 1969 gav Kulturministeriet tilslutning til udarbejdelse af en prognose over behovet for bibliotekarere ved folkebibliotekerne og biblioteksassistenter ved forskningsbibliotekerne. Prognosen blev iværksat af biblioteksdirektøren, rektor for Danmarks Biblioteksskole og rigsbibliotekaren i samarbejde med sagkyndige fra Planlægningsrådet for de Højere Uddannelser og ventes offentliggjort i foråret 1971.

Bibliotekstilsynet har skønsomt opgjort det øjeblikkelige behov for bibliotekarere ved folkebibliotekerne. Herefter skulle antallet af bibliotekarere forøges med ca 1.500, hvis man i samtlige biblioteker skulle nå op på et acceptabelt betjeningsniveau svarende til kravene i den gældende lov. Efter de foreløbige oplysninger fra prognoseudvalget kan dette betjeningsniveau først opnås i samtlige danske folkebiblioteker i begyndelsen af 1980'erne, hvis uddannelseskapaciteten ikke forøges. Hvis den nuværende adgangsbegrænsning bortfalder kan behovet antagelig være dækket omkring 1977. Det må understreges at Bibliotekstilsynets opgørelse af behovet

hviler på et skøn og ikke er udtryk for nogen detaljeret og grundig beregning.

Forslagene i denne betænkning kan altså ikke alle gennemføres samtidig med lovens ikrafttræden. Der må regnes med en omstillingsperiode på flere år ligesom på andre kommunale arbejdsområder. Loven må dog nødvendigvis revideres nu, ikke blot på grund af revisionsbestemmelsen i § 22, men navnlig som følge af kommunalreformen og fordi der må tilvejebringes regler for arbejdsområder der trænger sig på i bibliotekerne. Trods bibliotekarmangelen har man fundet det rigtigst at angive en målsætning der må søges opfyldt efterhånden som de personalemæssige forudsætninger er til stede.

Bibliotekarmangelen er folkebibliotekernes altovervejende problem i de nærmeste år, og mange kommuner hæmmes i deres be-

stræbelser på udbygning af folkebiblioteksvirksomheden. Et særligt problem er efterhånden opstået med den stadig større skævhed i fordelingen af den bibliotekariske arbejdskraft, idet hovedstadsområdet tiltrækker forholdsvis flere end det øvrige land.

Følgerne af bibliotekarmangelen kan i nogen måde afbødes ved at bibliotekerne i de kommende år i højere grad end hidtil tager fællesforetagender i brug og i størst mulig udstrækning udnytter de personalebesparelser der kan opnås ved arbejdsforenkling og anvendelse af nye tekniske metoder, herunder i særlig grad edb-teknikken. Den skæve fordeling af bibliotekarisk arbejdskraft kan tænkes rettet ved en midlertidig rationering, men en stærk forøgelse af uddannelseskapaciteten ved oprettelse af en eller to nye biblioteksskoler er dog under alle omstændigheder meget påkrævet.

3 Statstilskud

3.1 Oversigt

Efter biblioteksloven af 1964 ydes der statstilskud under 10 forskellige former, som vist

i denne oversigt over tilskudsbeløbene siden loven trådte i kraft 1. april 1965:

	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71	1971/72 Finanslov
	1000 kr.	1000 kr.	1000 kr.	1000 kr.	1000 kr.	1000 kr.	1000 kr.
Driftstilskud	37.264	45.979	59.837	68.566	84.005	96.216	90.675
Fællesopgaver	955	1.179	1.534	1.758	2.154	2.467	2.325
Jentralbibliotekstilskud	3.459	3.707	4.148	4.354	4.649	4.234	4.453
Københavns Kommune	112	117	123	129	133	142	140
Forfatterafgift	2.293	2.829	3.682	4.219	5.170	5.921	5.580
Inventartilskud	568	307	988	780	0	0	60
Storkøbenhavn	180	200	290	340	400	440	499
Militære tjenestesteder	385	454	497	525	574	592	634
Søfartens Bibliotek og Central- biblioteket for Tuberkulose- patienter	204	236	260	307	316	367	370
Særlige opgaver	100	100	150	175	175	175	199
Ialt	45.519	55.109	71.510	81.153	97.575	110.554	104.935

Driftstilskuddet beregnes under ét til folkebiblioteker og til skolebiblioteker i folkeskolen. Ifølge Bibliotekstilsynets beregninger til praktisk brug ved lovrevisionen kan skolebibliotekernes andel anslås til 20 procent. Tilsvarende gælder tilskuddet til bibliotekernes fællesopgaver og til forfatterafgiften.

3.2 Refusionsordningen

Siden 1920 har staten med hjemmel i de skiftende bibliotekslove ydet tilskud efter faste regler til driften af folke- og skolebibliotekerne.

Den nugældende ordning blev indført ved lovændringen i 1964. Før havde staten ydet hvert bibliotek et grundtilskud i forhold til de faste stedlige tilskud i det foregående finansår. Grundtilskuddet svarede til 80 procent af de stedlige tilskud indtil 25.000 kr og 40 procent af de stedlige tilskud ud over

25.000 kr. For de kommunale biblioteker havde dette grundtilskud efterhånden fået samme virkning som en refusion, og indførelsen af den egentlige refusionsordning som trådte i kraft 1965 var væsentlig en teknisk reform.

Refusionssatserne er stort set de samme før og efter lovændringen, men refusionen udbetales nu løbende, og aftrapningsgrænsen er hævet. Efter de gældende regler yder staten til hvert bibliotek et driftstilskud (dvs. en refusion) på 45 procent af dets driftsudgifter indtil 275.000 kr og 30 procent af dets driftsudgifter ud over 275.000 kr. Driftstilskuddet udbetales i finansårets løb på grundlag af bibliotekets budget og reguleres senere efter bibliotekets regnskab.

(Som et led i regeringens spareforanstaltninger er refusionssatserne fra 1. april 1971 nedsat fra 45 og 30 procent til 40 og 27 procent).

1964-loven stillede en række nye krav til folkebibliotekerne som nu overgik til kom-

munal drift, og den indeholdt for første gang også særlige regler om skolebiblioteker i folkeskolen. Resultatet blev en kraftig aktivitetsudvidelse, sådan at folke- og skolebibliotekernes samlede udgifter er steget fra 91,6 mio kr i 1964/65 til ca 300 mio kr i 1970/71 (budget). I 1964/65 var statens grundtilskud 26,1 mio kr. Driftstilskuddet i 1970/71 var 96,2 mio kr.

Omlægningen af tilskudsreglerne i 1964 medførte en øjeblikkelig stigning af statens procentvise refusionsandel, sådan som det også var tilsigtet, men i løbet af de følgende år er den igen faldet mærkbart, idet en stadig større del af biblioteksudgifterne i de store kommuner og i sammenlægningskommunerne ligger over aftrappingsgrænsen og derfor refunderes efter den laveste af de to satser. Den følgende oversigt viser at den gennemsnitlige refusionsprocent er faldet med 2,5 i de sidste tre år, så at driftstilskuddet for 1970/71 kun udgør 32,4 procent af de samlede budgetterede biblioteksudgifter. (I tabellen side 13 er driftstilskuddene opført med regnskabstallene som inkluderer efterreguleringer samt driftstilskud til fælleskommunale samlinger).

Bibliotekernes budgetter	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71
	mio kr	mio kr	mio kr	mio kr
Tilskudsberet- tagede udgifter	163,7	194,0	242,9	287,1
Driftstilskud....	57,1	67,2	82,7	93,1
	o/ lo	o/ lo	o/ lo	o/ lo
Gennemsnitlig refusions- procent	34,9	34,6	34,1	32,4

Det stærke fald fra 1969/70 til 1970/71 skyldes hovedsagelig kommunesammenlægningerne pr. 1. april 1970. Ved sammenligning med lovens tilskudssatser må man huske at 21/2 procent af driftstilskuddet eller $\frac{1}{40}$ tilbageholdes som en rådighedssum til løsning af bibliotekernes fællesopgaver. De faktiske tilskudssatser er 43,875 procent og 29,25 procent.

Ifølge betænkningen »Statens refusioner af kommunernes udgifter« fra 1968 var refusionssatsen ved de fleste andre ordninger ikke under 50 procent, og gennemsnittet var 75 procent. Det kommunale biblioteksvæsens

ekspansion igennem de senere år er derfor ikke en følge af særlig gunstige refusionsbestemmelser. Det er lovens øvrige regler i forbindelse med det øgede og mere differentierede behov, som også er kommet til udtryk ved den stigende biblioteksbenyttelse, der har været bestemmende for udviklingen.

Fortsat refusion

Som nævnt blev statens grundtilskud indtil 1964-loven ydet i et bestemt forhold til de stedlige tilskud, herunder også de private bidrag til biblioteksvirksomheden. Da de ikke-kommunale biblioteker længe var i over-tal, kunne statstilskuddet med rette opfattes som en præmiering af det lokale initiativ i bred forstand.

Samtidig er der grund til at fremhæve kommunernes indsats for at opfylde bibliotekslovens formål. Siden 1920 har lovgivningen opstillet en række stadig skærpede krav til bibliotekerne som forudsætning for statstilskud, og statens tilsynsmyndighed har i samme periode haft til opgave at stimulere kommunernes interesse for en stadig forbedret biblioteksbetjening. Biblioteksvæsenets nuværende stade er nået i kraft af det nære samarbejde mellem staten og kommunerne, også i økonomisk henseende.

Det er nu enhver kommunes pligt at opretholde et folkebiblioteksvæsen efter lovens bestemmelser, ikke snævert begrænset til kommunens eget område, men som et led i landets samlede biblioteksvæsen.

Den stærke udvikling af folkebiblioteksvæsenet er som allerede nævnt ikke en følge af særlig høje refusioner. Tværtimod er refusionsprocenten på dette område blandt de laveste. Men lige så sikkert er det at statstilskuddet har været en forudsætning for det som er nået, og at det i den nuværende situation vil få meget uheldige virkninger hvis tilskuddet reduceres.

Efter kommunalreformen står næsten alle kommuner over for en rekonstruktion af deres folkebiblioteksvæsen. De mange land-områder som er sammenlagt med de tidligere købstæder skal have en betjening der står mål med byens, og sammenlægningskommunerne på landet skal forberede overgangen til heltidsstatus. Denne nye situation, som er indgående behandlet senere i betænkningen, kan sammenlignes med tidligere ud-

viklingsstadier hvor der også var tale om en opbygning i landsmåles tok. Hensynet til en ligestilling af alle indbyggere når det gælder biblioteksbetjening taler derfor meget stærkt for at opretholde statens refusion på det hidtidige niveau indtil videre.

I kraft af statstilskuddet har det været muligt at videreføre udviklingen i den retning som loven har angivet, men uden at svække det kommunale selvstyre. De gældende minimumskrav i forbindelse med statstilskuddet sikrer en vis standard overalt uden at hæmme den videre udvikling.

Det må derfor anses for stemmende med kommunalreformens sigte at folkebiblioteksloven angiver de fælles rammer for opbygningen af folkebiblioteksvæsenet og gennem en forenklet refusionsordning sikrer en passende ensartet standard i alle dele af landet.

En forenklet refusionsordning

I forbindelse med lovrevisionen i 1964 overvejede man at fastsætte en ensartet procent for statens driftstilskud til alle biblioteker. I stedet nøjedes man med at rykke aftrapningsgrænsen et stykke opad til 275.000 kr, sådan at omkring 1.140 af de 1.200 biblioteker i 1965/66 kom til at ligge under grænsen.

Den efterfølgende prisudvikling, aktivitetsudvidelsen og ikke mindst kommunesammenlægningerne har forrykket dette forhold. Pr 1. april 1970 er antallet af folkebiblioteker reduceret til 274, hvoraf til gengæld 140 ligger over aftrapningsgrænsen i 1970/71. På denne baggrund må det nu anses for mindre påkrævet at opretholde den hidtidige tilskudsgraduering, som også medfører en række administrative komplikationer.

En ensartet refusionssats bør fastsættes ander hensyn til den hidtidige gennemsnitlige byrdefordeling mellem staten og kommunerne. Som allerede nævnt refunderer staten gennemsnitlig 32,4 procent af de budgetterede tilskudsberettigede biblioteksudgifter for 1970/71, hvortil kommer rådighedssummen til bibliotekernes fællesopgaver.

I de tilskudsberettigede udgifter indgår en andel af kommunens udgifter til regnskabsføring m. v. med et beløb svarende til 2 procent af bruttoudgiften til folke- og skolebibliotekerne (jfr § 12 stk. 9 i bekendtgørelse om folkebiblioteker og Kulturministeriets skrivelse af 14. maj 1966). For at forenkle administrationen bør denne ordning ophæves

i forbindelse med en tilsvarende forhøjelse af refusionsprocenten. Hvis ordningen blev ophævet med virkning for 1970/71 ville den gennemsnitlige refusionsprocent for folkebibliotekerne alene stige til 33,4 procent. Den samlede refusion af folkebiblioteksudgifterne, inkl. folkebibliotekernes andel af rådighedssummen, ville herefter udgøre 34,3 procent.

En forenkling af refusionsordningen på det nuværende niveau kan opnås ved at fastsætte statens refusion til 34v3 procent af folkebibliotekernes udgifter. Refusionen udbetales med 33¹/₃ procent, mens et beløb svarende til 1 procent af folkebibliotekernes udgifter tilbageholdes som en rådighedssum til løsning af folkebibliotekernes fælles opgaver (lovudkastet § 11).

Beregningen af begge disse beløb er meget simpel, idet de udgør henholdsvis en tredjedel og en hundrededel af folkebibliotekernes refusionsberettigede udgifter. At fastsætte rådighedssummen til 1 procent af folkebibliotekernes udgifter svarer til at forhøje reduktionen fra 2,5 procent til ca 3 procent af den samlede refusion. (Se også nedenfor side 16-17 om rådighedssummen).

Lokaleudgifter

På foranledning af 3. Revisionsdepartement har det været overvejet at lade lokaleudgifterne udgå af refusionsgrundlaget for at opnå en administrativ forenkling og derigennem en arbejdsbesparelse. Afgørende hensyn taler dog for at refusionsberegningen som hidtil sker på grundlag af bibliotekets samlede udgifter, herunder også udgifter til lokaler, lys, varme, vedligeholdelse og rengøring. Bortfald af refusion for denne udgiftsgruppe måtte medføre en tilsvarende forhøjelse af den almindelige refusionssats, hvad der bl. a. ville virke uhensigtsmæssigt i kommuner hvor biblioteksdriften fastholdes under utilstrækkelige lokaleforhold.

Lokaleudgifterne kan være knyttet til tre kategorier af lokaler:

1. Lejedelokaler
2. Lokaler i kommunalt ejede bygninger
3. Lokaler i statsstøttede institutioner

Det er derfor nødvendigt i princippet at fastholde bestemmelserne i den gældende lovs § 5 stk. 3, hvorefter både de egentlige lejebeløb (kategori 1) og de vurderingsbe-

løb der ansættes for kommunalt ejede lokaler (kategori 2) indgår i de refusionsberettigede udgifter. Reglerne indebærer at anlægsudgifter samt renter og afdrag vedrørende kommunalt ejede bygninger der helt eller delvis er anvendt til biblioteksformål, holdes uden for refusionsgrundlaget og erstattes heraf af de ansatte vurderingsbeløb.

I anledning af revisionsdepartementets bemærkninger har det også været overvejet at lade andre ordninger træde i stedet for den nugældende (fx indførelse af engangstilskud ved biblioteksbyggeri i stedet for driftstilskud), men det forhold at man også fremtidig må påregne at nye bibliotekslokaler vil blive tilvejebragt såvel ved kommunalt byggeri som ved indgåelse af lejemål med tredjepart skaber mulighed for en forskelsbehandling af kommunerne som er undgået ved den hidtidige ordning.

For lokalene i kategori 3 (folkebiblioteker eller afdelinger deraf i statsinstitutioner eller institutioner der modtager driftstilskud fra staten) kan der ikke ansættes vurderingsbeløb. Bibliotekslokaler beliggende i folkeskolebygninger har dog hidtil været undtaget fra denne regel, idet både egentlige skolebibliotekslokaler og folkebibliotekslokaler refusionsmæssigt er blevet behandlet som hørende til kategori 2, jfr § 11 i bekendtgørelse af 29. maj 1962 om vurdering af bibliotekslokaler.

Udvalget foreslår at man nu tager anledning til at forlade den praksis at værdiansætte folkebibliotekslokaler i folkeskolens bygninger. Herved vil lokaler med denne beliggenhed blive stillet for loven på samme måde som folkebibliotekslokaler i tekniske skoler, friskoler, sygehuse og øvrige institutioner (kategori 3) der oppebærer tilskud fra staten efter andre love.

Den foreslåede ændring er af begrænset økonomisk rækkevidde, men vil til gengæld medføre en sådan forenkling af lokalevurderingsarbejdet at de praktiske betænkeligheder ved ordningen kan bortfalde.

Udgifter over status

Efter lovens ordlyd ydes driftstilskuddet kun i forhold til driftsudgifterne, jfr § 5 stk. 1. Udgifter der regnskabsmæssigt afholdes som anlægsudgifter (bortset fra anlægsudgifter vedrørende fast ejendom) kan dog også

medtages som tilskudsberettigede, jfr § 12 stk. 2 og 8 i bekendtgørelse om folkebiblioteker. Da det afgørende ved refusionsberegningen er udgifterne og ikke kommunens finansieringsmuligheder, bør lovens ordlyd ikke hindre at den gældende ordning videreføres. Ordet »driftsudgifter« foreslås derfor ændret til »udgifter« (lovudkastet § 11).

3.3 Rådighedssummen til bibliotekernes fællesopgaver

Siden finansåret 1937/38 er der ved en reduktion på 2½ procent af driftstilskuddene (tidligere grundtilskuddene) til de enkelte biblioteker tilvejebragt en rådighedssum til løsning af biblioteksvæsenets fælles opgaver. Af rådighedssummen kan der kumulativt overføres beløb fra et finansår til de følgende.

Fra og med 1965/66 er rådighedssummen delt i folkebibliotekernes og skolebibliotekernes andel, svarende til andelene af det samlede driftstilskud. Forholdet kan ikke opgøres nøjagtigt, men skolebibliotekernes andel af rådighedssummen er ved aftale, senest for 1969/70, fastsat til 16,6 procent.

Kulturministeriet nedsatte i 1965 et udvalg til fordeling af folkebibliotekernes andel af rådighedssummen. Udvalget er principielt bemyndiget til at fordele rådighedsbeløbet under ansvar for ministeren, men skal i en række tilfælde indhente ministeriets godkendelse. Udvalgets medlemmer er biblioteksdirektøren (formand) og 4 medlemmer der udpeges af Biblioteksrådet og beskikkes af ministeriet for samme periode som Biblioteksrådets medlemmer. Ordningen har vist sig meget effektiv og bør videreføres. På baggrund af de hidtidige erfaringer foreslås det at udvide fordelingsudvalgets beføjelser sådan at ministeriets samtykke kun er påkrævet til flerårige tilskud over en vis størrelse.

Rådighedssummen, der i sin tid blev etableret efter forslag fra biblioteksside, er det bedste eksempel på fællesskabet mellem danske folkebiblioteker. Bibliotekernes ønske om at anvende en fast procentdel af deres tilskud til løsning af fælles opgaver har fået vidtrækkende betydning og sparet stat og kommuner for meget store udgifter i årenes løb.

Blandt de mange opgaver som er løst kan her kun fremhæves nogle få. Den centrale katalogisering i Bibliotekscentralen har bl. a. muliggjort en vidtgående standardisering af biblioteksteknikken og en afgørende arbejdskraftbesparelse i de enkelte biblioteker. Gennem arbejdet i Danmarks Biblioteksforenings Rationaliseringskomité og andre undersøgelser er grundlaget skabt for en rationalisering af folkebibliotekernes arbejde som allerede har bragt store resultater. Folkebibliotekernes Depotbibliotek bidrager som fællesmagasin til at reducere lokale behovet. Finansiering af bogbusudlejning har stimuleret interessen for den mobile betjening som i fremtiden vil præge mange kommuner. Kursusvirksomhed, konferencer, talrige udvalgsarbejder og faglige publikationer hører med i rækken af fællesopgaver som er løst med det dobbelte sigte at rationalisere og billiggøre bibliotekernes virksomhed sideløbende med en forbedring og udvidelse af deres servicemuligheder.

Takket være den faste reduktionsprocent er rådighedssummen vokset i samme grad som biblioteksudgifterne. Samtidig er også tilskudsbehovet vokset, og der forestår en række nye fællesopgaver som vanskeligt kan gennemføres uden en forhøjelse af rådighedssummen. Blandt disse opgaver er der særlig grund til at fremhæve bogkatalogprojektet (side 61-62), den første fase i opbygningen af et landsomfattende automations-system for folkebibliotekerne.

Forslaget om at forhøje rådighedssummen fra 2,5 procent til 3 procent eller rettere at fastsætte den til 1 procent af folkebibliotekernes refusionsberettigede udgifter, ville for 1970/71 betyde en forhøjelse af folkebibliotekernes andel med omkring 400.000 kr.

3.4 Inventartilskud

Ved lovrevisionen 1959 indførtes en ny bestemmelse om særligt statstilskud på indtil 50 procent af større samlede inventarudgifter i tilfælde af nybygning eller gennemgribende ombygning af folkebiblioteker, jfr bekendtgørelse af 16. januar 1960 og § 5 stk. 4 i den gældende lov. Reglen begrænser ikke den almindelige adgang til refusion af inventarudgifter.

Det »særlige inventartilskud«, som i kraft af beregningsprocenten væsentlig kun henvendte sig til biblioteker over aftrapningsgrænsen, har af flere grunde haft svindende betydning. For det første er fordelene ved tilskuddets refusionskarakter bortfaldet efter tilskudsreformen i 1964-loven. For det andet har bevillingens størrelse fra og med finansåret 1967/68 ikke gjort det muligt at opretholde procentsatsen på 50. Det særlige inventartilskud er senest ydet med 30 procent af de godkendte inventarudgifter.

Da kommunerne ved optagelse af den her omtalte type inventarudgifter på det ordinære driftsbudget opnår refusion med samme procentsats hurtigere end efter særordningen vil det være naturligt at lade den bortfalde.

3.5 Centralbiblioteks tilskud

Som omtalt side 73-74 stiller udvalget ikke forslag om at staten fortsat skal yde en andel af et særligt centralbibliotekstilskud. Det er forudsat at amtskommunen yder det nødvendige tilskud til dækning af udgifterne ved den særlige centralbiblioteksvirksomhed, sådan at staten yder refusion af disse udgifter på linie med centralbibliotekets øvrige udgifter (lovudkastet § 18, jfr § 11).

3.6 Storkøbenhavnske fællesopgaver

Tilskuddet til de storkøbenhavnske folkebibliotekers fællesopgaver foreslås opretholdt indtil videre, jfr side 86 (lovudkastet § 12 nr 1).

3.7 Københavns Kommunes Biblioteker

Under udvalgsbehandlingen af 1964-loven blev der optaget en bestemmelse om et årligt pristalsreguleret statstilskud på 100.000 kr som støtte til Københavns Kommunes Bibliotekers udlån til andre biblioteker (§11 stk. 4 i loven).

Som landets største folkebibliotek er Københavns Kommunes Biblioteker i stand til at udlåne en del speciallitteratur til andre folkebiblioteker, i 1969/70 ca 3.000 bind.

Til gengæld lånte biblioteket i samme periode mere end 5.000 bind fra andre biblioteker, heraf knap 1.000 fra andre folkebiblioteker. På grund af den geografiske placering tiltrækker biblioteket en del benyttede fra andre kommuner, formentlig flere end det antal københavnere som bruger bibliotekerne i omegnskommunerne. Heri adskiller Københavns Kommunes Biblioteker sig dog ikke principielt fra andre folkebiblioteker. Den frie låneret og reglerne om bibliotekernes indbyrdes lån medfører næppe en så ensidig belastning af det københavnske biblioteksvæsen at det kan motivere et fortsat særtilskud fra staten.

Det forhold at den gennemsnitlige refusionsprocent for Københavns biblioteksudgifter er særlig lav på grund af aftrapningsreglen har kunnet anføres som en yderligere grund til at yde Københavns Kommune et særligt tilskud. Ved forslaget om en ensartet refusionssats sidestilles København også i denne henseende med andre kommuner, og udvalget foreslår derfor særtilskuddet ophævet.

3.8 Biblioteker på militære tjenestesteder m. v.

Som omtalt side 47 foreslås det at udgifterne i forbindelse med kasernebibliotekernes drift fremtidig skal betales af Forsvaret, hvortil kommer Civilforsvaret m. fl. Heraf følger at bestemmelsen i § 18 stk. 2 a kan udgå af biblioteksloven, idet bevillingen forudsættes overført til andre finanslovskonti.

3.9 Biblioteker med særopgaver

Søfartens Bibliotek og Centralbiblioteket for Tuberkulosepatienter er selvejende folkebiblioteker som modtager særligt statstilskud efter lovens § 18, stk. 2 b og 2 c. Tilskuddene fastsættes under hensyntagen til opgavernes øjeblikkelige omfang og størrelsen af de private midler der indgår, jfr bemærkninger til lovforslaget 1964. Tilskuddet til de to biblioteker er optaget på finansloven for 1971/72 med henholdsvis 243.350 kr og 126.150 kr.

For Søfartens Bibliotek bør den nugældende ordning videreføres (lovudkastet § 12

nr 2). Derimod vil det ikke være hensigtsmæssigt at opretholde Centralbiblioteket for Tuberkulosepatienter. Virksomheden har i de senere år været jævnt dalende, og i 1969/70 blev der kun udlånt 14.137 bind. På grund af smittefaren er der stadig behov for en særlig biblioteksbetjening af tuberkulosepatienter, men denne opgave bør søges henlagt til et stort folkebibliotek hvor den kan løses mere økonomisk end i et selvstændigt bibliotek. Det forudsættes at staten også i fremtiden yder et særligt tilskud der fastsættes efter opgavens omfang og størrelsen af de midler der måtte indgå fra anden side, fx fra Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse. Tilskuddet kan henføres til den »særlige rådighedssum«, se nedenfor.

3.10 Grønland

Som en konsekvens af forslaget om at udstrække lovens gyldighed til Grønland, se side 87, bør der optages en hjemmel i biblioteksloven for statens bevilling til det grønlandske folkebiblioteksvæsen (lovudkastet § 13).

3.11 Christiansø

Det foreslås at yde et særligt statstilskud til den biblioteksmæssige betjening af Christiansø, der falder uden for den kommunale inddeling, jfr side 87-88 (lovudkastet § 12 nr 3).

3.12 Særlig rådighedssum

Ved lovrevisionen 1964 oprettede man »den særlige rådighedssum«, jfr lovens § 18 stk. 2 d, et beløb hvoraf der kan ydes tilskud til enkelte folkebibliotekers særlige opgaver og til folkebiblioteksmæssige opgaver der ikke kan tilgodeses gennem lovens øvrige bestemmelser. Bevillingen er optaget på finansloven for 1971/72 med 198.600 kr.

Den særlige rådighedssum har gjort det muligt at løse en lang række særlige opgaver, fx bogmæssig forsyning af danske i udlandet, biblioteksbetjening af små øer, forsøg med mobil betjening i virkeområder af

forskellig type og med betjening af institutioner.

Den bogmæssige forsyning af danske i udlandet må videreføres, og der må fortsat være mulighed for at støtte enkelte biblioteker der skal løse eller påtager sig at løse særlige opgaver, eksempelvis betjening af sommerhusområder, af den søgående fiskerflåde, eller af tuberkulosepatienter, jfr afsnit 3.9 ovenfor. Også andre særlige forhold som medfører ekstraordinær belastning af et bibliotek kan motivere støtte. Bestemmelsen om

den særlige rådighedssum foreslås derfor opretholdt (lovudkastet § 12 nr 4).

3.13 Afgift til forfattere m. fl.

Biblioteksafgiften til forfattere m. fl., jfr kapitel 23, er ikke et tilskud til biblioteksformål, men nævnes her som det sidste af statens tilskud i henhold til biblioteksloven (lovudkastet § 14).

4 Folkebibliotekernes formål

4.1 Kriterier for materialevalg

Et biblioteks virksomhed består i ved formidling af samlingerne til publikum at søge sit formål realiseret. Heraf følger at der til grund for anskaffelsen af materialer må ligge et valg efter kriterier der er bestemt af formålet.

Nugældende bestemmelser

Siden 1920 har formålsparagraffen i rækken af folkebibliotekslove været yderst kortfattet og kun sjældent ændret. Ingen af de skete ændringer har berørt det grundsynspunkt at folkebiblioteket er en kulturformidlende institution og som sådan et led i folkeoplysningen, om end der er kommet nye nuancer ind i opfattelsen af dets rolle i denne forbindelse. I 1920 var folkebibliotekets opgave »at udbrede Kundskaber og almindelig Oplysning«, i nuværende lov »at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet«. I bekendtgørelse om folkebiblioteker 1965 (§ 1 stk. 1) uddybes dette således, idet formål og materiale knyttes sammen:

Folkebibliotekerne stiller i overensstemmelse med lovens formålsparagraf bøger og andet egnet materiale for børn og voksne til rådighed for derved at give den enkelte borger mulighed for selvstændig meningsdannelse, almen og faglig orientering og kundskabstildeling, personlig udvikling og kunstnerisk og menneskelig oplevelse.

Der ses ingen grund til at ændre det principielle syn på folkebibliotekets formål der kommer til udtryk her.

Bortset fra at det i lovene fra 1936 til 1959 hed at formålet skulle tilgodeses ved »almendannende litteratur« har kriterier for bogvalg ikke været nævnt i lovene men har måttet aflæses indirekte af formålsparagraffen. Derimod har de skiftende bekendtgørelser siden 1921 indeholdt visse retningslinier

for bogvalg (materialevalg), mest udførligt i den nugældende hvor det hedder (§21 stk. 1-2):

Bestemmelserne i lovens formålsparagraf om fremme af oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet skal opfyldes gennem kvalitet, alsidighed og aktualitet i udvalget af det materiale, folkebibliotekerne stiller til rådighed. På skønlitteraturens område skal bibliotekerne kunne give læserne adgang til det bedste af den på dansk foreliggende litteratur. Ved udvælgelsen må alene lødigheden, ikke de i bogen indeholdte religiøse, moralske eller politiske synspunkter være afgørende. For sammensætningen af den faglitterære bogbestand gælder tilsvarende krav, idet den under rimelig hensyntagen til virkeområdets størrelse og karakter skal omfatte såvel enkle som videregående fremstillinger inden for alle områder.

Stk. 2. Bibliotekets tidsskrift- og avishold sammensættes efter tilsvarende retningslinier.

Det hedder andetsteds i bekendtgørelsen (§ 22 stk. 2) at samme krav gælder de audiovisuelle samlinger.

Der er her tale om to hovedkriterier: kravet om kvalitet og kravet om neutralitet der i det følgende vil blive behandlet hver for sig; og set i forhold til de to generelle krav om alsidighed og aktualitet.

4.2 Kvalitetskravet

Kvalitetskravet, der med visse mindre væsentlige ændringer i formuleringen har været gældende siden 1921, har i denne periode været af afgørende betydning for udviklingen af det moderne folkebibliotek og dets placering som kulturel faktor.

Det har samtidig været et af de hyppigst og mest lidenskabeligt diskuteret punkter i bibliotekernes virksomhed - dog altid kun

med henblik på skønlitteraturen, uanset at kravet om kvalitet naturligvis også omfatter faglitteraturen. Med jævne mellemrum har der været ført landsomfattende polemikker om kvalitetskriteriet, karakteristisk nok med skiftende fortegn. Omkring 1928 blev bibliotekerne således i store dele af pressen angrebet for at lægge kvalitetsgrænsen for højt, dvs. svigte den jævne, folkelige læsning. 1962-63 foregik en livlig polemik efter at en række bibliotekarer havde hævdet at grænsen lå for lavt, dvs. at man købte for meget folkelig litteratur af ringe litterær kvalitet på bekostning af den litterært værdifulde. I den senere tid er diskussionen påny blusset op, oprindeligt blandt bibliotekarer men senere også udbredt til kredse uden for bibliotekerne.

Den aktuelle diskussion

De her fremførte synspunkter er i hovedtrækkene følgende: Bibliotekerne anslår sig i for høj grad en litterær vurdering ved bogvalget og får derved et finkulturelt præg der kun appellerer til et mindretal. De svigter derved deres opgave som *folkebibliotek*, idet den store del af befolkningen der har andre læsevaner og -behov henvises til selv at anskaffe sig læsestof, uanset at alle gennem skatterne bidrager til bibliotekernes drift. Dels af denne grund, dels for at få en bredere kontakthorisont, må bibliotekerne i højere grad lukke op for den såkaldte triviallitteratur.

Det er imidlertid karakteristisk at med ganske få undtagelser erkender alle talsmænd for disse synspunkter at der må være tale om et valg. Dermed bliver denne diskussion i sin kerne den samme som alle tidligere af samme art: en diskussion om fortolkning af kvalitetskravet, eller mere direkte udtrykt, om »grænsen nedad«. Da der har været talt om en ændring af kvalitetskriteriet i forbindelse med lovrevisionen skal der her kort gøres nogle bemærkninger til spørgsmålet.

Når fortolkningen af kvalitetskriteriet med mellemrum giver anledning til offentlig debat og til stadighed diskuteres i praksis i de konkrete valgssituationer i bibliotekerne, skyldes det dels skiftende synspunkter, varierende efter tid og personer, dels at kvalitetskravet er meget knapt og generelt formuleret i lovgivningen.

Det kan imidlertid fastslås som en kendsgerning at kravet om kvalitet aldrig i praksis er blevet fortolket snævert som vurdering efter rent litterære, æstetiske kriterier. Der har altid i bibliotekerne været lagt stor vægt på en fyldig repræsentation for den »jævne folkelige læsning«. Hertil bidrager også at alle bibliotekarer naturligvis er interesseret i at få berøring med så store kredse af befolkningen som muligt.

Ansvar for valget er placeret lokalt, i praksis i biblioteket, formelt i biblioteksudvalget. Tilsynsmyndigheden har afholdt sig fra indblanding men lagt hovedvægten på kravet om alsidighed, således at påtale kun er sket hvor der har været udtalt slagside i samlingernes sammensætning, enten »opad« eller »nedad«.

At fortolkningen af kvalitetskravet udøves lokalt kan medføre visse ulemper, bl. a. en forskelsbehandling ved at lånere ved ét bibliotek ikke kan låne en bog som andre biblioteker har anset det for rigtigt at anskaffe. Alternativet hertil er imidlertid en central styring af bogvalget og de nævnte ulemper må vurderes i forhold hertil.

Over for ønsker om at »justere kvalitetskriteriet« må anføres at det næppe er muligt at formulere det mere detaljeret og konkret. De nuværende formuleringer i bekendtgørelsen, »kvalitet« og »det bedste«, kan næppe udvides til en definition. Deres opgave er at markere at der skal foretages et valg ud fra hensynet til folkebibliotekernes formål. Betydningen af ordet kvalitet i denne forbindelse kan måske snarere bestemmes ved dets modsætning: den upersonlige, stereotype litteratur (musik, kunst) som det netop er folkebibliotekets opgave at tilbyde et alternativ til, også når det gælder den mere uforpligtende, underholdende litteratur som biblioteket naturligvis også skal omfatte. Det er dette vanskelige skøn der må udøves i grænsetilfælde også over for den såkaldte triviallitteratur, et iøvrigt meget svært definerligt begreb.

En justering af lovgivningens kvalitetskrav er ikke mulig. Eneste alternativ vil være at slette det. Men det vil være meningsløst så længe folkebibliotekets formål er uændret.

At hævde at folkebiblioteket ved at anlægge en vurdering efter de nævnte retningslinier ikke lever op til sit navn beror på en

misopfattelse af dettes første led: folkebibliotekerne er ikke sociale institutioner med det formål at sikre alle læsestof uanset dettes art. Når man videre hævder at bibliotekerne herved anbringer sig i en formynderposition og udøver censur, kan anføres at herved adskiller de sig ikke fra medarbejdere ved fx kunstmuseer og enhver anden kulturel institution der også må foretage en udvælgelse svarende til institutionens sigte.

Medens man således ikke kan imødekomme ønsket om en justering eller nuancering af det nugældende kvalitetskrav og helt må afvise de få ønsker om dets afskaffelse, er der visse punkter i den fremførte kritik der bør give anledning til overvejelser når det drejer sig om kravets fortolkning.

Det er således næppe uberettiget når det hævdes at bibliotekerne har forholdt sig noget afvisende over for visse genrer, idet man på forhånd har været negativt indstillet over for genren som sådan uden at tage stilling til enkelte værker. Som eksempler er nævnt kriminalromaner, westerns, science fiction, seriehæfter osv., og det hævdes at denne litteratur må bedømmes »ud fra genrens egne forudsætninger«. Dette kan muligvis være rigtigt, for bibliotekernes vedkommende dog med den væsentlige modifikation at disse egne forudsætninger stadig må have folkebibliotekernes formål som overordnet forudsætning. Der synes iøvrigt i bibliotekerne at være voksende åbenhed over for disse genrer.

Man må også give kritikerne medhold i at kravet om aktualitet i visse tilfælde bør give adgang for litteratur på et tidspunkt hvor den er aktuell, selv om en endelig bedømmelse af dens kvalitet endnu ikke er mulig.

Det bør til slut påny understreges at der altid vil være usikkerhed om kvalitetskriteriets fortolkning i de konkrete tilfælde, men at det væsentlige ikke er disse enkeltafgørelser men helheden. I bibliotekets materialevalgs-politik er det, med respekten af formålet, alsidigheden eller med andre ord undgåelse af slagside, der er afgørende.

Det foreslås at opretholde det nugældende kvalitetskrav i nogenlunde uændret formulering. Som følge af den betydning man må tillægge det foreslås det endvidere flyttet fra bekendtgørelsen ind i selve loven (lovudkastet § 2).

4.3 Neutralitetskravet

For danske folkebiblioteker har det siden 1920 været et grundlæggende princip at iagttage streng neutralitet i materialevalget og i forholdet til benytteren. Denne grundlov har været uskrevet indtil den formuleredes i den nugældende bekendtgørelse om folkebiblioteker. Formuleringen her (se side 20) betyder at biblioteket skal råde over et alsidigt materiale der lader alle opfattelser komme til orde, også de mest kontroversielle, uden hensyn til om de harmonerer med bibliotekarens, biblioteksudvalgets, lånerflertallets eller fx den herskende politiske opfattelse. Formålet er ikke at påvirke benytteren i en bestemt retning men at give ham midler i hænde til at danne sig sin personlige opfattelse. I kraft af dette princip bliver biblioteket af vital betydning for udvikling og opretholdelse af et levende demokrati og kan i betydelig grad modvirke tendenser og påvirkninger i det moderne samfund i retning af konformitet og ensretning.

Kravet om neutralitet bør derfor ubetinget opretholdes og i betragtning af dets væsentlighed foreslås det, med en redaktionel ændring, flyttet fra bekendtgørelsen ind i loven sammen med kvalitetskravet (lovudkastet § 2).

4.4 Kulturelle arrangementer

Det betragtes som en selvfølge at de kriterier der gælder for valg af materiale også har gyldighed for alle kulturelle arrangementer der finder sted i folkebibliotekets regie som del af dets virksomhed (lovudkastet § 2 stk. 2).

4.5 Formålsparagraffen

Det fremgår af de foregående afsnit at udvalget ikke finder anledning til at foreslå ændring af det principielle syn på folkebiblioteket som en kulturformidlende, oplysende institution.

Den nugældende lovs formulering foreslås således opretholdt, dog med visse tilføjelser og redaktionelle ændringer. Det drejer sig om følgende (lovudkastet § 1):

1. De audiovisuelle samlinger nævnes på linie med bøgerne. Ordene »andet

egnet materiale« bevares, da folkebibliotekerne også stiller tidsskrifter, aviser, noter, arkivalier osv. til rådighed, og da det senere kan vise sig muligt for bibliotekerne at arbejde med andre materialer til fremme af deres formål.

2. Folkebibliotekets forpligtelse til at virke som informationscentral, der kun er nævnt i bekendtgørelse om folkebiblioteker, optages i loven. Denne vigtige del af bibliotekets opgave er langt fra udviklet i tilfredsstillende grad og derfor heller ikke i ønskeligt omfang placeret i publikums bevidsthed. Området bør opdyrkes, og da det som nævnt side 84 ikke har været

muligt at behandle det her, foreslås det at gøre informations- og referencearbejdet til genstand for et særligt udvalgsarbejde i forbindelse med udarbejdelsen af bekendtgørelsen til loven.

3. En bestemmelse om at folkebiblioteket kan foranstalte kulturelle arrangementer optages i loven, jfr kapitel 13.
4. Materialevalgskriterierne flyttes fra bekendtgørelse om folkebiblioteker til loven og placeres umiddelbart efter formålsparagraffen med hvilken de står i nøje sammenhæng.
5. Bestemmelsen om den frie låneret flyttes hertil fra § 2 stk. 2 i den gældende lov, jfr side 24.

5 Obligatorisk folkebibliotek. Fri låneret

5.1 Obligatoriet

Bestemmelsen om at enhver kommune har pligt til at opretholde et folkebibliotek med afdelinger for børn og voksne indførtes ved lovrevisionen 1964.

Ved lovens ikrafttræden 1. april 1965 var 85 af de daværende kommuner biblioteksløse i lovens forstand, dvs. at de enten ingen biblioteksbetjening havde eller kun havde et børnebibliotek. Det drejede sig om små kommuner (med ialt ca 82.000 indbyggere) der måtte forudses at blive sammenlagt med andre kommuner ved kommunalreformens gennemførelse. Da oprettelse af folkebibliotek inden den i loven angivne frist, 1. april 1969, under disse omstændigheder skønnedes lidet hensigtsmæssig, indførtes ved lov af 20. februar 1969 en dispensationshemmel der blev anvendt i praktisk taget alle tilfælde.

Ved kommunalreformens gennemførelse 1. april 1970 indgik alle de biblioteksløse kommuner i sammenlægninger med andre kommuner, og der er nu folkebibliotek i alle kommuner.

Alligevel foreslås det at opretholde bestemmelsen om obligatorisk folkebibliotek, dels af principielle grunde, dels for at udelukke den mulighed der i modsat fald kunne bestå for at en kommune ville opgive at sikre sine beboere en biblioteksbetjening, hvilket ville være i modstrid med den ligestilling af landets borgere som loven iøvrigt tilstræber (lovudkastet § 3 stk. 1).

Den biblioteksmæssige forpligtelse der påhviler kommunen vil efter udvalgets forslag fremtidig være en heltidsbiblioteksbetjening (se side 26). I formuleringen af den pågældende lovbestemmelse foreslås det at erstatte ordet folkebibliotek med folkebiblioteksbetjening. Hensigten er at tydeliggøre dels at det afgørende ikke er at en kommune har sit eget selvstændige biblioteksvæsen, dels at

det er en dækkende betjening af kommunens indbyggere der lægges vægt på.

5.2 Den frie låneret

Ved begrebet fri låneret (en mere korrekt betegnelse ville være fri benyttelsesret) der indførtes ved lovrevisionen 1964 forstås at en kommunes folkebibliotek skal stå til rådighed for enhver der har bopæl i Danmark. Bestemmelsen giver alle der er tilmeldt et dansk folkeregister adgang til at benytte ethvert dansk folkebibliotek med samme rettigheder og forpligtelser som beboere i bibliotekets eget virkeområde. I bekendtgørelse om folkebiblioteker hedder det endvidere at personer der opholder sig midlertidigt her i landet, fx udenlandske turister, bør have samme muligheder, evt. mod at stille passende kaution eller depositum. Udlændinges ret til biblioteksbenyttelse er blevet særligt aktuel på grund af de mange gæstearbejdere. Der arbejdes for øjeblikket på forsøgsbasis med en central bogforsyning på dette område.

Uden at der foreligger statistik derover synes den frie låneret at blive udnyttet i ikke ringe omfang. Samtidig kan det konstateres at den ikke har skabt væsentlige problemer (jfr dog side 33), og lovens adgang til dispensation har ikke været benyttet.

Det foreslås at opretholde bestemmelsen om den frie låneret (lovudkastet § 1 stk. 5) medens opretholdelse af dispensationshemmelen efter de indhentede erfaringer anses for upåkrævet. Det foreslås dog at de audiovisuelle materialer i en overgangsperiode ikke skal være omfattet af bestemmelsen om den frie låneret (se side 53).

Folkebibliotekets forpligtelser over for institutioner i virkeområdet set i forhold til den frie låneret er omtalt side 46.

6 Heltidsbiblioteker - deltidsbiblioteker

6.1 Gældende ordning

Terminologi

Medens man tidligere, også i lovgivningen, havde opereret med en ret løs gruppering af forskellige bibliotekstyper efter deres virkeområdes karakter (købstad-, stationsby- og sognebiblioteker) indførtes i forbindelse med lovrevisionen 1964 terminologien heltidsbiblioteker og deltidsbiblioteker. Man ønskede hermed at understrege at det afgørende er biblioteksbetjenings og ikke virkeområdets karakter.

Betegnelsen heltids- og deltidsbibliotek er gennemført i bekendtgørelse af 13. maj 1965 om folkebiblioteker, men ikke i selve loven der anvender benævnelserne »biblioteker med heltidsbeskæftiget personale« (heltidsbiblioteker) og »andre biblioteker« (deltidsbiblioteker). Sammenholder man lovens § 6 stk. 1 og 2 med bekendtgørelsens § 17 stk. 8 fremgår det at et heltidsbibliotek er et bibliotek hvor der er ansat en heltidsbeskæftiget faguddannet leder og »den nødvendige medhjælp, herunder kontoruddannet personale, i almindelighed svarende til mindst én personaleenhed«.

Uanset at det ikke direkte er nævnt i lovgivningen, er det i praksis blevet betragtet om en selvfølge at i det omfang kategorien »den nødvendige medhjælp« omfatter bibliotekarere forstås herved personer der har gennemgået uddannelsen til bibliotekar ved folkebibliotekerne. Det karakteristiske for heltidsbiblioteket er derfor at det har heltidsbeskæftiget personale (evt. suppleret med deltidsansatte) og at det bibliotekariske personale er faguddannet.

Virksomheden får herved kvantitativt og kvalitativt en helt anden karakter end i deltidsbiblioteket der ikke har heltidsbeskæftiget og ikke faguddannet personale. Ledere og filialledere i deltidsbiblioteker gennemgår et obligatorisk 2-ugers kursus afholdt af Danmarks Biblioteksskole.

Krav om heltidsbibliotek

I den nugældende lov nævnes to tilfælde hvor oprettelse af heltidsbibliotek kræves:

I henhold til lovens § 6 stk. 1 skal bibliotekets leder være faguddannet bibliotekar hvis biblioteksarbejdet udføres af en eller flere heltidsbeskæftigede personer. Fra denne bestemmelse kan dispenseres i henhold til § 6 stk. 3. Dispensationer er ydet i stærkt begrænset omfang.

I henhold til lovens § 6 stk. 2 skal der ved biblioteker i virkeområder (som oftest lig kommuner) med over 5.000 indbyggere senest 1. april 1969 være ansat heltidsbeskæftiget (faguddannet) bibliotekar og den nødvendige medhjælp. Bestemmelsen kom ind i loven ved 1964-revisionen. Til bestemmelsen er i § 6 stk. 3 knyttet en dispensationsmulighed.

Motivering

Motiveringen for indførelsen af den sidstnævnte bestemmelse var dels af praktisk natur: virksomheden i et virkeområde af denne størrelse antager et omfang der ikke kan varetages på forsvarlig måde af deltidsansat arbejdskraft, dels og især af principiel karakter. Bestemmelsen er udtryk for ønsket om at stille by- og landbefolkning lige med hensyn til biblioteksbetjenings omfang og kvalitet. Opretholdelsen af et højere betjeningsniveau i byerne og et lavere på landet, der traditionelt har præget dansk biblioteksvæsen, må betragtes som ganske uholdbar i en tid hvor tidligere bestående forskelle af materiel og kulturel natur mellem land og by er ved helt at forsvinde. Erfaringen viser da også at der ikke kan konstateres forskelle i biblioteksbehov på land og i by når landbefolkningen får adgang til et udbygget biblioteksvæsen. Når bibliotekerne på landet benyttes mindre af den voksne befolkning end i byerne er grunden den at der er tale om deltidsbiblioteker med ikke-faguddannet del-

tidsansat personale, meget beskedne åbningstider og begrænset servicetilbud. Målt pr indbygger var udlånet til voksne 1969/70 i heltidsbiblioteker 5,8 bind, i deltidsbiblioteker 1,9 bind. I heltidsbiblioteker blev hver bog samme år udlånt gennemsnitligt 2,5 gange, i deltidsbiblioteker 1,1 gang. Også fra et økonomisk synspunkt er der således tale om en bedre udnyttelse af investering i bogbestanden i heltidsbibliotekerne.

Når man tager i betragtning at det moderne folkebiblioteks servicetilbud omfatter adskilligt mere end udlåns virksomheden, bliver forskellen mellem deltidsbetjening hvor denne virksomhed er den alt dominerende og heltidsbetjeningen, altså mellem service-niveau på landet og i byen, endnu mere udtalt.

Bestemmelsen i § 6 stk. 2 må således tillægges afgørende betydning som udtryk for et princip der bør fastholdes og styrkes i lov-givningen.

Virkning

De umiddelbare konsekvenser af den nye bestemmelse var ved lovens ikrafttræden 1. april 1965 meget begrænsede: der var da kun ca 10 kommuner med over 5.000 indbyggere som ikke havde heltidsbibliotek. Man var dog ved lovens udarbejdelse - som det også fremgår af bemærkningerne til lovforslaget — opmærksom på at de ventede ændringer i kommunestrukturen kunne ændre dette billede. Udviklingen på dette område gik betydeligt hurtigere end dengang ventet. Trods oprettelse af 22 heltidsbiblioteker i perioden 1965-1969 var der 40 kommuner med over 5.000 indbyggere pr. 1. april 1969 som fra denne dato skulle overgå til heltids-status. Alle ansøgninger om tidsbegrænset dispensation fra disse kommuner er imødekommet.

Situationen nu

Pr 1. november 1970 var situationen følgende (bilag 2):

134 kommuner har heltidsbetjening. De omfatter ialt 3.959.794 indbyggere.

109 kommuner har deltidsbibliotek men over 5.000 indbyggere og skal derfor oprette heltidsbibliotek. De omfatter ialt 809.081 indbyggere.

34 kommuner har under 5.000 indbyggere og deltidsbibliotek. De omfatter ialt 143.866 indbyggere.

Det betyder at i henhold til den nugældende bibliotekslov er 243 kommuner repræsenterende 97,2 procent af landets befolkning forpligtet til at have heltidsbibliotek.

6.2 Heltidsbetjening i alle kommuner

Lovrevisionen

Da lovens intention, at indføre heltidsbetjening i alle kommuner, således stort set er gennemført i princippet, foreslås det som en naturlig konsekvens heraf at slette bestemmelserne om overgang til heltidsbibliotek, således at loven entydigt definerer den obligatoriske biblioteksbetjening som heltidsbiblioteksbetjening (lovudkastet § 9 stk. 1).

Det må dog samtidig erkendes at dette princip ikke kan ventes gennemført i praksis ved lovens ikrafttræden. Dels fordres der tid til overvejelser og planlægning i kommunerne, dels nødvendiggør den herskende mangel på faguddannede bibliotekarere en næppe ganske kort overgangsperiode. Der må derfor stadig være hjemmel i loven for en tidsbegrænset dispensation.

Om den hidtidige dispensationspraksis kan oplyses at alle de 109 kommuner der pr 1. april 1970 skulle oprette heltidsbibliotek har modtaget eller, om de ønsker det, vil modtage midlertidig dispensation fra Bibliotekstilsynet, først og fremmest motiveret med bibliotekarmangelen. Det forudsættes at tilsvarende retningslinier vil blive fulgt overfor de kommuner der ved den nye lovs ikrafttræden ikke har etableret heltidsbetjening.

Den foreslåede ændring af loven er derfor mere af formel end af reel karakter, idet den (med en enkelt undtagelse, se side 27 øverst) ikke stiller krav ud over de gældende.

Af formel karakter er ligeledes den følge af ændringen at særlige bestemmelser om deltidsbiblioteker ikke optages i loven, men samles i en særlig bekendtgørelse gældende for bibliotekerne i de kommuner der ved dispensation midlertidig fritages for at drive et biblioteksvæsen med heltidsstatus. (Om deltidsbiblioteker i øvrigt se side 28).

Den foreslåede ændring betyder endvidere at bestemmelsen i nuværende lovs § 6 stk. 1 og den dertil knyttede dispensationshjemmel (i stk. 3) kan udgå som overflødig.

Kommuner under 5.000 indbyggere

Endelig vil ændringen medføre at kravet om heltidsbibliotek også vil omfatte de p. t. 34 kommuner med under 5.000 indbyggere der for øjeblikket er undtaget. På dette punkt er ændringen ikke blot af formel men også af reel karakter.

Om disse kommuner (som kun rummer 2,8 procent af landets befolkning) er imidlertid at bemærke at de vil være omfattet af den almindelige dispensationsbestemmelse. Hvis der efter en overgangsperiode med dispensation endnu er kommuner af denne størrelse tilbage kan det ikke anses for urimeligt at pålægge dem at etablere et samarbejde om heltidsbiblioteksbetjening med en anden kommune.

Nye lovbestemmelser

Da loven efter forslaget definerer den obligatoriske biblioteksbetjening som heltidsbiblioteksbetjening må den indeholde en formulering af det karakteristiske for denne bibliotekstype. Det der karakteriserer heltidsbiblioteket er som nævnt i det foregående at det bibliotekariske arbejde varetages af bibliotekarer med uddannelse som bibliotekarer ved folkebibliotekerne.

Uden at ville anfægte dette som hovedprincip peger man dog på en række problemer i denne forbindelse.

Det er næppe muligt at give en præcis definition af bibliotekarisk arbejde. Dette skyldes ikke mindst at der siden Danmarks Biblioteksforenings Rationaliseringskomité afgav betænkning (Rationalisering i danske folkebiblioteker, 1964) er foregået en stadig ændring af arbejdsfordelingen. Arbejder der ddtil var betragtet som bibliotekariske eller blev udført af bibliotekarer er overført til andre personalekategorier, især den nye type medarbejdere biblioteksassistenter hvis grunduddannelse er kontormæssig. Denne ændrede arbejdsdeling er vidt fremskreden men endnu ikke fuldt gennemført. Med udgangspunkt i rationaliseringsbetænkningen og med hensyntagen til udviklingen siden dens fremkomst kan dog nævnes visse arbejdsområder som under alle omstændigheder opfattes som bibliotekariske. Det gælder fx den biblioteksfaglige ledelse og planlægning af kommunens biblioteksvæsen, valget af materialer, opbygning og vedligeholdelse af samlingerne og formidling af materi-

alerne, herunder vejledning i deres benyttelse.

Uanset: at der næppe på nuværende tidspunkt vil være uenighed om at disse områder danner kærnen i det bibliotekariske arbejde, vil det dog være betænkeligt at indføre en definition i lovgivningen der er bundet til den på et bestemt tidspunkt eller et bestemt udviklingsstadium gældende opfattelse, dels fordi man herved kunne blokere de stadig igangværende bestræbelser for en mere hensigtsmæssig arbejdsdeling, dels fordi det ikke kan udelukkes at der i de kommende år kan vise sig behov for indførelse af helt nye medarbejderkategorier i takt med at bibliotekernes virksomhedsområde og opgaver øges eller ændrer karakter.

I denne forbindelse er det i udvalget blevet hævdet at nye arbejdsområder som musik og kunst stiller sådanne krav til kvalifikationer hos dem der varetager dette arbejde at de ikke kan ventes honoreret af personale med bibliotekarisk uddannelse, og at det desuden ville være af betydning om der til bibliotekerne knyttedes medarbejdere med særlig uddannelse på disse områder. Sådanne medarbejdere kunne i højere grad virke som igangsættere inden for deres område.

Den overvejende opfattelse i udvalget er imidlertid at muligheden for indførelse af nye medarbejderkategorier som nævnt må stå åben, men at en udvidelse af arbejdet med audiovisuelle materialer og kulturelle arrangementer iøvrigt ikke i sig selv behøver at motivere ansættelse af medarbejdere med hoveduddannelse på områder som musik eller kunst. Biblioteket har her som på de traditionelle arbejdsområder en formidlingsopgave: bibliotekarens opgave vil også her principielt kun være at tilvejebringe materialer (i videste forstand) og formidle dem videre, og under ingen omstændigheder at være udøvende eller at drive pædagogisk virksomhed. I bibliotekaruddannelsen (som stadig må justeres i forhold til nye arbejdsområder) indgår som en hovedbestanddel oplæring i at finde frem til, bedømme og videreformidle materialer inden for ethvert fagområde uanset at bibliotekaren naturligvis ikke kan være fagmand på det enkelte område. En vis specialisering foregår dog i praksis på de større biblioteker hvor ansvaret for enkeltområder inden for samlingerne

fordeles på enkelte bibliotekarer eller grupper af bibliotekarer.

En person med uddannelse inden for fx teknik, litteratur, jura, musik eller kunst, men uden bibliotekaruddannelse vil normalt savne den kontakt med og forståelse for bibliotekets øvrige arbejdsområder og målsætning der er nødvendig da hele virksomheden må betragtes som en organisk helhed.

Den i lovudkastets § 9 stk. 1 foreslåede formulering er en videreførelse af 1964-lovens definition på et heltidsbibliotek og udtrykker den i praksis hævdundne fortolkning heraf. Samtidig lader den muligheden åben for en ændret opfattelse af bibliotekarens arbejdsområde og i udtrykket »andre medarbejdere« for indførelse af nye, endnu ikke kendte kategorier af personale med andre kvalifikationer.

Deltidsbiblioteker

Den foreslåede lovbestemmelse vil som nævnt kun omfatte kommuner hvis bibliotek ved lovens ikrafttræden har heltidsstatus. I de kommuner hvor det ikke er tilfældet kan overgangen til heltidsbibliotek udsættes ved en midlertidig dispensation. Hertil sigter bestemmelsen i lovudkastets § 23.

Da et bibliotek hvor arbejdet udføres af en eller flere heltidsbeskæftigede personer efter nugældende lov skal være heltidsbibliotek, omfatter formuleringen i lovudkastets § 23 alle biblioteker der ved den nye lovs ikrafttræden er deltidsbiblioteker. Det forudsættes at den nye lovs bestemmelser som helhed også er gyldige for de biblioteker der midlertidigt fortsætter med deltidsstatus,

men der er skabt mulighed for at det om enkelte bestemmelser kan fastslås at de ikke eller kun i begrænset omfang gælder deltidsbibliotekerne.

Det er udvalgets opfattelse at der ikke skal ske afgørende ændringer af deltidsbibliotekernes virksomhed i betragtning af den relativt korte tid man venter de endnu vil eksistere. I forhold til de nugældende bestemmelser bør den særlige bekendtgørelse snarere have karakter af nødvendige justeringer end egentlige ændringer. De nugældende bestemmelsers hovedbestanddele: definition på et deltidsbibliotek, deltidsbibliotekarenes uddannelse og samarbejdet med centralbiblioteket, bør ikke ændres i principet.

På to områder vil en tilføjelse til de nu gældende bestemmelser imidlertid være nødvendig.

Hidtil har intet deltidsbibliotek fået tilladelse til at indkøbe audiovisuelt materiale med statstilskud. Den principielle ligestilling mellem av-materiale og bogligt materiale må for fremtiden også gælde deltidsbiblioteker, sådan at deres samlinger kan omfatte begge former for materiale.

Forslaget om at give folkebibliotekerne mulighed for med statstilskud at drage kulturelle arrangementer ind som et led i bibliotekets øvrige virksomhed bør også gælde deltidsbibliotekerne. I deltidsbibliotekerne foregår allerede nu en vis arrangementsvirksomhed, eventyrtimer for børn, børneteater, foredrag, udstillinger m. v. Denne arrangementsvirksomhed bør også i deltidsbibliotekerne kunne videreudvikles efter det lokale behov.

7 Folkebibliotekets ejendoms- og styrelsesforhold

7.1 Ejendomsforhold

Ved lovrevisionen i 1964 gjorde man folkebiblioteket obligatorisk, og det fastsloges samtidig som en naturlig konsekvens heraf at folkebiblioteket principielt er en kommunal institution.

Da ca 50 procent af bibliotekerne på det tidspunkt var selvejende ønskede man at befare en mulighed for at biblioteker kunne fortsætte med denne status. En betingelse var at mindst 10 procent af bibliotekets udgifter dækkedes ved private bidrag. Dette reducerede efter lovens ikrafttræden de selvejende bibliotekers antal til ca 2 procent, et tal der i de følgende år var stadigt dalende, indtil de sidste selvejende biblioteker overgik til kommunal drift som følge af kommunesammenlægningerne pr 1. april 1970.

Da alle kommuner nu har et kommunalt biblioteksvæsen kan bestemmelserne om selvejende biblioteker udgå af lov og bekendtgørelse.

7.2 Styrelse

Efter nugældende lov skal »ledelsen af et kommunalt folkebibliotek henlægges til et af kommunalbestyrelsen nedsat udvalg« (§ 3 stk. 1) og i bekendtgørelsens § 9 stk. 1 fastslås at det skal være et stående udvalg. Bestemmelsen foreslås opretholdt og tydeliggjort i loven (lovudkastet § 8).

Ved formuleringen har man anset det for væsentligt at sikre at folkebiblioteket henlægges under et udvalg der udelukkende består af kommunalbestyrelsesmedlemmer.

Bestemmelsen overlader det til kommunalbestyrelsen at afgøre hvilket stående udvalg folkebiblioteket skal henhøre under og siger ikke mod nedsættelse af et særligt biblioteksudvalg, ligesom der ikke entydigt peges på udvalget for kulturelle anliggender.

I forbindelse med gennemførelsen af den nye styrelseslov ønskedes antallet af stående

udvalg i kommunerne reduceret. I overensstemmelse hermed opereres der i den nye normalstyrelsesvedtægt kun med 4 stående udvalg (plus et eventuelt havneudvalg), hvoraf et udvalg for kulturelle anliggender, under hvilket foreslås henlagt skolevæsenet, museer, biografer, biblioteksvæsenet m. v.

Kommunerne synes i almindelighed at have fulgt eller at ville følge dette forslag. Det er imidlertid fra forskellig side, bl. a. af Danmarks Biblioteksforening, blevet hævdet at det ville være mere hensigtsmæssigt at dele det kulturelle udvalg i et udvalg for skolevæsen og et udvalg der varetog forvaltningen af andre kulturelle anliggender, herunder biblioteksvæsenet.

Meget kan tale for en sådan ordning, især at skolevæsenets anliggender i mange kommuner vil være stærkt dominerende i omfang og derved kan skabe problemer for behandlingen af de øvrige områder, samt at bibliotekets virksomhed står i naturlig sammenhæng med kommunens andre kulturelle aktiviteter.

Uanset dette synspunkt findes det dog ikke rigtigt i biblioteksloven at foreskrive et særligt biblioteksudvalg eller et udvalg for kulturelle anliggender eksklusive skolevæsen. Gennem den foreslåede åbne formulering ønsker man derimod at understrege kommunens mulighed for at vælge den ordning man lokalt finder mest hensigtsmæssig. (Om centralbibliotekernes styrelse se side 74).

Særlige udvalg

Der kan imidlertid være grund til at bemærke at man i en række kommuner, måske som konsekvens af det store arbejdsområde i det kulturelle udvalg, har etableret forskellige former for udvalg til varetagelse af bestemte arbejdsområder, således fx biblioteksvæsenet.

De i praksis forekommende udvalg af denne type falder stort set i to grupper: Der

kan være tale om et underudvalg af det kulturelle udvalg bestående af medlemmer af dette udvalg, eller om et udvalg der herudover rummer personer der ikke er medlem af kommunalbestyrelsen.

Ifølge styrelseslovens § 17 stk. 4 kan kommunalbestyrelsen nedsætte særlige udvalg til varetagelse af bestemte hverv eller til udførelse af forberedende eller rådgivende funktioner for de stående udvalg, men det må stærkt understreges at de ikke har nogen form for selvstændige administrative beføjelser og at den endelige behandling af en sag altid skal foregå i det stående udvalg, der alene kan træffe afgørelser og ikke kan delegerer nogen myndighed hertil til et § 17 stk. 4-udvalg. Heraf følger igen at et sådant udvalg ikke kan varetage den umiddelbare forvaltning af biblioteksvæsenet der af loven er henlagt til et stående udvalg.

De praktiske fordele det eventuelt kan rumme at nedsætte sådanne særlige udvalg må derfor vurderes på baggrund af den mere komplicerede, principielt dobbelte, sagsbehandling de medfører. De må i det hele, set fra biblioteksside, betragtes som uheldige kompromisløsninger. Hvis nedsættelsen af sådanne udvalg er udtryk for en erkendelse af at det kulturelle udvalgs arbejdsområde er for stort, vil en deling af det kulturelle udvalgs arbejdsområde på to stående udvalg være at foretrække.

Ledende bibliotekars forhold til udvalget

Før 1965 indeholdt bekendtgørelsen om folkebiblioteker en bestemmelse om at den ledende bibliotekar var biblioteksbestyrelsens (-udvalgets) sekretær. Denne bestemmelse udgik som uforenelig med det i 1964-loven gennemførte princip om kommunale biblioteker.

Der kan ikke tillægges nogen person ud over udvalgets medlemmer ret til at overvære et stående udvalgs møder. På den anden side må man af saglige grunde lægge afgørende vægt på en nær kontakt mellem den ledende bibliotekar og udvalget og på at han under behandlingen af en sag har lejlighed til at kommentere forslag, fremkomme med faglige oplysninger, besvare spørgsmål osv. Dette vil være i begge parter interesse, og det bør derfor i kommunens organisationsplan (som tilfældet er i Kommunesekretæ-

tærforeningens betænkning om opbygning af kommunens forvaltning, 1969), evt. i en instruks for den ledende bibliotekar, fastslås at denne normalt overværer det stående udvalgs møder når det behandler sager inden for hans ansvarsområde.

I visse kommuner er gennemført en aftale om at en eller flere af bibliotekets medarbejdere ud over lederen kan overvære udvalgets møder. Det forekommer at være en værdifuld ordning der bør indføres hvor der er ønske og kan opnås enighed derom.

Magistratsordninger

I den nugældende lov hedder det at ledelsen (dvs. den umiddelbare forvaltning) af folkebiblioteket i Københavns Kommune varetages af magistraten.

Da der ved den nye styrelseslov er indført mulighed for at Frederiksberg, Odense, Ålborg og Århus kommuner kan indføre magistratsordning, foreslås det at ændre den nuværende bestemmelse i bibliotekslovens § 3 stk. 1 sidste punktum, der kun gælder Københavns Kommune, således at den omfatter kommuner med magistratsordning i almindelighed, og således at det overlades disse kommuner at fastsætte en styrelsesform der dog skal godkendes af Bibliotekstilsynet (lovudkastet § 8).

Fællesskaber

Den umiddelbare forvaltning af et bibliotek der drives som fællesskab mellem to eller flere kommuner varetages af en fællesskabsstyrelse bestående af repræsentanter for de deltagende kommuner.

Ansættelse af ledende bibliotekar

Efter nugældende lovs § 7 stk. 1 skal der forud for ansættelse af ledende bibliotekar ved heltidsbiblioteker indhentes en udtalelse fra biblioteksdirektøren. Denne bestemmelse foreslås ændret, så den kun gælder ved ansættelse af ledende bibliotekar ved centralbiblioteker, og således at der desuden tillægges amtsrådet en udtalelsesret, se side 75. Den vigtige plads centralbibliotekerne indtager i det samlede bibliotekssystem gør det ønskeligt at give disse to instanser lejlighed til at udtale sig (lovudkastet § 19).

7.3 Vedtægt

Den nugældende lovs krav om at der for et bibliotek skal udarbejdes en vedtægt af nærmere angivet indhold foreslås ophævet. Bestemmelsen om vedtægt ses ikke at have praktisk betydning og må betragtes som et rudiment fra en tid hvor de selvejende biblioteker dominerede.

Efter den gældende lov skal vedtægten indeholde bestemmelser om bogvalgets organisation. I stedet foreslås bestemmelser om materialevalgets organisation og materialevalgsmyndighedens placering optaget i planen for den interne organisation og arbejdets fordeling, se side 68 (lovudkastet § 9 stk. 2).

8 Folkebibliotekets virkeområde

I den nugældende lov er et folkebiblioteks virkeområde fastlagt som »en kommune eller et biblioteksforbund omfattende to eller flere kommuner« (§ 2 stk. 1), idet dog en betjeningsoverenskomst i visse tilfælde kan træde i stedet for et forbund (§ 3 stk. 4).

Ved virkeområde forstås i denne forbindelse det geografiske område hvis indbyggere folkebiblioteket er pligtigt at betjene. Som konsekvens heraf er de krav der må stilles til en biblioteksvirksomheds omfang og karakter andre steder i lov og bekendtgørelse sat i forhold til virkeområdets indbyggertal, jfr § 2, sidste punktum, i bekendtgørelse om folkebiblioteker: »Virkeområdets indbyggertal er bestemmende for omfanget af bibliotekets virksomhed, dog med hensyntagen til de krav, der følger af den frie låneret, jfr. lovens § 2, stk. 2.« Konkrete eksempler på anvendelsen af dette princip er overgang til heltidsbetjening ved 5.000 indbyggere, retningslinier for bogbestand og tilvækst (bekendtgørelse af 24. oktober 1966) og bestemmelserne om åbningstider (§ 28 i bekendtgørelse om folkebiblioteker). Det foreslås at flytte den citerede bestemmelse fra bekendtgørelsen til loven, således at den indgår i definitionen på virkeområdet (lovudkastet § 3 stk. 3).

Når det således fastslås at biblioteksvirksomhedens omfang må stå i forhold til virkeområdets indbyggertal gælder det dog kun med et vist forbehold. Der tænkes her på det hævdundne princip der kun indirekte fremgår af lovgivningen men som er blevet understreget ved indførelsen af obligatoriet i 1964-loven, at en kommunes forpligtelse til at etablere en biblioteksbetjening omfatter en betjening med alle de funktioner der fremgår af loven. Skal lovens princip om så vidt muligt at stille alle landets beboere lige med hensyn til biblioteksbetjening gennemføres, må den enkelte kommunes biblioteksvæsen være repræsentativt for det samlede

folkebibliotekstilbud. Den nødvendige og naturlige reduktion af kravene til virksomhedens omfang proportionalt med faldende indbyggertal kan derfor ikke bestå i at udelade visse af de funktioner det er pålagt bibliotekerne at udøve. Alle funktioner må være til stede og reduktionen kan således kun gælde de enkelte funktioners omfang og specialiseringsgrad. Det er dette princip der ligger til grund for det nuværende system hvor de mindre biblioteker supplerer deres egen mindre specialiserede bogbestand ved lån fra større biblioteker.

Når dette nævnes er det fordi dette princip, sammen med den omstændighed at der må være en vis minimumsgrænse for nedtrapningen i forhold til indbyggertal, spiller en rolle for overvejelserne om det hensigtsmæssige i indgåelse af samarbejdsaftaler mellem kommuner (se side 35).

Efter 1964-loven er kommunen det mindste virkeområde for et bibliotek. Der kan således ikke som tidligere oprettes flere selvstændige biblioteker i samme kommune. Svarende hertil kan der efter lovens § 5 stk. 1 kun ydes statstilskud til ét folkebibliotek i hvert virkeområde (hver kommune) og et virkeområdes folkebiblioteksvæsen skal administreres som én samlet enhed (§ 6 i bekendtgørelse om folkebiblioteker). Denn bestemmelse bør ubetinget opretholdes (lovudkastet § 3 stk. 2).

Der har fra forskellig side været fremført tanker om at kommuner under en vis størrelse ikke skulle have mulighed for at etablere et selvstændigt biblioteksvæsen men have pligt til at løse opgaven i samarbejde med andre kommuner. Uanset at der kan fremføres vægtige biblioteksfaglige og måske især økonomiske argumenter for det synspunkt at mange af de nuværende kommuner trods ændringerne i kommunestrukturen er for små til at bære et selvstændigt biblioteksvæsen og især til at sikre en rimelig udnyttelse af det, findes det ikke hensigtsmæssigt

at indføre en sådan bestemmelse på indeværende tidspunkt, også af den grund at det næppe med det nuværende erfaringsmateriale vil være muligt at angive den minimumsstørrelse for en kommune der skulle være gældende.

Det må derimod være væsentligt at bevare den adgang til at etablere biblioteksmæssigt samarbejde mellem kommuner der findes i den nuværende lov, således at større enheder kan dannes på frivilligt grundlag hvor det skønnes hensigtsmæssigt. Dette omtales nærmere side 35-36.

Medens det således foreslås at bevare den nugældende lovs definition af virkeområdet, kan der dog være grund til at nævne visse forhold og problemer man er blevet opmærksom på under administrationen af 1964-loven.

Når indbyggertallet er bestemmende for biblioteksvirksomhedens omfang kan der kun være tale om angivelse af en vis grundfunktion der under alle omstændigheder bør være til stede i en kommune (et virkeområde) med et vist indbyggertal. Det egentlige behov for eller krav til virksomhedens omfang afhænger af en række andre faktorer, ikke mindst områdets geografiske udstrækning. I to kommuner med samme indbyggertal men vidt forskellig udstrækning og bebyggelsesstruktur vil der - forudsat at der begge steder skal være samme betjeningsniveau - være stor forskel på den udbygning med filialer der er nødvendig, og dermed på virksomhedens omfang, jfr kapitel 10.

Tilstedeværelsen af et større eller mindre antal undervisningsinstitutioner ud over folkeskolen i et virkeområde kan, uanset at der 1 øvrigt ikke er noget direkte samarbejde mellem dem og folkebiblioteket, medføre et øget pres på biblioteket fra elever eller studerende der stiller større krav til biblioteksvirksomheden end indbyggertallet i sig selv ville motivere. Dette forhold er nævnt i bekendtgørelse af 24. oktober 1966 om vejledende retningslinier for bogbestand og tilvækst (§ 3 stk. 2).

Den indflydelse eksistensen af den frie låneret kan have er nævnt i bekendtgørelse om folkebiblioteker § 2, sidste punktum. Det forhold at et bibliotek skal betjene alle der

henvender sig, selv om de har bopæl uden for virkeområdet, kan stille krav til virksomhedens omfang ud over dem der følger af kommunens eget indbyggertal. Udover nogle overgangsproblemer synes der imidlertid ikke at have været problemer på dette punkt, i hvert fald ikke af nævneværdigt omfang.

Visse større biblioteker har været stærkt besøgt af beboere fra nabokommunerne, men mange steder er dette problem ophørt at eksistere som følge af kommunesammenlægning. Hvor dette ikke er tilfældet kan etablering af fællesskab være en løsning.

I udprægede landliggekommuner hvis indbyggertal kan være væsentligt højere i sommermånederne kunne man have ventet problemer. De har ikke vist sig, og grunden er antagelig at der her har været tale om deltidsbiblioteker der i udstrakt grad har holdt lukket i sommerferien og hvis eksistens landliggerne sikkert ofte har været uvidende om. Principielt foreligger der imidlertid i disse kommuner et problem. Erfaringer viser at der er behov for biblioteksbenyttelse i feriemånederne, og landliggerne har krav på at kunne benytte biblioteket i henhold til den frie låneret. Det kan imidlertid ikke anses for rimeligt at drage den fulde konsekvens heraf og kræve at virksomheden skal dimensioneres i forhold til »sommerindbyggertallet«.

Hvor der er et udtalt misforhold mellem de to indbyggertal kan problemet i praksis lettest løses ved et samarbejde med anden kommune. Udgiften til betjening af landliggerne bør da afholdes af den betjente kommune som følge af bestemmelsen om den frie låneret. Hvis det ved en vurdering af det enkelte tilfælde skønnes at medføre en uforholdsmæssig økonomisk belastning for kommunen, bør et særtilskud af den foreslåede særlige rådighedssum råde bod herpå, jfr side 19.

En anden men beslægtet problematik opstår i spørgsmålet om en kommunes forpligtelser over for beboerne på institutioner der ligger i kommunen men rummer personer der i større eller mindre antal er hjemmehørende i andre kommuner, se side 45-46.

9 Biblioteksmæssigt samarbejde mellem kommuner

9.1 Nugældende bestemmelser

1 lovens § 2 stk. 1 defineres et folkebiblioteks virkeområde som »en kommune eller et biblioteksforbund omfattende to eller flere kommuner«, og i § 3 stk. 1 hedder det at »enhver kommune er forpligtet til enten alene eller i fællesskab med andre kommuner at opretholde et folkebibliotek« og at »hvor der er indgået fuldstændigt skoleforbund mellem 2 eller flere kommuner, bør det tilstræbes, at disse i forening driver et folkebibliotek«. Efter stk. 2 i samme paragraf kan biblioteksdirektøren »hvor særlige forhold gør sig gældende . . . godkende, at kommunens forpligtelse opfyldes ved overenskomst med en anden kommune om betjening gennem dennes biblioteksvæsen«.

I bekendtgørelse om folkebiblioteker § 3 anbefales etablering af forbund overalt hvor økonomiske og praktiske grunde taler derfor (stk. 2). I stk. 3 omtales forbundsoverenskomsten og dens godkendelse. I stk. 1 fastslås at forbundet skal være fuldstændigt, dvs. varetage »den fulde biblioteksbetjening af de deltagende kommuners hele område«. Dette er en konsekvens af definitionen af en kommune som mindste virkeområde.

I bekendtgørelsens § 4 hedder det bl. a. at »hvor særlige forhold bevirker at det vil være uhensigtsmæssigt at opretholde et selvstændigt bibliotek eller indgå et biblioteksforbund, kan en kommune, under forudsætning af biblioteksdirektørens godkendelse, opfylde sine biblioteksmæssige forpligtelser ved at oprette en betjeningsoverenskomst med en anden kommune, eventuelt med vedkommende centralbibliotekskommune«. Denne sidste mulighed er endvidere omtalt i § 32 stk. 1 i bekendtgørelsen.

Skønt det ikke udtrykkeligt er nævnt i bekendtgørelsens § 4 har man analogt med bestemmelsen om forbund og med henvisning til lovens § 2 stk. 1 forudsat at også en betjeningsoverenskomst skal omfatte hele kommuner og hele biblioteksbetjeningen.

I lovens tilskudsregler, § 5 stk. 1, jfr § 15 stk. 1 i bekendtgørelsen, findes en særregel for beregning af ordinært driftstilskud til biblioteksmæssige fællesskaber (forbund og betjeningsoverenskomster) der sigter på for disse ordningers vedkommende at afbøde de uheldige virkninger af aftrapningsgrænsen ved 275.000 kr. Begrundelsen for denne særregel bortfalder med indførelsen af ensartet refusionssats, jfr side 15.

Terminologi

Som det fremgår af de citerede bestemmelser fra nugældende lov og bekendtgørelse anvendes her udtrykkene forbund og betjeningsoverenskomst og som overordnet begreb ordet fællesskab.

Det vil imidlertid være mere i overensstemmelse med kommunalretlig sprogbrug at anvende ordet »fællesskab« om de samarbejdsordninger der hidtil er betegnet som forbund og som er karakteriseret ved oprettelsen af et fælles styrende organ (en »spealkommune«) i modsætning til betjeningsoverenskomsten, hvor et fællesskabsorgan ikke kan forekomme. Som overordnet betegnelse for de to former anvendes »samarbejde mellem kommuner«. Denne terminologi foreslås indført i lov og bekendtgørelse og anvendes i det følgende.

9.2 Baggrunden for nugældende bestemmelser

Også 1959-loven indeholdt hjemmel for kommunalt samarbejde, dog kun i form af fællesskab. Blandt de ordninger der etableredes i henhold hertil var dog flere der snarere havde karakter af betjeningsoverenskomster.

1964-loven og den dertil hørende bekendtgørelse indeholder væsentligt udførligere bestemmelser om kommunalt samarbejde. Dels ønskede man at klargøre forskellen mellem

fællesskaber og betjeningsoverenskomster, dels og navnlig ønskede man at fremme tanken om ved etablering af samarbejde at skabe større biblioteksenheder.

Baggrunden for dette ønske var at selv om man ved 1964-revisionen af skaffede muligheden for at have flere selvstændige biblioteker i én kommune, ville et flertal af biblioteksenhederne under den daværende kommunestruktur fortsat være så små at det ikke var muligt at etablere en tilfredsstillende biblioteksbetjening eller at få den udnyttet i rimelig grad. (I 1960 havde kun 13 procent af de 1280 sognekommuner over 2.500 indbyggere og ca 64 procent af de 88 købstadskommuner over 5.000 indbyggere).

9.3 Situationen efter kommunalreformen

Ved 1964-revisionen forudså man en kommunalreform uden dog at forestille sig at den ville være gennemført 5 år efter lovens ikrafttræden. I kraft af at loven definerer et biblioteks mindste virkeområde som en kommune er næsten alle landets biblioteksenheder fra 1. april 1970 blevet væsentlig større.

Der er derfor grund til at overveje om man i denne nye situation ved lovens revision stadig bør bevare muligheden for, eventuelt endog tilskynde til, kommunalt samarbejde om biblioteksbetjening.

Bortset fra at det ikke forekommer rimeligt ved en ændring af nugældende bestemmelser at ophæve muligheden for kommunalt samarbejde om biblioteksbetjening og derved afskære de kommuner der måtte ønske det fra at vælge denne løsning, synes en ved 1964-revisionen fremførte motivering, de små kommunale enheder, stadig at have gyldighed. Den kunne umiddelbart synes at være bortfaldet efter gennemførelsen af kommunalreformen. Denne opfattelse holder imidlertid næppe stik.

Ganske vist er de kommunale enheder blevet større (62 procent af kommunerne uden for Københavns Amt har dog under 10.000 indbyggere) men samtidig er kravene til biblioteksbetjeningens omfang og kvalitet steget. 243 af de nye kommuner skal efter nugældende lov have heltidsbibliotek, og nye opgaver tillægges bibliotekerne samtidig med at publikums behov for og krav til virksomhedens kvalitet og kvantitet er stigende.

Det er næppe urigtigt på denne baggrund at imødesee at der i mange af de nye kommuner vil kunne opstå det samme misforhold mellem bibliotekets nødvendige udbygning og udnyttelsesmuligheden som tidligere i deltidslbiblioteket i de små kommuner.

Hertil kommer et forhold der er karakteristisk for de nye kommuner: De er gennemgående af stor geografisk udstrækning, for manges vedkommende med meget spredt bebyggelse. Skal lovens intention om at stille alle landets beboere lige hvad adgang til biblioteksbetjening angår også gennemføres i det lokale virkeområde, forudsætter det som nærmere omtalt i kapitel 10 en vidtgående decentralisering, dvs. oprettelse af et effektivt filialsystem ved siden af en hovedafdeling med udbygget service. I mange af de nye kommuner er der imidlertid ikke en centerbebyggelse af en størrelse der sikrer forsvarlig udnyttelse af en hovedafdeling. Af de 255 nuværende kommuner uden for hovedstadskommunerne og Københavns Amt har kun de 94 en centerbebyggelse med over 3.000 indbyggere. I 46 kommuner har den største by under 1.000 indbyggere (se bilag 3). I de fleste kommuner må en mobil betjening antages at være nødvendig som eneste filialsystem eller som supplement til faste filialer. Man vil her ofte kunne komme ud for at én bogbus er for meget eller for lidt, hvilket resulterer i henholdsvis for ringe udnyttelse eller for ringe dækning. Selv om omfanget af et biblioteks virksomhed må sættes i forhold til virkeområdets indbyggertal, må der som omtalt side 32 være tale om et vist minimum og et gyldigt udtryk for det samlede folkebibliotekstilbud. Det kan i de mindre kommuner vanskeligt undgås at biblioteket ikke udnyttes fuldt ud eller at det kun kan dække det lokale behov ved i for høj grad at trække på andre biblioteker.

Problemer af denne art imødegås ved at etablere en passende stor enhed ved indgåelse af samarbejde med andre kommuner. Det større operationsområde det fælles biblioteksvæsen får giver mulighed for en langt smidigere tilpasning til de lokale behov og ændringer i disse, både med hensyn til de faste afdelingers dimension, materialesamlingernes størrelse og de mobile ordninger, således at uhensigtsmæssige investeringer undgås samtidig med at en række tekniske og administrative processer samles ét sted.

Endelig skal nævnes det forhold at bibliotekerne i de større byer, specielt udprægede centralbyer og handelscentre, i sandsynligvis stigende grad vil blive benyttet af beboere fra oplandet der har deres arbejde, søger uddannelse, handler osv. i den større by og derfor også søger dens bibliotek, hvilket betyder en forringet benyttelse af bibliotekerne i oplandskommunerne. Et samarbejde mellem by- og oplandskommuner vil muliggøre en smidig og økonomisk gunstigere tilpasning til dette benyttelsesmønster. At samle de kommuner der udgør en centerbys eller et handelscentrums opland i et biblioteksmæssigt samarbejde med vedkommende by vil i det hele ofte være en nærliggende og hensigtsmæssig løsning. Det er under alle omstændigheder en mulighed der bør overvejes når et områdes biblioteksstruktur planlægges. Det må naturligvis ved sådanne ordninger være en forudsætning at der sker en decentralisering af publikumsbetjeningen.

9.4 Forholdet til kommunalreformen

En fortsat hævde af det ønskelige i kommunalt samarbejde kan opfattes og er blevet opfattet som værende i modstrid med det bærende motiv for kommunalreformen. Man var under udarbejdelsen af den nye styrelseslov, hvis bestemmelser om kommunalt samarbejde i princippet er de samme som i den tidligere lov, inde på dette spørgsmål. Fra bemærkningerne til lovforslagets § 60 citeres:

Selv om de igangværende ændringer i den kommunale inddeling og struktur må forventes at ville formindske behovet for, at en række kommunale opgaver løses af flere kommuner i fællesskab, er der dog ikke tvivl om, at der også i fremtiden vil være et ikke uvæsentligt behov for interkommunalt samarbejde.

Uanset hvorledes kommunegrænserne fastlægges, vil der altid findes visse grænseområder, hvor en tilfredsstillende betjening af borgerne vil forudsætte et samarbejde mellem nabokommunerne . . .

Endvidere vil der i en række tilfælde kunne opnås betydelige besparelser både anlægs- og driftsmæssigt ved et samarbejde mellem flere kommuner om en opgaves løsning.

Endelig kan det nævnes, at området for de kommunale opgaver er undergivet stadig ændringer, og der kan derfor ikke bortses fra muligheden af, at udviklingen for visse opgavers vedkommende vil kunne sprænge de normale rammer for de kommunale enheder.

De citerede betragtninger synes i betydeligt omfang at være gyldige for biblioteksvæsenets vedkommende.

Udvalget lægger megen vægt på at især kommuner hvis størrelse og bebyggelsesforhold kan gøre opretholdelsen af et selvstændigt biblioteksvæsen problematisk etablerer et samarbejde med andre kommuner. Overvejelser herom bør indgå i den lokale biblioteksplanlægning, jfr side 40 og 75.

Det kan nævnes at der i praksis synes a være interesse for etablering af samarbejde også efter kommunalreformens gennemførelse. Der arbejdes flere steder i landet med planer om oprettelse af samarbejdsordninger, til dels af ret betydeligt omfang og i almindelighed med en større by som centrum. De før 1965 bestående (ca 40) samarbejdsordninger forsvandt som følge af kommunesammenlægninger. For øjeblikket er etableret samarbejde i 4 tilfælde: Dragør og St. Magleby, Rudkøbing og Sydlangeland, Odense og Årslev, Nykøbing F og Nysted. De to første ordninger er fællesskaber, de to sidste betjeningsoverenskomster. Overenskomst om biblioteks fællesskab med virkning fra 1. april 1971 er indgået mellem Randers, Rougsø, Sønderhald, Midtdjurs, Hadsten, Purhus, Mariager og Rosenholm kommuner. Fra samme dag er betjeningsoverenskomst indgået mellem Herning og Åskov kommuner.

Karakteristik af de 2 former for samarbejde

Det foreslås at der stadig i bibliotekslovgivningen åbnes mulighed for et samarbejde mellem kommuner om biblioteksbetjening og at dette samarbejde kan have to former, fællesskab eller betjeningsoverenskomst (lovudkastet § 7).

Idet det iøvrigt forudsættes at etablering af samarbejde sker i henhold til de herom gældende bestemmelser i den kommunale lovgivning (lov af 31. maj 1968 om kommunernes styrelse, § 60) kan det principielle i hver af de to samarbejdsformer karakteriseres således:

Indgåelse af fællesskab forudsætter etablering af et fællesskabsorgan, der har vidtgående men dog ikke ubegrænsede beføjelser og hvori normalt alle deltagende kommuner bør være repræsenteret. Det er således en snæver samarbejdsform hvor de deltagende kommuners biblioteksvæsen er integreret i én administrativ enhed hvilket rummer åbenbare fordele m. h. t. en hensigtsmæssig planlægning inden for fællesskabets virkeområde. På den anden side kan fællesskabsstyrelsen, hvis der er tale om deltagelse af fx 4-5 kommuner, få et omfang der kan være uhensigtsmæssigt, selv om der kan nedsættes et forretningsudvalg blandt styrelsens medlemmer.

Fællesskabet kan indskrænkes til at omfatte driften og ejendomsretten til de oveririften anskaffede materialer m. v., men kan også i det omfang kommunerne ønsker det og er enige herom omfatte anlægsudgifter og ejendomsretten til faste ejendomme.

Ifølge sin natur forekommer fællesskabet bedst egnet hvor der er tale om kommuner af nogenlunde ensartet størrelse og karakter. I andre tilfælde kan en betjeningsoverenskomst være mere hensigtsmæssig.

Ved en betjeningsoverenskomst køber en kommune en biblioteksbetjening af et i overenskomsten nærmere fastlagt omfang af en anden kommune mod et ligeledes i overenskomsten nærmere aftalt vederlag. Der etableres intet fællesskabsorgan og den betjente kommune kan ikke blive repræsenteret i det kommunale udvalg hvorunder det betjenende bibliotek henhører. Da den betjente kommune således ikke har nogen indflydelse på den årlige drift i overenskomstens gyldighedsperiode må overenskomsten operere med ret korte uopsigelsesperioder og opsigelsesvarsler. For at sikre en rimelig kontinuitet i arbejdet kan det foreslås at arbejde med perioder svarende til den kommunale valgperiode, fx således at overenskomsten med et års varsel kan opsiges et år efter et kommunalt valg. Længere uopsigelsesperioder vil antagelig kræve tilsynsrådets samtykke.

Driftsbudgettet for betjeningen kan ikke øges ud over det aftalte i en overenskomstperiode, når bortses fra ude fra kommende løn- og prisstigninger, idet udgiftsstigninger på grund af ændringer i betjeningen, optagelse af nye aktiviteter og lignende forudsætter indgåelse af ny aftale.

For at sikre en rimelig kontakt mellem den betjenende og den betjente kommune kan det aftales at repræsentanter for de to kommuner med visse mellemrum mødes for at drøfte fælles problemer vedrørende betjeningen og omkostningerne. Der kan dog naturligvis ikke tillægges et sådant kontaktudvalg nogen selvstændig kompetence i forhold til kommunalbestyrelserne.

Det kan bemærkes at det, hvis det ønskes, er muligt at kombinere de to samarbejdsformer idet en kommune kan indgå betjeningsoverenskomst med et fællesskab.

Godkendelse

Ved indgåelse af fællesskab kræves i henhold til den kommunale styrelseslov tilsynsmyndighedens (tilsynsrådets) samtykke. Dette gælder ikke betjeningsoverenskomster under forudsætning af at de indeholder adgang til opsigelser inden for et kortere åremål.

I henhold til nugældende bibliotekslov (§ 3 stk. 2) skal betjeningsoverenskomster godkendes af biblioteksdirektøren. Denne bestemmelse foreslås opretholdt, idet man derved sikrer sig indseende med at karakteren og omfanget af den i overenskomsten aftalte betjening svarer til den forpligtelse der ifølge lovgivningen påhviler den betjente kommune.

9.5 Delvist samarbejde

Som det fremgår af de side 34 citerede bestemmelser fra lovens § 2 stk. 1 og bekendtgørelsens § 3 stk. 1 skal et forbund (og analogt hermed en betjeningsoverenskomst) omfatte hele kommunen og hele biblioteksbetjeningen.

Man har fra forskellig side ønsket at smidiggøre disse bestemmelser så det blev muligt for en kommune at deltage i et samarbejde med kun en del af sit område, medens resten af området stadig skulle kunne betjenes som en selvstændig enhed af kommunens eget bibliotek. Man har her særlig peget på at de problemer der (jfr side 35) kan være for den enkelte kommune med at etablere en mobil betjening inden for sit område kunne afhjælpes ved at en anden kommune mod vederlag påtog sig bogbusbetjeningen.

En generel mulighed for at indgå delvise samarbejdsordninger af denne eller lignende karakter vil kun foreligge hvis den nugældende lovbestemmelse om at et biblioteks mindste virkeområde er en kommune ændres, hvilket udvalget ville finde meget u hensigtsmæssigt. Det fremgår da også af omtalen af virkeområdet (side 32) at denne bestemmelse foreslås opretholdt.

Trods de betænkeligheder man kan have ved at bryde princippet om kommunen som mindste virkeområde — og som kort vil blive omtalt nedenfor — foreslås det dog at tilvejebringe hjemmel for at Bibliotekstilsynet i visse særlige tilfælde kan dispensere fra bestemmelsen om at kommunalt samarbejde skal omfatte de implicerede kommuner i deres helhed, dog kun for så vidt dette samarbejde har form af en betjeningsoverenskomst (lovudkastet § 7 stk. 3). Hvor samarbejdet har form af et fællesskab (tidligere forbund) vil et delvist samarbejde medføre styrelsesmæssige komplikationer. Hvis en kommune etablerer fællesskab med en anden kommune kun omfattende en del af virkeområdet vil biblioteksvæsenets styrelse i de to kommuner blive splittet op på tre ansvarlige instanser, to kommunale udvalg og fællesskabsstyrelsen, hvilket forekommer administrativt meget uheldigt. Tilsvarende styrelsesmæssige komplikationer vil ikke forekomme ved betjeningsoverenskomster.

De principielle betænkeligheder man må have ved delvise samarbejdsordninger i det hele taget består især i at det altid vil rumme administrative problemer, risiko for manglende koordinering og derved for økonomisk uheldige overlapninger, evt. for mindre effektiv publikumsbetjening, når ansvaret for et virkeområdes biblioteksbetjening er fordelt på to instanser.

I almindelighed må det siges at hvis man i en kommune finder at en fuldstændig biblioteksdækning af dens område økonomisk og udnyttelsesmæssigt vil stå i misforhold til kommunens størrelse, vil indgåelse af et fuld-

stændigt samarbejde (fællesskab eller betjeningsoverenskomst) med en anden kommune være mere hensigtsmæssig end et delvist samarbejde.

Når det trods de nævnte betænkeligheder foreslås at indføre en dispensationsmulighed hvad betjeningsoverenskomster angår tænkes især på følgende tilfælde:

1. I kommuner med en sådan geografisk og bebyggelsesmæssig struktur at det tyndt befolkede yderdistrikt der bør bogbusbetjenes omfatter den absolut mindste del af befolkningen. At overlade betjeningen af dette område til en anden kommune vil næppe få uheldige konsekvenser for virksomheden i kommunens øvrige område.
2. Udprægede landliggekommuner til hvis biblioteksvæsens kapacitet der kan blive stillet væsentligt højere krav i sommerperioden kan undgå uheldige investeringer ved at indgå aftale med anden kommune om betjening af sommerhusområderne.
3. Hvor en samlet bebyggelse ligger tæt på eller tværs over en kommunegrænse vil en evt. filial placeret her ofte blive benyttet af beboere fra begge kommuner. Uanset eksistensen af den frie låneret kan det forekomme urimeligt at kun den kommune i hvilken filialen ligger skal bære den økonomiske byrde ved dens drift. Hvis omstændighederne iøvrigt taler derfor vil det være rimeligt at der mellem de to kommuner kan indgås en delvis overenskomst omfattende fælles drift af vedkommende filial.

Hvis spørgsmålet om dispensation bliver aktuelt i disse eller andre tilfælde bør hvert enkelt tilfælde tages op til en konkret vurdering hvori blandt andet også må indgå en overvejelse af om den mest hensigtsmæssige løsning ikke ville være et fuldstændigt samarbejde.

10 Decentralisering

10.1 Ligestilling af alle beboere

Ligestilling på landsplan

I erkendelse af at folkebiblioteket er en vigtig servicefunktion og kulturel faktor i det moderne samfund tilstræber lovgivningen ligestilling af alle landets indbyggere m. h. t. adgang til biblioteksbenyttelse og betjeningens standard. På landsplan søges denne ligestilling realiseret ved bestemmelsen om obligatorisk folkebibliotek, indførelse af heltidsbibliotek, fastlæggelse af et vist grundbetjeningsniveau, den frie låneret, forpligtelsen til fremskaffelse af bøger fra andre biblioteker osv.

Ligestilling i kommunen

Overfører man disse betragtninger fra landsplan til den enkelte kommune må her gælde et tilsvarende krav om ligestilling for kommunens indbyggere. Dette krav er imidlertid ikke tilgodeset blot ved at kommunens bibliotek har det i lovgivningen forudsatte niveau og står til rådighed for alle kommunens beboere.

Virkelig ligestilling af beboerne forudsætter at ingen uanset deres bopæl har væsentligt sværere ved at komme i forbindelse med biblioteket end andre. Det betyder igen at de hindringer afstandene lægger i vejen herfor i videst muligt omfang må søges overvundet ved en passende decentralisering af biblioteksbetjeningen, dvs. ved etablering af et filialsystem.

Nuværende lovgivning

Det var sådanne betragtninger der førte til at man ved 1964-revisionen for første gang indførte begrebet filialer i loven med en bestemmelse om at »hvor virkeområdets størrelse og karakter gør det nødvendigt, bør det tilstræbes, at biblioteket opretter filialer«. I bekendtgørelsen om folkebiblioteker uddybes dette nærmere, bl. a. ved at der peges på

at afstanden til biblioteket spiller en afgørende rolle og på muligheden af at vælge mellem faste filialer og mobil betjening.

Bag ønsket om at få bestemmelser om filialer ind i loven lå endvidere, som det fremgår af bemærkningerne til lovforslaget 1964, den opfattelse at der hidtil var oprettet filialer i alt for beskedent omfang. Dette kan illustreres ved at nævne at der i **1955 kun** fandtes filialer ved 16, i 1965 ved 19 heltidsbiblioteker, heraf henholdsvis kun 4 og 7 udenfor Storkøbenhavn.

Ønsket må endvidere ses i sammenhæng med at man ved 1964-revisionen kunne imødesee indførelse af væsentligt større administrative biblioteksenheder, dels ved lovens nye bestemmelse om kommunen som mindste virkeområde, dels ved den forventede kommunalreform.

Situationen nu

I dag hvor den nye kommunestruktur er en realitet kan de i 1964 fremførte synspunkter gentages med endnu større gyldighed. Antallet af filialer (der er her som iøvrigt overalt kun tale om heltidsbiblioteksfilialer) er ikke steget væsentligt. Samtidig er de nye kommuner så godt som alle af betydeligt større omfang end de tidligere, og de fleste er præget af store spredt bebyggede områder med ofte betydelig afstand til det bebyggelsesmæssige centrum hvor hovedbiblioteket som regel er beliggende. Der vil derfor næppe være nogen kommune hvor en effektivt dækkende biblioteksbetjening med ligestilling af beboerne ikke forudsætter en decentralisering baseret på nyvurdering af den hidtidige biblioteksstruktur. Dette gælder så meget mere som den nuværende struktur i de fleste kommuner er et tilfældigt system af sammenbragte hovedbiblioteker og filialer i de tidligere kommuner, samtidig med at bibliotekerne som helhed er inde i en udviklings-

periode hvor hidtidige arbejdsformer og -opgaver ændres og nye aktiviteter optages.

10.2 Lokal strukturplanlægning

Behovet for decentralisering og strukturplanlægning er i den nuværende situation så udtalt at det må anses for rimeligt at foreslå at den nuværende lovs noget løse formulering om oprettelse af filialer gøres mere forpligtende for kommunerne, samt at der i loven optages en bestemmelse der pålægger kommunerne pligt til at udarbejde en plan for den lokale biblioteksstruktur (lovudkastet § 4).

Planen bør omfatte hovedbibliotekets og filialernes placering og virksomhedsomfang og bibliotekets samarbejde med institutioner (se kapitel 11). Ved udarbejdelsen af planen bør der tages det fornødne hensyn til planerne i de tilstødende kommuner. Der må lægges vægt på denne koordinering og på at biblioteksplanerne sættes i sammenhæng med planlægning på andre områder (fx by- og trafikplanlægning). Om biblioteksplanerne se desuden side 75. Om centralbibliotekets medvirken se side 80.

Det kan ikke anses for realistisk gennem lovgivningen at give detaljerede regler for opbygningen af de nødvendige filialsystemer. Dels savnes tilstrækkeligt erfaringsmateriale hertil, dels er den rette løsning så afhængig af lokale faktorer at planlægning må ske lokalt, og endelig må det afhænge af den enkelte kommunes kulturpolitik hvilken betiæringsintensitet den vil gå ind for, dette sidste dog med den begrænsning den obligatoriske biblioteksbetjening indebærer. At skabe en biblioteksstruktur der bringer kommunens samlede bibliotekstilbud inden for samme korte rækkevidde af enhver beboer er ikke praktisk muligt. Der vil være tale om kompromisløsninger, repræsenterende større eller mindre tilnærmelse til dette ideal. Kompromiset bestemmes på den ene side af ønsket om størst mulig ligestilling, på den anden side af det økonomisk uforvarlige i at decentralisere i et omfang der medfører at tilbuddet ikke udnyttes i rimeligt forhold til investeringerne. Hvad man i den enkelte kommune vil betragte som økonomisk forvarligt, eller med andre ord hvor stærkt man vil prioritere en optimal ligestil-

ling i forhold til en optimal rentabilitet, er med det ovennævnte forbehold den lokalpolitiske afgørelse der må træffes.

10.3 Decentraliseringsprincipper

I betænkningen fra udvalget for den lokale biblioteksstruktur (se forordet side 8) findes et materiale der kan være vejledende for en planlægning af et filialsystem. Uden at gå i detaljer skal i det følgende kort omtales den rolle afstanden til biblioteket spiller og de former hvorunder en decentralisering kan finde sted.

Afstandens betydning

Den størst mulige ligestilling af beboerne opnås ved, og formålet med en decentralisering er derfor, i videst muligt omfang at eliminere de hindringer afstandene lægger i vejen for at alle kommunens indbyggere har nogenlunde lige let adgang til biblioteksbenyttelse.

Det kan på grundlag af undersøgelser og erfaringer fastslås at afstanden til biblioteket spiller en afgørende rolle for benyttelsen. Det fremgår således klart at bibliotekets kontaktflade med befolkningen mindskes i takt med øget afstand. Dette betyder ikke alene at af en given biblioteksafdelings benyttelse vil de nærmest boende altid udgøre den største procentdel. Mere væsentligt er at i en given sektor af virkeområdet vil den procentdel af sektorens beboere der benytter biblioteket være lavere, jo længere den pågældende sektor ligger fra biblioteket. Her er således et potentielt behov som ikke har manifesteret sig på grund af manglende lige stilling.

Den betydning afstanden til biblioteket har er imidlertid meget varierende idet den afhænger af en række faktorer af fysisk og psykologisk art og af samspillet mellem dem. Af faktorer der påvirker afstandsbegrebet kan nævnes områdets topografi, trafik- og andre kommunikationsforhold, benytternes alder og førlighed, deres mere eller mindre udtalte behov for biblioteksbenyttelse, vedkommende biblioteksafdelings størrelse og tilbud og dermed dens attraktionskraft, dens placering, fx om den ligger et sted hvortil folk iøvrigt har ærinde (butikbesøg, uddannelse osv.). Den øgede motorisering synes

ikke i nævneværdig grad at spille ind. Under alle omstændigheder har biblioteket stadig forpligtelser over for den del af befolkningen der ikke råder over motorkøretøj.

Uanset afstandsbegrebets variabilitet viser både danske og udenlandske undersøgelser med ret slående sammenfald at afstande på op til 1-1,5 km ikke påvirker biblioteksbenyttelsen afgørende, men at den hvis denne grænse overskrides falder i et omfang der bør føre til overvejelser om decentralisering.

Grænsen synes ikke at være væsentligt forskellig i by og på land, men ligger på landet dog måske lidt højere. Derimod er det vigtigt at understrege at grænsen ligger væsentligt lavere (næppe over ca 0,5 km) for børn og ældre, og at den for personer der er bevægelseshæmmede eller på anden måde handicappede kan ligge helt nede på 0.

For mobile filialer (bogbusser) synes grænsen at ligge omkring 0,5 km (gennemsnitlig radius fra holdepladsen).

Med de forbehold der må tages over for disse gennemsnitstal viser de dog klart at næppe nogen af de nuværende kommuner vil være tilfredsstillende dækket hvis der i kommunen kun findes én biblioteksafdeling (hovedbibliotek).

Filialtyper

Den biblioteksbetjening det moderne folkebibliotek skal stille til rådighed består, i grov skematisk opstilling, i følgende:

Udlån af materialer

Benyttelse på stedet af samme materialer

Informations- og oplysningstjeneste

Kulturelle arrangementer

Disse funktioner skal være tilstede i kommunens bibliotek, og det er dem der i fornødent og muligt omfang bør decentraliseres.

Man må som nævnt i praksis se bort fra det ønskelige i fuldstændig decentralisering. Således må det som almindeligt princip på forhånd fastslås at de mere specielle og dermed mindst benyttede materialer og delfunktioner ikke decentraliseres, idet man i filialerne først og fremmest må lægge vægt på de stærkest benyttede dele af tilbuddet. Med denne begrænsning må det iøvrigt hævdes at en filial principielt bør byde på hele funktionsrækken, således at den kun adskiller sig fra hovedbiblioteket ved de enkelte funktio-

ners omfang og specialiseringsniveau. En sådan filial er en gyldig repræsentant for det samlede folkebibliotekstilbud og dermed et effektivt middel til ligestilling af beboerne.

A-filialer

En filial af denne type (her betegnet som A-filial) stiller dog ret store krav til samlingernes omfang, personale, åbningstid og lokaler. I betænkningen om den lokale biblioteksstruktur skønnes det således at A-filialer mindst må have en bogbestand på 17-20.000 bind (inkl. børnebøger) og en ugentlig åbningstid på 35-40 timer. Kravet om rimelig udnyttelse forudsætter et tilstrækkeligt befolkningsunderlag inden for en rimelig afstand. Dets størrelse anslås i betænkningen til 7-10.000 indbyggere.

Det fremgår heraf at A-filialer om ikke udelukkende så i hvert fald som hovedregel kun kan tænkes etableret i større bymæssige områder.

B-filialer

Da der også andre steder vil være behov for faste filialer må man her se bort fra det ønskelige i fuldstændig repræsentation af tilbuddet og oprette en B-filial, der er karakteriseret ved ikke at omfatte hele funktionsrækken, idet en eller flere af enkeltfunktionerne kan overbetones, respektive reduceres eller helt udelades. B-filialen lader sig derfor mere smidigt, også i materialesamlingens sammensætning, tilpasse de lokale behov og kan derfor også etableres på væsentligt mindre befolkningsunderlag.

Muligheden for helt at udelade enkeltfunktioner gælder dog ikke betjening af børn. På grund af den særlige rolle afstanden spiller for denne benyttergruppe må B-filialen rumme en fuldt udbygget børneafdeling. Endvidere må der i enhver filial være en om end reduceret udlånsbestand for voksne, der for en B-filials vedkommende i den nævnte betænkning som minimum sættes til 3.000 bind (under forudsætning af hyppig udskiftning). Det betyder en samlet mindste bogbestand på 5-6.000 bind, hvortil et befolkningsunderlag på 2-3.000 indbyggere skønnes fornødent.

Bogbus

Hvor der ikke er behov for eller tilstrækkeligt befolkningsunderlag for oprettelse af en

fast filial af A- eller B-type kan etableres en mobil filial i form af en til formålet indrettet bogbus der giver publikum adgang til lån af materialer under ophold på bestemte holdepladser.

Bogbussen adskiller sig fra de to andre filialtyper dels ved at være mobil, dels ved stort set kun at kunne varetage ét led af den samlede funktionsrække, nemlig udlånet. I dette sidste ligger dens væsentligste begrænsning; i dens mobilitet ligger til gengæld dens væsentligste fortrin: den kan principielt betjene bebyggelser af enhver art og størrelse og således dække dele af et virkeområde der ikke kan betjenes på anden vis. Inden for sit område, udlånsvirksomheden, er den effektiv idet den gennem sit stadig skiftende tilbud kan præstere større valgmuligheder end en mindre, fast filial selv om der også her finder en udskiftning sted. Den har erfaringsmæssigt høje benyttelsestal og rekrutterer mange nye benyttere.

Tfølge den tidligere nævnte betænkning bør en bogbus kunne rumme ca 3.000 bind + et udvalg af tidsskrifter og audiovisuelle materialer, i hvert fald grammofoonplader, alle kategorier for både voksne og børn og alle til udlån. Hver holdeplads bør besøges mindst 2 gange om ugen (skiftevis dag og aften) med en mindste holdetid på 1/2 time, med mindre der bor under ca 50 mennesker i holdepladsens umiddelbare nærhed.

Under omtalen af de to faste filialtyper er bogbestanden og det forventede udlån lagt til grund for beregning af det befolkningsunderlag der skønnes at give en rimelig udnyttelse. Det skyldes at bogudlånet er den eneste funktion for hvilken der indtil nu foreligger anvendeligt statistisk materiale, men det må understreges at det ikke er nogen gyldig målestok for bibliotekets samlede virksomhed. Dette nævnes her fordi det peger på et bestemt forhold der bør indgå i overvejelserne om valg af filial, specielt valg mellem fast og mobil filial.

For så vidt udlånsfunktionen betragtes som varetaget ved at benytterne har lejlighed til at låne en bog, kan den decentraliseres efter ethvert filialprincip, evt. ved forsendelse pr post. I udlånsfunktionen indgår imidlertid i praksis en række momenter der er af stor betydning for dens lødighed set med benytters øjne. Der tænkes her på tid til valg af materialer, bibliotekarisk vejled-

ning, mulighed for at gå på opdagelse i og lade sig inspirere af samlingerne som helhed, samtale med bibliotekarer og andre lånere osv. Jo mere sådanne muligheder er tilstede i en filialtype, jo lødigere må den anses for at være.

Udlånsstatistikken siger ikke noget om behovet for og værdien af at kunne benytte materialerne på stedet, fx den egentlige læsesalsbenyttelse, den meget væsentlige adgang til at følge med i aviser og tidsskrifter, lejlighed til aflytning af plader og bånd.

Endelig kan nævnes at i det omfang bibliotekerne udvider arbejdet med kulturelle arrangementer og optager nye aktiviteter på dette område kan det sammen med det ovenfor nævnte give biblioteket karakter af et uforpligtende samlingssted for den lokale befolkning.

Uden at udelukke at bogbussen i et vist omfang kan byde på noget af dette må det konstateres at de nævnte funktioner og den dertil knyttede funktion som samlingssted forudsætter en fast filial (med de nødvendige lokaler). Og af det nævnte vil endvidere fremgå at det vil være betænkeligt udelukkende at lade spørgsmålet om oprettelse af en fast filial afhænge af den forventede benyttelse af udlånsamlingerne.

Små øer

For de små øer der nu er sammenlagt med kommuner på fastlandet og således er en del af denne kommunes virkeområde gælder det, når der ses bort fra øer der ved bro eller dæmning er forbundet med den øvrige del af kommunen, at her i udpræget grad er tale om dele af virkeområdet der er isoleret fra den øvrige del på grund af geografiske forhold og som har så lave (og som oftest dalende) indbyggertal at de ikke kan bære en fast filial af »normale« fastlandsdimensioner. Samtidig har disse områder behov for og krav på service i samme udstrækning som resten af virkeområdet, ikke alene ud fra et lighedsprincip men også for at bidrage til at modvirke affolkningen og styrke det lokale miljø.

Disse øer kan enten betjenes ved oprettelsen af en fast filial, en modificeret B-filial, eller, hvis færgeforbindelsen tillader det, ved regelmæssige bogbusbesøg. T ganske særlige tilfælde, fx hvis øens indbyggertal er meget

lille, kan beboerne betjenes individuelt ved gratis postforsendelse af bøger m. v. Betjening ved bogbåd forudsætter samarbejde på centralbiblioteks- eller endnu bredere basis.

Kombination af filialtyper

Planlægning af en kommunes (et virkeområdes) filialsystem består således i et valg mellem filialtyper, bestemt af områdets udstrækning og bebyggelsesmæssige struktur samt den dækningsgrad (den grad af ligestilling) man tilstræber. I praksis vil det ofte vise sig at valget ikke er et enten/eller, men at en kombination af de tre typer vil være den bedste løsning; i kommuner med store bymæssige områder således A- og B-filialer suppleret med bogbus, i andre B-filialer og bogbus, medens der i kommuner med kun én større befolkningsskoncentration kun kan være tale om en bogbus.

Børn og ældre

Man bør være opmærksom på at en vis overlappning af afdelingernes dækningsområder kan være påkrævet, bl. a. på grund af den større rolle afstanden spiller for børn. Det må være en selvfølge at enhver afdeling rummer en afdeling for børn, og selv om »familiebiblioteket« principielt må foretrækkes kan der være behov for at etablere særlige filialer for børn eller særlige børnebogbusser (om lokale børneinstitutioner, se side 45). I landområder skaber afstandene sær-

lige problemer m. h. t. at bringe det moderne, meget varierede børnebibliotekstilbud inden for børnenes rækkevidde. At børnene har adgang til et skolebibliotek eliminerer ikke behovet for en børnebiblioteksvirksomhed i almindelighed og for at der er adgang til biblioteksbetjening uden for skoletiden og for dem der ikke går i skole i særdeleshed. Der er behov for eksperimenter på dette område for at børn på landet så vidt muligt kan stilles lige med børnene i byerne der har adgang til både børne- og skolebibliotek.

Ved planlægningen bør der også tages hensyn til betjeningen af andre afstandshandicappede, fx de ældre og svagelige, hvadenten de bor hjemme eller i en institution. Det er udvalgets opfattelse at den almindelige forpligtelse til at decentralisere biblioteksbetjeningen også må gælde over for beboerne i visse lokale institutioner, se side 45.

Hvis det under planlægningen fremgår at en effektiv dækning kræver et filialsystem der sammen med hovedbiblioteket vil repræsentere et betænkeligt misforhold mellem investering og udnyttelsesgrad, eller hvis kommunens største by befolkningsmæssigt ikke kan »bære« et udbygget hovedbibliotek men snarere en A-filial eller en større **B-filial**, bør muligheden for et biblioteksmæssigt samarbejde med anden kommune undersøges.

Bl. a. derfor, men også af andre grunde, fx ved placering af filialer omkring kommunegrænser, er det som tidligere nævnt nødvendigt at tilstræbe en vis koordinering af de enkelte kommuners planlægning inden for en given region (se side 75).

11 Biblioteksbetjening af institutioner m. v.

11.1 Indledning

Gældende bestemmelser

Et folkebiblioteks mulighed for at oprette og drive afdelinger i eller at træffe aftaler om andre former for biblioteksmæssigt samarbejde med virksomheder og institutioner inden for sit virkeområde nævnes første gang i biblioteksloven af 1964, § 2 stk. 4, og udtrykkes i bekendtgørelse om folkebiblioteker af 1965, § 7. Bortset fra at der skal tages hensyn til den naturlige afgrænsning mod de faglige og videnskabelige biblioteker (bekendtgørelsens § 1 stk. 1) kan et heltidsbibliotek træffe aftale om samarbejde med alle typer af offentlige og private institutioner inkl. undervisningsinstitutioner uden for folkeskolen. Skolebiblioteker i folkeskolen omfattes af bestemmelserne i bibliotekslovens kapitel 4. I kommuner med deltidsbiblioteker træffes aftalen normalt med centralbiblioteket.

Valget mellem de to mulige samarbejdsformer træffes lokalt af de implicerede parter. Ved oprettelse af en afdeling i en institution indkøbes bøgerne over folkebibliotekets konto og betragtes som hørende til folkebibliotekets bogbestand. En fordeling af bogbestanden finder sted ved samarbejdets ophør, hvis institutionen har ydet tilskud til købet. En aftale om anden form for biblioteksmæssigt samarbejde kan fx omfatte bistand ved bogvalg, lånvejledning og bibliotekstekniske arbejder. Institutionen har i dette tilfælde ejendomsretten til bøgerne.

Der er ikke i lovgivningen stillet krav om at folkebiblioteket skal have vederlag for biblioteksbetjeningen af en institution, men kommunen er ifølge bekendtgørelsens § 7 stk. 4 berettiget til at kræve vederlag til dækning af omkostningerne, i hvilket tilfælde samarbejdet bør fastlægges i en skriftlig overenskomst. Biblioteksdirektøren kan forhandle med en styrelse om generelle retningslinier for samarbejde mellem folkebibli-

otekerne og de under styrelsen hørende institutioner.

Før fængsler, kaserner og højskoler fandtes der generelle aftaler allerede før 1964-loven trådte i kraft.

Tilstandsbeskrivelse

I øjeblikket betjenes kaserner, de fleste hos pitaler, et meget stort antal alderdomshjem, plejehjem og børneinstitutioner, specielt daginstitutioner, samt enkelte fængsler og arrester af det lokale folkebibliotek ved en af de to samarbejdsformer der nævnes i bekendtgørelsens § 7. Hertil kommer de ganske få virksomheder (fabrikker) hvor der er etableret folkebiblioteksbetjening af de ansatte. Den betjening der ydes de omtalte institutioner og virksomheder kan karakteriseres som en almen folkebiblioteksbetjening.

Samarbejde med undervisningsinstitutioner har ligeledes eksisteret før 1964-lovens ikrafttræden. Folkebibliotekernes opgave i forhold til disse institutioner, der vil blive behandlet nedenfor i afsnit 11.5, er at støtte og supplere institutionernes egne samlinger.

11.2 Almen folkebiblioteksbetjening af institutioner

Selvom biblioteksloven af 1964 indførte bestemmelser som giver tilstrækkeligt rummelige rammer for etablering af samarbejde mellem institutioner og folkebibliotek, kan der ikke konstateres en tilfredsstillende udvikling inden for dette område. Biblioteksbetjeningens kvalitet og omfang varierer meget stærkt fra kommune til kommune og der arbejdes under helt forskellige lokale- og bevillingsmæssige vilkår. Dette gælder bl. a. hospitalsbibliotekerne som traditionelt opfattes som de mest veletablerede institutionsbiblioteker. Hvad andre institutioner angår har mange en ganske utilstrækkelig eller slet

ingen biblioteksbetjening. Det gælder fx åndssvageforsorgens institutioner og flere typer af børneinstitutioner.

Bibliotekarmangelen er en meget væsentlig årsag hertil, men mangelen på generelle aftaler og en deraf følgende usikkerhed om retningslinier for fordelingen af de med ordningerne forbundne omkostninger har også været medvirkende. Sidstnævnte problem er blevet særlig mærkbart efter kommunalreformen, da en række tidligere kommunale institutioner, først og fremmest hospitaler, er overgået til amtskommunal drift. En yderligere årsag til den utilfredsstillende udvikling på området er en manglende definition af de enkelte institutionstypers biblioteksbehov.

Folkebiblioteksbetjeningen af institutionerne har hidtil oftest været betegnet som en særopgave, dvs. har traditionelt mere eller mindre været opfattet som social velfærdsforanstaltning. Rigtigere og mere tidssvarende er det at betragte denne del af folkebibliotekernes virksomhed som samfundets rimelige tilbud til de befolkningsgrupper som af forskellige grunde har vanskeligt ved eller helt er afskåret fra at benytte de almindelige folkebiblioteker. I kapitel 10 om decentralisering omtales den betydning afstanden har for biblioteksbenyttelsen, og begrebet afstandshandicappede anvendes.

Kommunale institutioner

I overensstemmelse med ønsket om så vidt muligt at sikre alle en kommunes beboere ligelig adgang til biblioteksbenyttelse (lovudkastet § 5) bør decentraliseringen af biblioteksbetjeningen ikke alene tage sigte på kommunernes beboere i almindelighed, men biblioteket bør også i hidtil ukendt omfang optage en opsøgende virksomhed rettet mod de borgere for hvem det er vanskeligt eller umuligt at benytte folkebiblioteket. Virksomheden bør omfatte alle kommunens egne institutioner samt de mindre, private institutioner som mod betaling modtager kommunens beboere og derved dækker en del af kommunens forpligtelse til at tilvejebringe det nødvendige antal pladser. Børnehaver, fritidshjem, vuggestuer, alderdomshjem, plejehjem (i henhold til omsorgsloven), kollektivhuse for ældre, folkepensionistboliger og dagcentre for ældre er de vigtigste institutioner i denne kategori. Fælles for klientellet i alle

disse institutioner er at det er mere eller mindre afstandshandicappet.

Udgifterne til denne biblioteksbetjening bør afholdes af kommunen og indgå som refusionsberettiget udgift på bibliotekets regnskab.

Det er væsentligt i denne forbindelse at pege på at det fra samfundets side ved forskellige foranstaltninger tilstræbes at ældre og handicappede så længe som muligt kan blive boende i deres hjem. Denne befolkningsgruppes biblioteksbehov omtales ikke i den nuværende bibliotekslovs bestemmelser. Bibliotekernes opsøgende virksomhed bør ikke begrænses til den institutionaliserede del af beboerne i en kommune, men også omfatte de beboere som takket være ovennævnte foranstaltninger bor hjemme. En lang række kommuner har allerede på eget initiativ organiseret en såkaldt »shut-in« tjeneste, dvs. en besøgs- og budtjeneste som indebærer regelmæssige biblioteksbesøg hos de enkelte hjemmeboende ældre og handicappede, evt. telefonkontakt, og udbringning af bøger med varevogn eller pr post.

Amts- og statsinstitutioner m. v.

Medens man entydigt bør betragte betjeningen af kommunens egne institutioner af den her omtalte kategori som en del af dens almindelige forpligtelse overfor virkeområdet, stiller sagen sig anderledes når talen er om de oftest større institutioner som drives af amtet, staten, private, eller i enkelte tilfælde af en anden kommune. For eksempel har Københavns Kommune visse institutioner beliggende i andre kommuner, bl. a. Set. Hans Hospital i Roskilde og en række plejehjem.

Denne gruppe institutioner omfatter alle hospitaler, fængsler, arrester, kaserner, forskellige behandlings- og rekonvalescenthjem, hjem for handicappede og kronisk syge, åndssvageforsorgens institutioner og visse institutioner under børne- og ungdomsforsorgen.

Det forekommer ikke rimeligt ensidigt at belaste enkelte kommuner ved at pålægge dem det økonomiske ansvar for en effektiv biblioteksbetjening af større amtskommunale, statslige og andre institutioner som er placeret i kommunen, og hvis klientel i

nogle tilfælde er tilmeldt folkeregistret og i andre ikke.

Med henvisning til bestemmelsen om den frie låneret må udvalget være af den opfattelse at biblioteksbetjeningen påhviler kommunen i det omfang en institutions klientel og personale benytter kommunens folkebibliotek ved direkte besøg. Virksomheden må overalt dimensioneres efter det således opståede behov.

1 de tilfælde derimod hvor der er behov for at oprette en afdeling af folkebiblioteket i institutionen, eller hvor der på anden måde etableres særlig biblioteksbetjening for institutionens klientel og personale, må den pågældende institution dække udgifterne til den ydede biblioteksbetjening (lovudkastet § 6 stk. 2). Vederlag fra statsinstitutioner og institutioner der modtager statstilskud efter anden lovgivning skal indgå på bibliotekets regnskab som en indtægt der fradrages i driftsudgifterne inden beregning af statens driftstilskud. Tilskud som en kommune måtte yde til almen folkebiblioteksbetjening i institutioner der drives af amtet, staten, private eller andre kommuner bør derimod efter udvalgets opfattelse være refusionsberettiget efter biblioteksloven.

Vederlagets størrelse samt omfanget og arten af biblioteksbetjeningen må fastlægges i en skriftlig overenskomst som sendes Bibliotekstilsynet til orientering.

For at sikre en vis ensartethed i indholdet af disse overenskomster og i beregningen af udgiften til biblioteksbetjeningen bør der efter forhandling mellem Bibliotekstilsynet og vedkommende styrelser eller andre ansvarlige centrale instanser udarbejdes generelle retningslinier for samarbejdet med en række institutionstyper ud over de allerede eksisterende. De endelige aftaler om samarbejde bør dog træffes lokalt, og kun når parterne er enige om betingelserne. I kommuner hvor man ikke har fundet det ønskeligt eller hensigtsmæssigt for de stedlige folkebiblioteker at optage et samarbejde, kan områdets centralbibliotek, i visse tilfælde eventuelt et andet heltidsbibliotek træffe aftale med vedkommende institution(er). Om biblioteksteknisk bistand til institutioner se side 63-64.

Der bør fortsat være mulighed for valg mellem aftale om oprettelse af afdelinger i institutioner og om anden form for biblioteksmæssigt samarbejde.

Biblioteksbetjeningens form

Institutionens art må være afgørende for hvilken form for biblioteksbetjening der vælges for den enkelte institution. Det er i denne forbindelse uden interesse om institutionen er kommunal eller finansieret på anden måde, og om biblioteksbetjeningen varetages af det lokale bibliotek eller af centralbiblioteket.

I den samlede planlægning må der tages stilling til hvilke betjeningsformer der mest hensigtsmæssigt løser opgaverne i de forskellige institutioner m. v. i bibliotekets virkeområde: filial med uddannet bibliotekar i institutionen (B-filial) evt. kombineret med individuelle besøg i stuer og ved senge, depot i institutionen under tilsyn af en bibliotekar, bogbusbesøg, shut-in tjeneste (hjemmebetjening).

I visse tilfælde kan to eller flere af ovenstående betjeningsformer kombineres. Shut-in tjeneste behøver ikke at være forbeholdt hjemmeboende handicappede, men kan også tilbydes enkelte beboere på en mindre institution, fx et plejehjem hvor kun få beboere ønsker at benytte bibliotekets tilbud.

Fra visse institutioners side er der ønske om at opmuntre klientellet til så vidt muligt at benytte det offentlige bibliotek i stedet for et isoleret institutionsbibliotek. Det gælder fortrinsvis de institutioner som også er klientellets permanente hjem, fx alderdomshjem, børnehjem og åndssvageforsorgens institutioner. Motiveringen er et ønske om at få klientellet integreret i det normale samfund i så vid udstrækning som muligt.

Folkebiblioteket bør i sin planlægning lægge megen vægt på at imødekomme disse ønsker og tilpasse de almene filialer derefter, dels gennem et bevidst arbejde med at betjene institutionens klientel under hensyntagen til både fysiske og psykiske handicap, dels gennem en hensigtsmæssig indretning af bibliotekets adgangsforhold og faciliteter, så biblioteket også kan benyttes af lånere med svære handicap. En sådan betjening i folkebiblioteket bør dog ikke udelukke at der til de institutioner der også er hjem for klientellet anskaffes mindre samlinger af bøger, gramfonoplader o. l., svarende til hvad der kan findes i en privat familie.

På nogle institutioner under børne- og ungdomsforsorgen, åndssvageforsorgen og

den øvrige særforborg, i ungdomsfængsler og andre anstalter samt i nogle hospitalers børneafdelinger finder der undervisning sted, og der kan i samarbejdet med disse institutioner blive tale om etablering af såvel folkebiblioteks- som skolebiblioteksbetjening.

I forhandlingerne om overenskomster og generelle aftaler bør det klart præciseres hvor ansvaret for institutionernes forsyning med undervisningsmateriale og supplerende materiale er placeret.

11.3 Eksisterende generelle aftaler

De på side 44 omtalte generelle aftaler for kaserner og fængsler er for tiden under revision.

Kaserner

Biblioteksloven indeholder særlige bestemmelser om kasernebiblioteker. Det er udvalgets opfattelse at disse bestemmelser bør ændres.

Samarbejdet mellem folkebibliotekerne og Forsvaret om biblioteksbetjening af Forsvarets og Civilforsvarets tjenestesteder er baseret på en aftale fra 1957 mellem Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste (FOV) og Bibliotekstilsynet.

Aftalen fastlægger i store træk kasernebibliotekernes organisatoriske og administrative tilhørsforhold, således at FOV er ledende med hensyn til oprettelse af kasernebiblioteker og via sin konsulenttjeneste udøver central rådgivning og på anden måde praktisk bistand til tjenestestedernes biblioteker.

Økonomisk har kasernebibliotekerne hidtil indtaget en særstilling i forhold til de øvrige biblioteker der er tilvejebragt i et samarbejde mellem en institution og folkebiblioteket. Med hjemmel i den nugældende bibliotekslovs § 18 stk. 2a er der ydet folkebiblioteker som har indgået samarbejde om biblioteksbetjening af et militært tjenestested et årligt statstilskud til køb af bøger og andet egnet materiale.

Biblioteksbetjening af militærnægterlejre har i praksis fundet sted i et vist omfang, selv om en sådan betjening formelt ikke er omfattet af den gældende aftale. Udvalget foreslår at biblioteksbetjening af nægterlejre formelt sidestilles med betjeningen af civilforsvarets og militærets tjenestesteder.

1 forbindelse med en revision af den nugældende aftale mellem FOV og Bibliotekstilsynet foreslås det at ophæve bestemmelsen i bibliotekslovens § 18 stk. 2a, således at Forsvarsministeriet og Indenrigsministeriet betaler udgifterne i forbindelse med kasernebibliotekernes drift. Samtidig foreslås kasernebibliotekerne organisatorisk knyttet til folkebibliotekerne som afdelinger på linie med andre af folkebibliotekets afdelinger. I konsekvens heraf foreslås den konsulenttjeneste som i øjeblikket varetages af FOV overflyttet til Bibliotekstilsynet.

Fængsler

Aftalen om samarbejde mellem folkebiblioteker og fængselsbiblioteker af 15. september 1964 indebar mulighed for samarbejde i henhold til bekendtgørelsens § 7 stk. 2. Aftalen har ikke haft den ønskede effekt, og i en betænkning om biblioteksordningen i fængselsvæsenets anstalter, afgivet af et underudvalg af det af Justitsministeriet den 29. marts 1968 nedsatte undervisningsudvalg foreslås den revideret, så fængselsbibliotekerne i stedet organiseres som filialer af det lokale folkebibliotek (evt. centralbibliotek) i henhold til bekendtgørelsens § 7 stk. 1 og med uddannet bibliotekar i udlånstimerne.

Lovudkastets § 6 og de på side 46 foreslåede generelle regler for folkebibliotekers samarbejde med statsinstitutioner skaber den formelle mulighed for at det forslag som ovennævnte underudvalg har stillet kan realiseres. Desuden åbner bestemmelserne mulighed for aftale om andre former for samarbejde. Det er derfor ikke nødvendigt at optage særlige bestemmelser om biblioteksbetjening af fængsler i biblioteksloven.

11.4 Afgrænsning mod faglige og videnskabelige biblioteker

I det foregående er den almene folkebiblioteksbetjening af institutioner behandlet. En række institutioner har imidlertid også behov for fagbiblioteker for forskellige personalegrupper. En del af disse fagbiblioteker falder under de faglige og videnskabelige bibliotekers område, men der hersker både i teori og praksis nogen usikkerhed med hensyn til afgrænsningen mod folkebiblioteker-

nes område. Dette problem er også aktuelt for en del af undervisningsinstitutionernes vedkommende. Udvalget ser sig ikke i stand til at tage stilling til dette spørgsmål, men mener at afgørelsen må træffes efter forhandling mellem folkebibliotekerne, forskningsbibliotekerne og institutionernes styrelser eller andre ansvarlige centrale instanser.

11.5 Samarbejde med undervisningsinstitutioner

Folkeskolen

Der er i indledningen (side 11) redegjort for den fremgangsmåde der vil blive anvendt ved revision af bibliotekslovens kapitel 4, der indeholder bestemmelserne om skolebiblioteker i folkeskolen.

Undervisningsinstitutioner uden for folkeskolen

Bibliotekstilsynet foretog i 1969 en undersøgelse som viste at der kun i begrænset omfang er truffet aftale mellem folkebiblioteker og undervisningsinstitutioner om samarbejde efter bestemmelserne i bekendtgørelsens § 7. Undersøgelsen omfattede ca 620 skoler, hvoraf ca 70 havde et organiseret samarbejde med folkebiblioteker. I ca 220 tilfælde fandtes desuden et samarbejde i form af langfristede lån, udlån af bogsæt, udstillinger, biblioteksorientering, udarbejdelse af litteraturlister og lignende.

Undersøgelsen omfattede ikke folkebibliotekernes forhold til fritidsundervisningen, men medtog følgende undervisningsformer: Folkehøjskoler, landbrugsskoler, husholdningsskoler, efterskoler, gymnasier, studenterkursus, HF-kursus, sygeplejeskoler, arbejdsmands- og arbejdstekniske skoler samt yderligere en række skoleformer med kun få eller enkelte skoler.

Undervisningsministeriet har haft den principielle opfattelse at et folkebiblioteks samarbejde med skoler udelukkende burde bestå i aftale om biblioteksmæssigt samarbejde (bekendtgørelsens § 7 stk. 2), og kun for højskoler findes der en generel aftale.

Årsagen til den beskudte virksomhed, både hvad angår organiseret samarbejde og supplerende lån, er foruden bibliotekar-mangelen at de forskellige skoleformer i næ-

sten ingen tilfælde har defineret deres behov for biblioteksbetjening. Dette gælder både en definition af de materialesamlinger der skal findes på den enkelte skole, og af den supplerende som folkebiblioteket og/eller andre samlinger skal påtage sig ansvaret for.

Uanset den manglende definition af de forskellige skoleformers biblioteksbehov og dermed også af folkebibliotekets opgaver, foreslår udvalget at der fortsat skal kunne etableres samarbejde mellem folkebiblioteker og undervisningsinstitutioner i det omfang parterne ønsker samarbejde og er enige om betingelserne. Der bør også fortsat være mulighed for valg mellem aftale om oprettelse af afdelinger og om anden form for biblioteksmæssigt samarbejde. Undervisningsinstitutioner skal kun kunne indgå i et samarbejde med heltidsbiblioteker (centralbiblioteker). Om biblioteksteknisk bistand til institutioner, se side 63-64.

Undervisningsinstitutioner skal dække udgifterne til den biblioteksbetjening der ydes af folkebiblioteket (lovudkastet § 6 stk. 2). Dette vederlag skal indgå på bibliotekets regnskab som en indtægt der fradrages i driftsudgifterne inden beregning af statstilskud. Tilskud som en kommune måtte yde til en undervisningsinstitutions bibliotek skal ikke kunne være refusionsberettiget efter biblioteksloven.

Udvalget må lægge stærk vægt på at der snarest, eventuelt gennem et udvalgsarbejde, skabes større klarhed over folkebibliotekernes opgaver overfor undervisningsinstitutioner. Samtidig bør en arbejdsdeling mellem bibliotekerne og eventuelle amtscentraler for undervisningsmidler planlægges. Amtscentralernes placering i det interurbane lånesystem må udgøre en del af denne planlægning.

Fritidsundervisningen

Fritidsundervisningen har normalt ikke egne lokaler, men nogle af dens undervisningsformer har brug for en samling undervisningsmidler der kan løse en grundfunktion svarende til skolebibliotekernes funktion i folkeskolen. Herudover er der brug for supplerende materiale til grupper og enkeltpersoner.

Det er en selvfølge at folkebibliotekernes samlinger opbygges med henblik på betjening af enkeltpersoner, men betjening af

grupper bør drøftes under det ovenfor forelåede arbejde med en mere detaljeret kortlægning af folkebibliotekernes opgaver overfor undervisningsinstitutionerne, herunder forholdet til eventuelle amtscentraler for undervisningsmidler.

Voksenundervisning i radio og tv

Det må anses for at være en naturlig opgave for folkebibliotekerne at tilgodese biblioteksmæssige behov hos de mennesker der følger voksenundervisning i radio og tv.

Lyttere og seere der følger undervisningsudsendelser må antages selv at anskaffe de hæfter som Danmarks Radio udgiver i tilknytning til undervisningen. Det må være folkebibliotekernes opgave at udlåne og formidle hvad denne kategori af studerende har behov for af supplerende trykt materiale iøvrigt.

Desuden er der behov både for undervisningsudsendelser og andre udsendelser i båndform, idet det kan være vanskeligt at få tid til at se/lytte på det tidspunkt hvor programmerne sendes over æteren. Mange mennesker kan også ønske at se/lytte til et program flere gange. Folkebibliotekerne bør kunne formidle sådanne programmer overført til bånd.

En forudsætning for opfyldelse af denne formidlingsopgave må være ændring i radiospretningslovens bestemmelser om at Danmarks Radios udsendelser alene produceres med æterbåren distribution for øje. Bibliotekerne må have mulighed for at kunne formidle Danmarks Radios produktion, både programmer til udsendelse som derefter distribueres som film, på bånd eller lignende, og programmer som er fremstillet til at imødekomme behov fra skoler, biblioteker m.v, men som ikke først skal sendes gennem æteren.

Det understreges at det i bibliotekernes formidling ikke vil være muligt at skelne mellem undervisningsprogrammer og andre programtyper, og det vil heller ikke være muligt og ønskeligt at afgrænse materialebenyttelsen til bestemte grupper og skoleformer. Alle programmer skal kunne formidles til alle interesserede gennem bibliotekerne, altså også til enkeltpersoner.

Formidlingen af radio/tv's programmer må i det enkelte bibliotek kombineres med

den service det iøvrigt kan tilbyde i form af bøger og andet materiale, kulturelle arrangementer, lokaler, apparatur, litteraturlister og anden informativ virksomhed.

Alle materialetyper til formidling af skrift, billeder, lyd og kombinationer heraf, både nuværende og fremtidige, bør gøres frit tilgængelige gennem folkebibliotekerne på linie med bøger. Bibliotekerne bør herunder kunne formidle alle materialer som distribueres gennem nuværende og kommende centrale organer, fx en landscentral for undervisningsmidler. Bibliotekerne må repræsenteres i de rådgivende og bevilgende organer på produktions-, anskaffelses- og distributionsstadiet og må tillige repræsenteres i voksenundervisningsråd nedsat af Danmarks Radio eller andre instanser.

11.6 Folkebibliotekerne og de lokalhistoriske arkiver

I de senere år har der vist sig en stærkt øget og stadig stigende interesse, bl. a. stimuleret af kommunesammenlægningerne, for at sikre indsamling, registrering og opbevaring af lokalhistorisk kildemateriale i videste forstand ved oprettelse af lokalhistoriske arkiver. Adskillige arkiver er oprettet og mange steder er en indsamling organiseret med henblik på senere oprettelse af et arkiv. Flertallet af arkiver er tilsluttet S sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver hvis formål er at »fremme de lokalhistoriske arkivers interesse og indbyrdes samvirke samt at formidle samarbejde med de offentlige arkiver«.

Omkring $\frac{2}{3}$ af de ca 80 eksisterende arkiver har en eller anden form for samarbejde med det lokale folkebibliotek. De fleste folkebiblioteker har en lokalhistorisk samling som en række steder har udviklet sig til et lokalhistorisk arkiv, idet den udover bøger også omfatter andre lokalhistoriske materialer, herunder fx billeder, kort og egentlige arkivalier. Her er således et lokalhistorisk arkiv en integreret del af folkebiblioteket. Langt de fleste lokalhistoriske arkiver er imidlertid opstået på privat initiativ i mere eller mindre løst samarbejde med biblioteket.

Af en forhandling mellem Bibliotekstilsynet og S sammenslutningen er det fremgået som S sammenslutningens principielle syns-

punkt at alle lokalhistoriske arkiver uanset deres nuværende organisationsform bør integreres i folkebiblioteket og udgøre en afdeling af dette på linie med bibliotekets andre aktivitetsformer.

Udvalget er enig heri og ligeledes i at hensyn må tages til visse særlige forhold hvor en sådan ordning etableres og som kort omtales i det følgende.

Følges forslaget er konsekvensen at arkivet ikke har nogen selvstændig styrelse, idet det som en del af folkebiblioteket henhører under det stående udvalg hvortil den umiddelbare forvaltning af dette er henlagt samt at den over for udvalget ansvarlige leder er folkebibliotekets ledende bibliotekar.

Arbejdet med at opbygge et arkiv og ikke mindst med at opspore og indsamle lokalhistorisk materiale forudsætter imidlertid et indgående kendskab til den pågældende egns historie og lokale forhold, og ikke mindst væsentligt et personalkendskab og en personlig kontakt med de enkeltpersoner m. v. der ligger inde med materiale der burde sikres for arkivet. Der bør derfor nedsættes et kontaktudvalg bestående af interesserede personer med lokal tilknytning hvis opgave er at skabe interesse om arkivet (fx ved mødevirksomhed), opspore materiale og søge at sikre det afleveret til arkivet.

Der kan desuden, især hvis der er tale om et stort kontaktudvalg, nedsættes et lille arbejdsudvalg der er rådgivende over for det kommunale udvalg og den ledende bibliotekar.

I dette arbejdsudvalg bør også den daglige leder af arkivet have sæde. Denne leder an-

sættes som den øvrige arbejdskraft i arkivet af biblioteket. Der lægges vægt på at lederen og de øvrige medarbejdere i arkivet har den fornødne sagkundskab og der peges i denne forbindelse på det ønskelige i at Danmarks Biblioteksskole optager undervisning i lokalhistorisk arkivarbejde, evt. som liniefag, idet man samtidig gør opmærksom på at Sammenslutningen driver en ret udstrakt kursusrvirksomhed i arkivarbejde. Det daglige arbejde i arkivet bør dog også kunne varetages af ikke-bibliotekarere med den fornødne sagkundskab.

Det er af betydning at der i biblioteksbygningen sikres arkivet den nødvendige magasin- og arbejdsplads. Magasinet må være brandsikret da der i vid udstrækning er tale om uerstættelige materialer.

Udgifter til arkivets drift afholdes over folkebibliotekets regnskab. På grund af arbejdets specielle karakter finder man det ønskeligt at det rådgivende arbejdsudvalg inddrages i forberedelsen af det årlige overslag for arkivets drift.

Hvor der ikke fra anden side er sat et arbejde igang må det være en forpligtelse for folkebiblioteket at tage initiativ til indsamling af lokalhistorisk materiale. Selv om biblioteket af fx plads- eller personalemæssige grunde ikke foreløbig ser sig i stand til at ordne og tilgængeliggøre materialet bør en indsamling finde sted. Meget værdifuldt kildemateriale går tabt hvis en indsamling ikke organiseres, ikke mindst i disse år som følge af det opbrud kommunalreformen har bevirket på en række områder, fx inden for det lokale foreningsliv.

12 Audiovisuelle samlinger

12.1 Indledning

De audiovisuelle samlinger består på den ene side af materialer som konserverer lyd eller billede, fx grammofonplader, lydbånd, dias, film, transparenter m. v. samt billedkunst, og på den anden side af det tekniske udstyr, apparatur, som tjener til udnyttelse af materialerne, hvortil kommer radio og fjernsynsmodtager.

Ved billedkunst forstås i denne forbindelse især mangfoldiggjort kunst som. grafik, fotografier, reproduktioner og plakater, men også unikke kunstværker der egner sig til at indgå i udlånssamlingerne, fx tegninger og akvareller. Derimod skal malerier, skulpturer og kunsthåndværk ikke kunne indgå i de audiovisuelle samlinger.

I 1960'erne har de audiovisuelle materialer og apparater vundet stadig større udbredelse i alle dele af samfundslivet og på en delt anden måde end tidligere vænnet befolkningen til at tilegne sig viden samt kunstnerisk og menneskelig oplevelse ved hjælp af lyd eller billede parallelt med læsning. Denne tendens vil sandsynligvis blive stadig mere fremherskende på grund af den

Utagende brug af disse materialer inden for alle former for undervisning. I visse tilfælde må audiovisuelle materialer endog anses for at være et mere velegnet informationsmiddel end trykt materiale, ikke mindst for svagtseende, læseretarderede og på anden måde handicappede.

12.2 Hidtidig praksis

Uanset at bøger og andet egnet materiale nævnes sideordnet i 1964-lovens formålsparagraf er der i bekendtgørelsen til loven opstillet en række begrænsninger for arbejdet med audiovisuelle samlinger.

Udgifter til anskaffelse af audiovisuelt materiale er kun tilskudsberettigede under forudsætning af biblioteksdirektørens godkendelse. Afgørende for om denne godkendelse kan gives er navnlig størrelsen af bibliotekets bogbestand og årlige bogkonto. Denne bestemmelse bygger på folketingsudvalgets betænkning over forslag til loven, hvor det anføres at »ministeren har tilkendegivet, at anskaffelsen af grammofonplader må begrænses til biblioteker med en vis udbygning af bogbestanden«. Kun heltidsbiblioteker har fået tilladelse til køb af audiovisuelle materialer med statstilskud, og kun hvor de nævnte forudsætninger har været til stede. For tiden (marts 1971) har 81 biblioteker denne tilladelse.

I henhold til § 22 stk. 3 i bekendtgørelse om folkebiblioteker fastsætter kulturministeren nærmere retningslinier for etablering af og udlån fra audiovisuelle samlinger. Disse retningslinier blev udarbejdet i form af et udkast til bekendtgørelse i 1967. Behandlingen af dette udkast trak imidlertid så længe ud at det blev besluttet ikke at udsende bekendtgørelsen, bl. a. fordi det på grund af kommunalreformen måtte anses for uforvarsligt at gennemføre alle bekendtgørelsens intentioner.

At denne bekendtgørelse ikke blev udsendt har medvirket til at arbejdet med de nye materialer kun er blevet gennemført i forholdsvis ringe omfang, bortset fra etablering af grammofonpladesamlinger. Antallet af grammofonplader i samtlige biblioteker som har tilladelse til køb af audiovisuelt materiale udgjorde pr 31. marts 1970 123.471 eksemplarer. De hidtidige erfaringer fra arbejdet med grammofonplader viser en overordentlig stor musikinteresse i befolkningen, ikke mindst hos ungdommen. Om de øvrige audiovisuelle samlinger foreligger ingen eksakte oplysninger.

12.3 Forslag til arbejdet med de audiovisuelle samlinger

Ligestilling

I udvalgets kommissorium indgår følgende: »Udvalget bør tillige overveje om der ved lovrevisionen bør indføres regler for den fremtidige anvendelse af audiovisuelle materialer i folkebibliotekerne«.

Det er udvalgets opfattelse at de audiovisuelle materialer, som blev optaget i 1964-lovens formålsparagraf, også bør medtages i den kommende bibliotekslov og at denne og bekendtgørelsen til loven principielt bør ligestille disse materialer med bøger og andet trykt materiale, fx i henseende til refusion, vederlagsfri benyttelse, åbningstid, krav om kvalitet, alsidighed og aktualitet samt til fri låneret for børn og voksne og til interurbant lån (se dog nedenfor om begrænsninger i loven). Med ligestilling menes tillige at bogbestandens udbygning ikke bør være afgørende for anskaffelsen af audiovisuelt materiale, således som det er tilfældet nu (lovudkastet § 1 stk. 2).

Bibliotekscentralen bør i videst muligt omfang sørge for registrering, vejledning og hjælpemidler ved materialevalget samt klargøring af materialerne, ligesom det nu sker med bøger og andet trykt materiale.

De enkelte bibliotekers audiovisuelle samlinger

Det foreslås at et fuldt udbygget bibliotek til udlån og brug på stedet skal indeholde gramfonplader, dokumentariske lydbånd, dias, transparenter samt billedkunst (mangfoldiggjort kunst som grafik, fotografier, plakater og reproduktioner, og unikke kunstværker som tegninger og akvareller, men ikke malerier, skulpturer og kunsthåndværk). Det bør endvidere påhvile bibliotekerne til udlån eller til brug på stedet at formidle film, mikrofilm og mikrofiches samt videobånd, tv-kassettebånd og andre lydbånd. De mest efterspurgte emner inden for disse materialer bør bibliotekerne have mulighed for selv at anskaffe dersom kvaliteten er acceptabel, når udbredelsen af apparatur i tilstrækkelig god teknisk kvalitet er almindelig og når standardisering har fundet sted. Visse arbejdsområder, specielt hospitalsarbejde og

service for handicappede, kan dog motivere tidligere anskaffelse.

Det foreslås endvidere at et fuldt udbygget bibliotek til brug ved egne arrangementer og med henblik på alle grupper og foreninger samt enkeltlånere som benytter bibliotekets lokaler skal råde over pladespilleranlæg, episkop, diaskop, filmforevisere (8 mm, 8 mm super og 16 mm), mikrolæseapparat, overhead-projektor, båndoptager, tv-modtager og radio. Efter behov kan anskaffes 35 mm filmforeviser, videobåndanlæg, cinevisionsapparat, kassettebåndspiller. Desuden tv-kassetteudstyr og lignende apparatur, når det bliver tilgængeligt her i landet.

Apparatur bør kunne udlånes efter kommunalbestyrelsens beslutning til enkeltarrangementer i ungdomsklubber, foreninger grupper o. l. der har lokaler uden for biblioteket, dog ikke i folkeskolen eller andre undervisningsinstitutioner. Derimod bør apparatur ikke kunne udlånes til enkeltpersoner.

Principielt skal filiallånere stilles lige med andre lånere, men det vil være uoverkommeligt at give lånere i små filialer og bogbusser et repræsentativt tilbud af av-materialer. Kun de største filialer ventes at kunne tilbyde et repræsentativt udvalg. Grammofonplader kan dog uden vanskelighed indpasses i filialers og bogbussers materialebestand.

Lovgivningens bestemmelser bør udformes således at bibliotekernes anvendelse af audiovisuelt materiale ikke begrænses til de allerede eksisterende materialer. Markedet er i hastig udvikling, og der gøres til stadighed nye opfindelser som kan slå nu anvendte materialer af marken.

Normer

Da erfaringsgrundlaget er forholdsvis ringe, kan der ikke for tiden udarbejdes normer for omfang og tilvækst af audiovisuelle samlinger i de enkelte virkeområder. Men det foreslås at skabe hjemmel i loven for udarbejdelsen af vejledende retningslinier for samlernes opbygning og tilvækst når erfaringsgrundlaget er tilstrækkeligt stort (lovudkastet § 22).

Begrænsninger

Da bibliotekernes audiovisuelle samlinger således indtil videre vil være meget uensar-

tede og utilstrækkelige, foreslås det at myndige ministeren til at fastsætte en bestemt tidsfrist for indførelse af fri låneret og interurbant lån, uanset ovenfor nævnte forslag om ligestilling med bøger. Inden for denne tidsfrist bør der opnås en rimelig udbygningsgrad i hele landet i overensstemmelse med kommende normer.

Overbygning på amtsplan (centralbiblioteker)

Centralbiblioteket skal støtte de lokale biblioteker i området ved at udlåne eller fremskaffe fra andre samlinger audiovisuelt materiale som de pågældende biblioteker ikke selv ejer, samt ved at yde råd og vejledning j.l. a. ved materialevalget. I en overgangsperiode indtil der foreligger normer bør retningslinier for opbygningen af centralbibliotekets samlinger udarbejdes i samarbejde med områdets biblioteker under hensyntagen til opbygningen af disses egne samlinger.

Foreløbig må grammofonplader være det materiale udover bøger som centralbiblioteket i første række skal lægge vægt på med henblik på at virke som overbygning for de øvrige biblioteker i området. Inden for billedkunst synes det ikke rimeligt at pålægge centralbibliotekerne en overbygningsfunktion, idet der på dette område næppe kan siges at eksistere materiale af overbygningskarakter. Her må centralbibliotekets samling og samlingerne i områdets andre biblioteker tilsammen fungere som en fælles samling.

Med hensyn til de informative materialer, fx dias, transparenter, visse lydbånd og film, bør centralbiblioteket virke som overbygning. Dog kan det være rimeligt at tage udviklingen inden for skolebiblioteksområdet i betragtning inden fastlæggelse af overbygningsfunktionen på disse områder, idet der kunne blive tale om at samarbejde med en

eventuel amtscentral for undervisningsmidler gennem interurbant lån.

Centralbiblioteket bør ikke forpligtes til at udlåne apparatur til områdets biblioteker.

Overbygning på landsplan

Med hensyn til film og optagelser (lyd- og billedbånd) af Danmarks Radios programmer er der behov for en overbygningsfunktion på landsplan. (Se iøvrigt side 49).

Hvad angår de andre materialer bør de enkelte amter i princippet være selvforsynende med støtte i interurbanlån, hvori eventuelle amtscentraler for undervisningsmidler kan deltage.

Det vil være naturligt at Depotbiblioteket udøver samme funktion på det audiovisuelle område som på det boglige. Samtidig foreslås det at Depotbiblioteket får midler til at etablere en magasinsamling af grammofonplader omfattende bl. a. et eksemplar af alle titler fra G-seddelfortegnelsen.

12.4 Anden lovgivning

Udvalget er opmærksom på at den fulde udnyttelse af en række audiovisuelle materialer støder på hindringer som følge af lovgivningen på andre områder, herunder specielt Kulturministeriets område, fx filmloven, op-havsretsloven og radiospredningsloven, og at ændringer i denne lovgivning med henblik på at fremme de foreslåede biblioteksformål må bero på en nærmere afvejelse af de interesser som omfattes af de respektive lovområder. Udvalget ønsker at henlede opmærksomheden herpå og anmoder om at de pågældende spørgsmål må blive taget op til nærmere undersøgelse med henblik på en eventuel revision af bestemmelserne på de nævnte lovområder.

13 Kulturelle arrangementer

13.1 Indledning

I forbindelse med den kulturpolitiske debat der har været fort i 1960'erne er der fremkommet flere forslag om kulturcentre, samlingssteder hvor folk med fælles interesser kan mødes og hvor der kan skabes mulighed for aktiv medleven i et kulturelt fællesskab.

I 1963 afgav regeringens kulturudvalg et forslag til ministeren for kulturelle anliggender, som derefter nedsatte et udvalg med den opgave at foretage en nærmere afgrænsning af den aktivitet der tænkes knyttet til kulturcentre. Dette udvalg afgav i 1966 »Betænkning nr. 412 vedrørende kulturcentre« som foreslog oprettelse af kulturcentre med støtte fra stat og kommuner. Betænkningen medførte en omfattende debat i hvilken det fra mange sider blev fremført at der ved oprettelse af kulturcentre var fare for at disse kom til at virke stive og unaturlige. Man fastslog at arrangementer af den art der omtales i betænkningen ikke bør etableres i kraft af en centraliseret støtteordning som noget der påtvinges ovenfra, men bør udvikle sig lokalt som udtryk for klare behov.

I debatten fremkom det spørgsmål om man med bevarelse af de grundlæggende tanker kunne udforme kulturcentre på en anden måde end ved at skabe nye selvstændige institutioner. Der blev peget på den løsning at man ved ændringer af de gældende love søgte at skabe mulighed for at bestående institutioner, såsom biblioteker, teatre, biografer og museer kunne komme til at virke som kulturcentre.

Denne debat resulterede i at lovforslaget om kulturcentre ikke blev fremsat, og efter en kulturpolitisk debat i Folketinget på grundlag af en redegørelse fra den daværende kulturminister blev hele spørgsmålet om kulturcentre stillet i bero.

I bibliotekskredse er tanken om folkebiblioteket som kommunens kulturcenter ikke ny. I 1961 var emnet for Københavns Amts

Biblioteksforenings årsmøde »Biblioteket som kommunens kulturcentrum«, og på Danmarks Biblioteksforenings årsmøde samme år gav formanden tanken sin tilslutning.

I 1967 udsendte Danmarks Biblioteksforening betænkningen »Folkebibliotekernes muligheder for at fungere som centre for kulturel aktivitet«. (Betænkningen er aftryk i Bogens Verden, 1967, side 452-54).

Der er ikke i biblioteksloven fastsat bestemmelser om en arrangementsvirksomheds art og omfang. Lovens formålsparagraf forpligter folkebibliotekerne til at fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet ved at stille bøger og andet egnet materiale til rådighed, og i § 1 stk. 2 i bekendtgørelse om folkebiblioteker hedder det at folkebiblioteket ved en udadrettet initiativtagende virksomhed stadig skal søge berøringsfladen udvidet, dels med befolkningen i almindelighed, dels med institutioner og aktiviteter af folkeoplysende eller anden kulturel karakter.

En uddybning af disse bestemmelser kunne have foreligget med den bekendtgørelse om audiovisuelle samlinger som forelå i udkast 1967. Dette udkast indeholdt en bestemmelse om at bibliotekerne kan afholde kulturelle arrangementer med statstilskud. Imidlertid blev bekendtgørelsen, som nævnt i kapitel 12 om audiovisuelle samlinger, ikke udsendt, men Kulturministeriet har med skrivelse af 28. oktober 1969 bemyndiget biblioteksdirektøren til, indtil biblioteksloven er revideret, at træffe afgørelse i sager vedrørende kulturelle arrangementer som de enkelte biblioteker forelægger Bibliotekstilsynet. Det er herved forudsat at arrangementer som hidtil har været betragtet som et naturligt led i bibliotekernes virksomhed fortsat kan godkendes i medfør af den meddelte bemyndigelse, og at sager hvorom Bibliotekstilsynet ikke mener at kunne træffe afgørelse forelægges til afgørelse i ministeriet.

I de senere år har et stadigt stigende antal folkebiblioteker afholdt kulturelle arrangementer for børn og voksne. Denne arrangementsvirksomhed har haft meget forskelligt omfang i de enkelte kommuner alt efter lokalt initiativ, økonomisk formåen, lokale- og personalekapacitet m. m.

13.2 Aktivitetsformer

Det i forordet nævnte ekspertudvalg om kulturelle arrangementers placering i biblioteksarbejdet foreslog i sin betænkning at følgende eksempler på aktivitetsformer, hvor et lokalt behov betinger det, bør kunne finde sted i bibliotekerne med tilskud efter biblioteksloven:

Udstillinger

Bøger

Kunst

Kunsthåndværk

Legetøj

Børnetegninger og -keramik m. v.

Fotografier (professionelle og amatør)

Vandreudstillinger (udsendt af landsorganisationer, statsinstitutioner m. v.)

Særudstillinger i samarbejde med andre biblioteker, museer, andre institutioner, lokale samlinger m. v., fx aktuelle udstillinger (forurening, legepladser, byplaner, politik, pædagogik vedrørende voksne og børn)

Møder

Debat aftener eller -weekend'er (eventuelt i tilknytning til aktuelle udstillinger eller om andre almene eller aktuelle emner, fx offentlighed i lokalforvaltningen, børneinstitutionernes målsætning og hverdag, lokalpolitik, u-landsdiskussioner, narkotika-problemer etc.)

Møder med forfattere, kunstnere, foredragsholdere, og eventyr timer for børn

Informationsmøder og konferencer for afgrænsede grupper (fx forældre, personale på institutioner med indbyrdes beslægtede arbejdsområder, pensionister, ungdomsgrupper)

Musik

Plader og bånd:

Afspilning for enkeltpersoner og mindre grupper

Koncerter

Introduktioner

Orkestre og solister:

Amatørmusikudøvelse

Musikalsk legestue

Folkemusikaftener

Viseaftener

Solist-, kammermusik-, kor- og orkesterkoncerter

Dans

Folkedans

Ballet (forestillinger, demonstrationer og foredrag)

»Dans mellem reolerne«

Dramatik

Skabende dramatik

Værkstedsteater

Amatørteater

Gruppeteater og debat teater

Børneteater (for og/eller med børn)

Mime

Marionetteater og dukkespil

Evt. andre teaterformer

Film

Gennemsyn for enkeltpersoner og mindre grupper

Forevisning af kortfilm

Introduktioner

Filmklub og art cinema

Andre aktiviteter

Lys og lyd shows

Arrangementer med nutidig musik, oplæsning og dans

Happenings

Værkstedssaktiviteter (træ- og metalsløjde, keramik, grafik, foto, amatør digtning, bånd-amatørarbejde, film, teater, musik)

Af et rundspørge til folkebibliotekerne som Bibliotekstilsynet foretog i 1969 og af oplysninger som hidrører fra Bibliotekstilsynets øvrige kontakt med bibliotekerne fremgår det at bibliotekerne stort set har inddraget de i listen nævnte aktivitetsformer i arrangementsvirksomheden.

Intet bibliotek har dog haft alle aktiviteter på programmet. En meget stor del af arrangementerne har kun været prøvet i få biblioteker, og der foreligger ingen oplysninger om at balletarrangementer, folkedans og debatweekend'er har fundet sted. Værkstedssakti-

viteter har kun i meget få tilfælde været arrangeret for voksne, hvorimod flere biblioteker tilbyder kreativ virksomhed for børn.

13.3 Forslag om videreudvikling af folkebibliotekernes kulturelle arrangementer

Den arrangementsvirksomhed som allerede finder sted i bibliotekerne har haft stor tilslutning. Den stærke vækst i denne virksomhed peger i retning af at der i kommunerne er et udtalt behov for kulturel aktivitet, hvilket gør det naturligt at folkebibliotekerne fortsætter og videreudvikler den allerede påbegyndte arrangementsvirksomhed.

Folkebibliotekernes samlinger af bøger og andet materiale danner baggrund for og giver mulighed for uddybning af de kulturelle arrangementer, ligesom disse kan udbyde og supplere arbejdet med materialerne.

Ved indretning af lokaler i nye bibliotekshuse tages vidtgående hensyn til at folkebiblioteket i mange kommuner er et naturligt centrum for mødevirksomhed. Denne funktion er af gammel dato, men er blevet yderligere befæstet med biblioteksloven af 1964 der placerede folkebiblioteket som obligatorisk kulturel institution i alle kommuner.

Folkebibliotekernes faguddannede personale har gennem samarbejde med oplysende foreninger og organisationer, radio og tv m. v. erfaring i kulturformidlende virksomhed, der også indgår som fag i bibliotekaruddannelsen.

Loven bør derfor give bibliotekerne mulighed for at fortsætte og videreudvikle arbejdet med kulturelle arrangementer (lovudkastet § 1, stk. 4). Det bør ikke være obligatorisk for bibliotekerne at udføre denne opgave, men hvor det sker bør der til kulturelle arrangementer i bibliotekets regi ydes statstilskud efter samme retningslinier som til bibliotekets øvrige virksomhed. Der må under administrationen af denne bestemmelse drages omsorg for at der ikke til samme arrangement ydes statstilskud i henhold til flere love.

En vedtagelse af dette forslag vil bidrage til at realisere de tanker der kom frem i debatten om kulturcenterbetænkningen 1966. Det blev her som tidligere omtalt foreslået at bestående institutioner, som biblioteker, teatre, biografer og museer, hver især skulle

kunne påtage sig en del af den samlede kulturcentervirksomhed i en kommune.

Folkebibliotekets arrangementer bør vederlagsfrit være åbne for alle og de bør underkastes de samme krav om kvalitet, alsidighed og aktualitet som gælder for bøger og andet materiale.

Indenfor arrangementerne bør der være plads for eksperimenter med nye udtryksformer. En forudsætning for at kravet om kvalitet kan tilgodeses er at der er kvalificeret personale til rådighed samt tilstrækkelige og velegnede lokaler med det fornødne apparatur. Biblioteksarrangementerne bør også omfatte kreativ virksomhed, ikke mindst for børn og unge. I tilrettelæggelsen af kulturelle arrangementer bør folkebibliotekerne kunne knytte særligt sagkyndige til arbejdet. Arrangementerne bør kunne finde sted i bibliotekets egne lokaler og i lejede lokaler udenfor folkebiblioteket.

Med hensyn til forholdet mellem de kulturelle arrangementer bibliotekerne selv afholder, og de arrangementer som andre initiativtagere sætter igang i en kommune, må det være en hovedregel at biblioteket skal støtte og supplere allerede igangværende kulturel aktivitet uden at påføre andre initiativtagere konkurrence. Bibliotekets egen virksomhed bør koncentrereres om arrangementer der ikke på anden måde i tilstrækkeligt omfang er tilgodeset i en kommune, således at biblioteket kan medvirke til udbygningen af den samlede kulturelle virksomhed.

Det kan i forbindelse med konkurrence-momentet nævnes at det i forordet nævnte ekspertudvalg om kulturelle arrangementer i sin betænkning i fuld enighed gik ind for tanken om folkebiblioteket som et center for kulturel aktivitet bl. a. gennem afholdelse af kulturelle arrangementer. I ekspertudvalget var der udover bibliotekarere repræsentanter for fritidsundervisning, museer, teatre, film, bildende kunstnere, komponister, pædagoger og forfattere.

Hvad angår afgrænsningen over for kulturelle arrangementer og aktiviteter under lov om fritidsundervisning, kan anføres at disse arrangementer adskiller sig fra folkebibliotekets ved at den samme kreds af personer i et nærmere fastlagt antal timer er indstillet på at beskæftige sig med samme emne, og at kulturelle arrangementer kun kan finde sted

med støtte under fritidsloven når det sker i tilknytning til undervisning efter denne lov.

Folkebibliotekernes arrangementer skal derimod være offentligt tilgængelige. Folkebibliotekerne bør kunne tage initiativ til enkeltarrangementer eller til møderækker som løber over en vis periode, blot må det i det sidste tilfælde stå den enkelte deltager frit om han ønsker at deltage mere end en enkelt gang.

Kulturelle samråd

For at sikre samordning og undgå interessekonflikter bør alle planer om kulturel aktivitet i en kommune drøftes blandt initiativtagerne, herunder folkebiblioteket, således at opgaverne fordeles mest hensigtsmæssigt og således at der kan opnås samlet oversigt over tilbudet om kulturelle aktiviteter i en kommune. En sådan drøftelse kunne ske i et kulturelt samråd bestående af repræsentanter for bl. a. kulturelle foreninger, sammenslutninger og institutioner.

Dette kulturelle samråd kunne efter regler fastsat af kommunalbestyrelsen fungere som rådgivende organ for det (de) kommunale udvalg hvorunder de kulturelle anligger og folkebiblioteket hører.

Sekretariatsfunktion

For at stimulere den lokale kulturelle aktivitet er det vigtigt at der tilbydes initiativtagerne praktisk bistand til gennemførelse af arrangementer. Det foreslås derfor at der i kommuner som ønsker en sådan ordning i

folkebibliotekerne kan indrettes en sekretariatsfunktion med tilskud efter biblioteksloven som kan stå til rådighed med vejledning og bistand for initiativtagere til kulturel virksomhed.

Sekretariatsbistand ydes allerede nu i en række biblioteker til foreninger og grupper. Den består bl. a. i kontormæssig hjælp ved udarbejdelse og distribution af programmer og indbydelser, i praktisk tilrettelæggelse af arrangementerne, udarbejdelse af mødekalendarer dækkende det samlede tilbud af kulturelle arrangementer o. 1.

Det foreslås at en sådan sekretariatsfunktion kun skal kunne ydes overfor foreninger og grupper i forbindelse med kulturelle arrangementer som de ønsker at afholde, men ikke i forbindelse med anden virksomhed såsom den daglige administration af foreninger, fx generalforsamlingsindkaldelser.

Landssekretariat

Udvalget foreslår at man overvejer muligheden for at oprette et landssekretariat som dels kunne formidle tilbud om kulturelle arrangementer, dels bistå ved kursus- og konferencevirksomhed på det kulturelle område. Landssekretariatet kunne oprettes som en selvstændig institution eller i forbindelse med en allerede eksisterende biblioteksinstitution, fx Danmarks Biblioteksforening.

Som eksempler på kulturelle arrangementer der kunne formidles gennem et landssekretariat kan nævnes: vandrestillinger, gruppeteater, dukketeater, børneteater, musikarrangementer, forfatter- og kunstnerarrangementer, foredragsarrangementer.

14 Bibliotekstekniske forhold

14.1 Præstation og driftsøkonomi

Folkebibliotekerne producerer som så mange andre offentlige virksomheder ikke konkrete præstationer, men leverer tjenesteydelser af så sammensat karakter at det er meget vanskeligt at fastlægge entydige måleenheder for produktiviteten.

Det må konstateres at der ikke findes nogen dækkende måleenhed for folkebibliotekernes præstationer, selvom der nok kan foretages visse målinger. Udlånstallet har ofte været anvendt, men må anses for en mangelfuld måleenhed for biblioteksvirksomheden, idet en lang række aktiviteter i biblioteket ikke manifesterer sig i et antal udlånte bind, hvorfor disse aktiviteter ikke vil komme til at indgå i en økonomisk vurdering på dette grundlag.

Et virksomhedsområdes driftsøkonomi kan vurderes ved en måling af de udførte præstationer i forhold til ressourcerne og af præstationernes effekt i forhold til målsætningen.

Situationen i folkebibliotekerne viser at der arbejdes en del med disse problemer, at det teoretiske grundlag er uhyre beskedent, men at der på baggrund af erfaring og en række primitive systemer foretages en spredt sammenligning af de enkelte bibliotekers resultater.

Det forekommer meget vigtigt at der i biblioteksvæsenet i de nærmeste år gøres forsøg for at tilvejebringe metoder for driftsøkonomisk og præstationsmæssig vurdering af bibliotekerne.

Statsrevisorernes beretning

3. Revisionsdepartementet har undersøgt en række forhold vedrørende folkebibliotekernes økonomi, jfr »Tillægsbetænkning 1 over statsregnskabet for finansåret 1966/67 afgivet af de af folketingsvalgte revisorer«.

Årsagen til Revisionsdepartementets interesse for folkebibliotekerne var den kraftige stigning i statens tilskud fra 19,6 mio kr i 1961/62 til 55,2 mio kr i 1966/67. Man fandt det ønskeligt at undersøge om denne stigning, der var større end den almindelige prisudvikling, blev modsvaret fx gennem øget virksomhed i folkebibliotekerne, hvilket man stort set fandt godtgjort.

Revisionsdepartementet har sammenlignet en række bibliotekers præstationer, idet udlånstallet er sat i forhold til de samlede udgifter. Der fandtes en række resultater som vanskeligt lader sig forklare med den anvendte analyseform der bygger på udlånstallet, idet denne ikke i tilstrækkelig høj grad kan tage hensyn til kvalitative forhold i det enkelte biblioteks drift. De påviste urimeligheder kan i mange tilfælde forklares ved at et tilsyneladende ringere talmæssigt driftsresultat har betydet en bedre service mod publikum.

Etablering af driftsøkonomiske analyser

Revisionsdepartementet fandt det ønskeligt at Bibliotekstilsynet gennemgik de enkelte bibliotekers driftsøkonomiske forhold og sørgede for afhjælpning af fejl og mangler. Med de givne bevillingsmæssige rammer har det dog ikke været muligt at løse denne opgave indtil nu.

På baggrund af eksisterende regnskabstal samt tilgængelige statistiske oplysninger om de enkelte bibliotekers virksomhed vil det være muligt med visse tilnærmelser at bedømme det enkelte biblioteks præstationer, også i forhold til de anvendte ressourcer. Det må anbefales at Bibliotekstilsynet ved hjælp af tilgængeligt materiale etablerer analyser, der gør det muligt at vurdere det enkelte bibliotek, både isoleret og i forhold til andre biblioteker.

Bibliotekstilsynet kan dog næppe få kapacitet til at foretage større enkeltanalyser eller til at arbejde med forbedring af enkelte bibliotekers driftsøkonomi. Det vil i højere grad være muligt at tilvejebringe et materiale der kan sætte de enkelte kommuner i stand til at vurdere deres biblioteksvæsens præstation ud fra et kvantitativt og kvalitativt synspunkt. Virkelige resultater vil dog først kunne opnås når der er etableret nye metoder til driftsøkonomisk vurdering.

Indenfor andre virksomhedsområder arbejdes der i dag med alternativer til det også i bibliotekerne anvendte budget (objektbudget), som tager sit udgangspunkt i udgiftssiden og som ved at være en parallel til regnskabssystemet giver en mulighed for at kontrollere om udgifter er formelt korrekte, dvs. indenfor rammerne af de givne bevillinger på de enkelte konti. Det giver derimod ingen mulighed for at undersøge om udgifterne er rimelige i forhold til det opnåede resultat. Rimeligheden kan kun bedømmes ud fra et nøjere kendskab til de enkelte funktioner.

I de budgetsystemer der i øjeblikket arbejdes med indenfor anden virksomhed søges følgende opgaver løst:

1. Informere om forholdet mellem planlagte aktiviteter og de bevillingsmæssige konsekvenser.
2. Informere om forbruget af givne bevillinger og herigennem give mulighed for styring af virksomheden.
3. Muliggøre efterkontrol af forholdet mellem givne bevillinger og udførte præstationer.
4. Muliggøre en sammenligning af flere virksomheder og hermed være den enkelte et incitament til effektivisering.

I modsætning til den hidtidige objektbudgettering, som er centreret omkring udgiftssiden, henleder en budgetform som præstationsbudgettet opmærksomheden på en virksomheds aktiviteter, på præstationer, hvilket i forbindelse med en offentlig institution i reglen vil sige tjenesteydelser. Det baseres principielt på fordeling af omkostninger på præstationsenheder. For at et sådant budgetsystem kan opfylde de ovenfor stillede krav er det vigtigt at der eksisterer troværdige målemetoder.

Programbudgettet er en anden budgetform, som er baseret på præstationsbudget-

tet i en udbygget form og som omkostningsmæssigt inddeler en virksomhed således at det bliver muligt at henføre omkostninger til afgrænsede delsystemer, programmer, som sigter mod opfyldelse af givne delmålsætninger. En sådan opsplitning i delmålsætninger giver en større overskuelighed indenfor virksomheder med så komplekse mål som folkebibliotekerne.

Udvalget finder det i lighed med Revisionsdepartementet af stor betydning at der foretages et analysearbejde i Bibliotekstilsynet af folkebibliotekernes driftsøkonomi, og at der opbygges målemetoder for præstationer og etableres nye budgetformer. Det vil i denne forbindelse være muligt at opnå forbedrede driftsresultater ved at pålægge bibliotekerne at anvende hensigtsmæssige arbejdsmetoder og hjælpemidler (lovudkastet § 9 stk. 3).

14.2 Biblioteksteknisk **samkøring**

I de fleste biblioteker anvendes bibliotekstekniske arbejdsmetoder som ligger tæt op ad forslagene i Danmarks Biblioteksforenings Rationaliseringskomité's betænkning »Rationalisering i danske folkebiblioteker«, 1964. Forslagene omfatter det enkelte bibliotek, men betænkningen anbefaler også en udstrakt vekselvirkning mellem de centrale organer og det enkelte bibliotek. Hovedprincippet er en central fremstilling af så mange hjælpemidler som muligt, samt at det enkelte bibliotek tilpasser sine arbejdsmetoder til de centrale hjælpemidler.

Rationaliseringsbetænkningen har betydet en arbejdsforenkling og en flytning af arbejde fra det enkelte bibliotek til en central service. Resultaterne er især opnået i forbindelse med materialeklargøringsarbejdet i biblioteket og i forbindelse med boganskaffelse, centralt katalogmateriale og bogindbinding.

Efter rationaliseringskomitéens undersøgelser omfattede forberedelsesarbejdet (indkøb, katalogisering, klargøring og kassation af bøger og andet materiale) i 1961 ialt ca 36 procent af heltidsbibliotekernes samlede arbejde. Det svarer til ialt 7,85 mio kr i lønudgifter i 1960/61.

Lønudgiften for det bibliotekstekniske ar-

bejde i forbindelse med klargøring af materialer til folke- og skolebibliotekerne kan for 1970/71 anslås til 25-30 mio. kr. Når der tages hensyn til stigningen i den årlige tilvækst er de bibliotekstekniske lønudgifter pr indkøbt bog steget fra ca 8,30 kr i 1960/61 til ca 10,00 kr i 1970/71. I disse tal indgår kun lønudgifter for det bibliotekstekniske arbejde, uden tillæg af ledelses- og administrationsudgifter, lokale-, inventar- og kontormaskineudgifter.

I modsætning til tallet for 1960/61 skal tallet for 1970/71 for lønudgiften pr indkøbt bog forhøjes med udgiften for en række servicefunktioner der nu købes fra Bibliotekscentralen. Denne udgift er dog ubetydelig i forhold til lønudgiften. Det er tydeligt at stigningen i lønudgift pr indkøbt bog i perioden ikke tilnærmelsesvis er fulgt med den almindelige lønudvikling i dette tidsrum. Udgifterne til klargøring er i tiårsperioden steget ca 20 procent, mens reguleringspristallet allerede er steget med 45 procent siden 1963. Det er således muligt at måle den økonomiske gevinst som arbejdsmetoderne i rationaliseringsbetænkningen har givet folkebibliotekerne.

De positive erfaringer og resultater der er indhentet gennem rationaliseringsbetænkningen tyder på at der kan opnås fordele ved en yderligere anvendelse af fælles metoder og samkøring.

Den enkelte kommune

Samkøringstendensen i folkebibliotekerne kunne umiddelbart se ud til at være i modsætning til hvad der ivotrigt gør sig gældende for kommunal aktivitet, hvor kommunestrukturændringen og den ændrede opgavefordeling mellem stat og kommune har medvirket til at styrke den enkelte kommune som en selvstændig enhed. Folkebibliotekernes arbejde med samkøring af en række tekniske hjælpefunktioner kan dog ikke siges at være usædvanligt, da fælles kommunale hjælpemidler uanset kommunestrukturændringen også anvendes i stigende grad indenfor andre kommunale virksomhedsområder.

Målet må være at skabe de bedst mulige forhold for det enkelte bibliotek ved en forbedring af de funktioner som fortsat kan udføres i biblioteket, og ved en flytning af arbejde fra det enkelte bibliotek til fællesfore-

tagender indenfor biblioteksvæsenet i det omfang det skønnes fordelagtigt.

Stordrift

Ved en vurdering af muligheden for stigende samkøring i folkebibliotekerne, ved et samspil mellem det enkelte bibliotek og bibliotekernes fælles overbygning, er det vigtigt at notere hvilken funktionsstørrelse det enkelte bibliotek har.

Normalt vil der være en vis sammenhæng mellem en virksomheds størrelse og dens mulighed for at anvende avancerede administrative metoder. Dette kan skyldes at behovet for sådanne metoder først og fremmest har vist sig i store virksomheder, men det kan også skyldes at der skal en vis størrelsesmæssig baggrund til at forrente en given investering i avancerede metoder. Hovedparten af de danske folkebiblioteker er af en sådan administrativ størrelse at det ikke vil være muligt at anvende avancerede administrative metoder med fordel i det enkelte bibliotek. Det ville således være umuligt selv for de største biblioteker at drage fordel af elektronisk databehandling uden at samarbejde med andre instanser. Det må derfor konstateres at en yderligere indførelse af lønsomme metoder i folkebibliotekerne for en stor del vil være afhængig af den fortsatte interesse for en udbygning af samkøringen.

En udstrakt samkøring vil sandsynligvis i det lange løb give den mest lønsomme drift af det enkelte bibliotek. De hidtidige positive erfaringer med samkøring tyder på at samarbejdet må udbygges, således at flest mulige af de bibliotekstekniske processer kan flyttes fra det enkelte bibliotek til en fælles drift.

I de følgende afsnit er redegjort for dels en række mindre områder og dels to store, nemlig edb-anvendelse og klargøring hvor der efter udvalgets mening kan opnås væsentlige forbedringer af folkebibliotekernes service og driftsøkonomiske resultater gennem en udstrakt samkøring.

14.3 Enkelte arbejdsområder

Til trods for rationaliseringsbetænkningens store effekt er alle problemer ikke fjernet. Arbejdsområder der var små da betænkning-

gen blev udarbejdet, er senere blevet store gennem den udvikling folkebibliotekerne er inde i.

Størst virkning har rationaliseringsbetænkningen haft på forberedelsesarbejdet og her især koncentreret om mængdeopgaver og opgaver i forhold til centraliserede metoder. Opgaver der dengang ikke faldt indenfor dette område har senere fået et sådant omfang at de bør gøres til genstand for metodeforbedring og arbejdsforenkling. Som eksempler på emner der bør tages op kan nævnes:

Udenlandsk litteratur

Bibliotekscentralen arbejder med planer om en central katalogisering og centralt katalogmateriale for den udenlandske litteratur. Det er ønskeligt at disse planer hurtigt kan føres ud i livet.

Teknisk procedure ved bogvalg

Bibliotekscentralen opretter inden længe en sektion »Bogvalgsvejledning«. Udvalget håber at der hermed kan skabes mulighed for et bedre bogvalg i de enkelte biblioteker ud fra et teknisk-organisatorisk synspunkt.

Leverandører

I forbindelse med levering af bøger til skolebibliotekerne har der været forsøgt en kontakt med forlagene for at få gængse titler forlagsproduceret i et udstyr der er egnet til biblioteksbrug. Et sådant forsøg viser en erkendelse af bibliotekernes rolle som stor-kunde i bogbranchen. Det er ikke noget ubilligt forlangende at en kunde af folkebibliotekernes størrelse kan få visse special-ønsker tilfredsstillet i forbindelse med leverancer.

Bibliotekernes kommende rolle som stor-aftagere af audiovisuelle materialer bør medføre en indflydelse på leverings- og klargøringsformen for dette materiale. Leverandørkredsen er forholdsvis begrænset, og da hele området er nyt skulle det være muligt at etablere et samarbejde mellem producent, leverandør og forbruger som tilgodeser forbrugers (bibliotekets) ønsker.

Genanskaffelse

Bibliotekerne kan ved hensigtsmæssig disponering undgå større mængder genanskaffelse,

men med folkebibliotekernes ekspansion og tidligere tiders mangelfulde bogkonti, ændret efterspørgsel, strukturændringer m. v. er det enkelte bibliotek stillet overfor en række praktiske problemer som optager uforholdsmæssigt megen tid i forhold til de tekniske processer i øvrigt.

Det er ønskeligt at dette område gøres til genstand for metodeundersøgelser, således at der også her kan etableres mere rationelle arbejds gange.

14.4 Edb-anvendelse i bibliotekerne

Det har længe stået klart at også folkebibliotekerne burde undersøge muligheden for at anvende edb-teknik. Et udvalg nedsat af biblioteksdirektøren afgav den 18. februar 1970 betænkningen »Katalog i bogform. Folkebibliotekernes fremtidige katalogsystem«. Betænkningen er først og fremmest en analyse af folkebibliotekernes katalogbehov. Betænkningen, der opstiller brugerkrav til katalogformen, anbefaler en landsdækkende katalog i bogform til afløsning af de eksisterende kortkataloger. Bogkatalogen skal rumme oplysninger om alt materiale som findes i danske folkebiblioteker. Udvalget foreslår bogkatalogen fremstillet ved hjælp af elektronisk databehandling og placerer den i forhold til et totalt automationssystem for folkebibliotekerne.

På længere sigt bør bogkatalogen udgøre en del af et samlet automationssystem som omfatter en lang række bibliotekstekniske funktioner. I første fase skal materialet til bogkatalogen etableres i en data-base, der skal rumme bibliografiske og beholdningsmæssige oplysninger om den totale bogbestand i folkebibliotekerne. Data-basen skal på længere sigt udbygges så den kan udnyttes i forbindelse med transaktioner som bogkøb, registrering, indbindingskontrol, udlånskontrol, interurbanlån, bogpleje m. v. Det enkelte bibliotek skal med terminaler være forbundet til en fælles datamat. Automationssystemet bygger på folkebibliotekernes fællesskab, idet et udbygget system kun kan eksistere på økonomisk forsvarlig vis ved et bredt samarbejde og samkøring.

Det må forudses at der skal opbygges en stab til at planlægge projektet, og at der på længere sigt skal etableres en afdeling eller

organisation til at opbygge og drive systemet. Der kan desuden blive tale om at oprette en »datacentral« for folkebibliotekerne.

Den ændring folkebibliotekerne vil gennemgå ved etablering af et automationssystem vil ikke nødvendigvis indebære nogen omkostningsforøgelse, selvom systemet i sig selv vil indebære en væsentlig funktionsudvidelse og en serviceforbedring. Det kan dog forudses at finansieringen kan give problemer, idet der skal ske en forskydning fra lokalt manuelt arbejde til centralservice. Der bør søges muligheder for denne omkontering af kommunernes biblioteksudgifter, ligesom der bør søges veje til finansiering af selve systemopbygningen og systemstarten.

14.5 Landsdækkende klargøringscenter

Ved en langtidsplanlægning for folkebibliotekerne vil det på klargøringsområdet være naturligt at undersøge mulighederne for en samkøring i endnu højere grad end i dag. I/S Indbindingscentralen leverer i dag op imod 40 procent af den årlige tilvækst til folke- og skolebibliotekerne. Denne leverance kendetegnes ved nyudgivne bøger i store serier med faste bestillingsfrister for bibliotekerne. Der sikres herved en rationel proces for de leverancer til bibliotekerne der kan mængdeproduceres med fordel, men det enkelte bibliotek er nødt til at foretage klargøring for de materialer der falder udenfor dette område.

Fællesklargøringscentre

Fælles klargøring for flere biblioteker kan etableres enten på amtsbasis eller på landsbasis.

På amtsbasis er der flere muligheder for organisation. Centralbibliotekets klargøringsafdeling kan udbygges til at klargøre for amtets biblioteker, eller der kan oprettes et selvstændigt center som foretager klargøring for hele amtet.

Det kunne hævdes at den del af klargøringen som ikke kan leveres gennem I/S Indbindingscentralens og Bibliotekscentralens leveringsformer er af en sådan art at egentlig serieproduktion ikke vil være mulig. I så fald ville den decentrale amtsløsning være den

gunstigste, da kommunikationsproblemet mellem leverandør og den nære bruger ville blive mindsket. Der kunne således opnås enklere forretningsgange som ville være gunstige i en overgangsperiode, hvor arbejdet skal ske i et ikke automatiseret system. Der henvises iøvrigt til afsnit 14.6 side 63.

Landsbasis

På landsbasis kan der tænkes et center der som en organisatorisk enhed foretager al klargøring. Der kan også tænkes en struktur hvor klargøringen er organisatorisk opdelt efter materialetyper, og der kan endelig tænkes en mellemøsning med et center der giver visse opgaver i entreprise til andre organisationer.

En landsomfattende samkøring vil betyde funktionsmæssige og driftsøkonomiske fordele. Disse fordele vil måske ikke vise sig så stærkt i produktionsleddet hvor der netop er tale om materialer som ikke umiddelbart er kendetegnet ved masseproduktion, men snarere i de administrative rutiner og papirgange som vil omslutte selve produktionen. Fordelene vil sandsynligvis vise sig tydeligst ved en integration med det skitserede automationssystem, ligesom automationssystemet kun kan få den fulde effekt hvis en centraliseret klargøring er tilsluttet systemet.

Landscentre

Med den erfaring der allerede i dag eksisterer gennem fællesindbindingen og ud fra mulighederne for et integreret datamatisk system til bearbejdning af alle transaktioner i folkebibliotekerne, som det er skitseret i bog katalogprojektet, synes den endelige løsning af klargøringen af alle biblioteksmaterialer at være et processingcenter der kan levere alle typer materiale i færdiggjort stand til alle folkebibliotekerne.

På baggrund af de hidtidige erfaringer og med mulighed for tilslutning til automationssystemet, forekommer det rigtigst at anbefale en udvikling frem mod en situation hvor al klargøring af biblioteksmateriale sker på landsplan.

Det er ønskeligt at der iværksættes undersøgelser som ud fra analyser af de driftsøkonomiske muligheder etablerer et materiale der er tilstrækkeligt omfattende til at danne

baggrund for en endelig beslutning. Det vil være nødvendigt med en løbende planlægning som sikrer at de daglige klargøringsarbejder varetages og at der samtidig forberedes en ændring i strukturen, så den gradvis nærmer sig endemålet - landscentret. Der skal i planlægningen være en løbende kontakt til planlægningen af automationssystemet.

I en periode hvor der kan forudses en række gradvise ændringer er det nødvendigt at bibliotekerne er varsomme med at iværksætte projekter som ikke er i overensstemmelse med det valgte endemål, da sådanne projekter vil være overflødige når landscentret er fuldt udbygget.

14.6 Det enkelte bibliotek

Det mindre heltidsbibliotek

For det mindre heltidsbibliotek, enten et nystartet ved overgang fra deltidsstatus til heltidsstatus eller et ældre heltidsbibliotek som på grund af kommunalreformen har fået et betydeligt større virksomhedsområde, vil de kommende år betyde en væsentlig forøgelse af det bibliotekstekniske arbejde. Mange steder vil hyldelister og kortkataloger være af en sådan kvalitet at de ikke danner et forvarligt grundlag for videreførelsen uden en meget grundig gennemgang. Udbygningen af disse biblioteker vil medføre en række køb af ældre litteratur som ikke kan foretages fx igennem Indbindingscentralen. Det betyder at disse biblioteker må investere temmelig meget på det bibliotekstekniske område.

4ed udsigt til en bogkatalog, et automationssystem og en landsdækkende klargøring forekommer en teknisk udbygning ikke forvarlig. Der bør træffes foranstaltninger som sikrer en tilstrækkelig udbygning af biblioteket, men som ikke på noget tidspunkt overbetoner det bibliotekstekniske arbejde.

En løsning på disse problemer vil være at de mindre heltidsbiblioteker lader det bibliotekstekniske arbejde udføre på centralbibliotekerne ligesom deltidsbibliotekerne og i overensstemmelse med den nuværende bestemmelse i bekendtgørelse om folkebiblioteker § 31 stk. 2. Hidtil har ingen heltidsbiblioteker benyttet sig af denne mulighed, og det må derfor gøres mere attraktivt i praksis at

lade centralbiblioteket udføre det tekniske arbejde. Centralbiblioteket vil på denne måde få en ekstra belastning, men den større kapacitet i et stort biblioteks tekniske afdeling vil i sig selv indebære en række muligheder for yderligere metodeforbedring i forhold til det allerede kendte. Det forekommer ikke urimeligt at vente en produktionsstigning gennem metodeforbedring i centralbibliotekernes klargøringsafdelinger som i mange tilfælde vil være tilstrækkelig til at løse kapacitetsproblemet.

Det må anbefales at biblioteker ved overgang til heltidsstatus ikke etablerer egen klargøring, men lader dette arbejde udføre på centralbiblioteket. Det må endvidere anbefales at mindre igangværende heltidsbiblioteker overlader klargøringsarbejdet til centralbiblioteket. Den hidtidige bestemmelse om vederlag til centralbiblioteket for udført teknisk arbejde bør opretholdes, og der skal indføres generelle retningslinier for betaling.

En forudsætning for en sådan anbefaling må være at centralbibliotekerne er bedre rustet til at overtage større dele af klargøringsarbejdet i en overgangsperiode inden det landsdækkende center. Det er derfor nødvendigt at centralbibliotekerne får den fornødne hjælp til arbejdsforenkling og metodeforbedring. Centralbibliotekernes tekniske oprustning vil altså betyde en forpligtelse for Bibliotekstilsynet og Bibliotekscentralen på det metodemæssige område.

Biblioteksteknisk bistand til institutioner

Udvalget har i kapitel 11 stillet forslag om at heltidsbiblioteker efter aftale i hvert enkelt tilfælde skal kunne påtage sig at yde biblioteksteknisk bistand til andre institutioner. Det enkelte bibliotek kan eventuelt overlade arbejdet til centralbiblioteket.

Kravet om folkebibliotekernes bibliotekstekniske bistand kan meget vel blive så stort at de enkelte biblioteker ikke kan magte det. Den enkelte kommune må derfor afgøre om dens biblioteksvæsen kan påtage sig en sådan bistand. Endvidere må der etableres en økonomisk ordning der sikrer at biblioteket og dermed kommunen får refunderet de udgifter som er forbundet med bistanden. Dette vil være meget ønskeligt set fra biblioteks-side, da der i dag på biblioteksbudgetterne skjuler sig en række udgifter som i virkelig-

heden er den egentlige folkebiblioteksdrift uvedkommende.

Det vil være ønskeligt at en institution ved opbygning af et bibliotek på institutionen, udover almindelig biblioteksdyndig og administrativ bistand i forbindelse med den organisatoriske oprettelse, kan få teknisk bistand i forbindelse med opbygning af en startbogbestand. Hertil kommer teknisk bistand ved bogvalgsprocessen, anskaffelsesprocessen og ved klargøringsprocessen.

Selv om aftaler om bistand kan træffes individuelt fra gang til gang mellem institution og folkebibliotek, vil det være ønskeligt, at der etableres generelle retningslinier for det økonomiske grundlag i de bistan্দsoverenskomster som kan indgås. Med den allerede omtalte forestående generelle ændring i folkebibliotekernes tekniske processer vil det nemlig være meget uheldigt, hvis et bibliotek på grund af lokale aftaler ikke er i stand til at drage den fulde nytte af de landsomfattende systemer som skal etableres. Individuelle bistan্দsaftaler må derfor ikke på noget punkt bringe bibliotekerne i situationer hvor de enten ikke kan benytte centrale hjælpemidler eller vil være nødt til at opretholde to arbejdsgange for den samme proces, fordi bistan্দen til en institution ikke kan finde sted i den arbejdsgang som biblioteket iøvrigt anvender. Den økonomiske side af bistan্দen må opgøres efter ensartede retningslinier.

Det er vanskeligt at sige hvor store arbejdsomængder der vil indgå i samarbejdet med andre institutioner. Det må formodes at der bliver tale om en jævn stigning i forhold til den mængde der kendes i dag.

14.7 Den bibliotekstekniske samkøringsproblemer

Udadtil opfattes landets folkebiblioteker som meget snævert samarbejdende, selvom de er knyttede til hver sin kommune. Der er her gjort rede for hvordan samkøringen indtil nu har betydet meget store fordele for det enkelte bibliotek, og hvordan samkøringen i fremtiden yderligere kan bidrage til forbedret service over for publikum og forbedret driftsøkonomi.

Der er i de enkelte biblioteker en udstrakt interesse for samarbejdet. Det vil derfor

være rimeligt at undersøge om de forventninger der stilles til samkøringen og de centrale instanser står mål med virkeligheden.

Der rejses i dag fra forskellig side kritik mod de centrale institutioner om utilstrækkelig opfyldelse af givne løfter. Det hidtil største problem for de centrale institutioner har måske været deres store succes, der har givet en konstant stigende efterspørgsel som ikke på noget tidspunkt helt har kunnet modsvares af kapacitetsforøgelserne. Dette viser risikoen ved at satse på samkøring uden at have de tilstrækkelige ressourcer til at gøre samkøringen effektiv. Det er derfor meget væsentligt at der skabes betingelser for samkøringen, så status, prioritering og finansiel opbakning gør det muligt at opfylde de stillede mål på en forsvarlig måde.

De nævnte problemer viser at det ikke er tilstrækkeligt rent bibliotekspolitisk at lægge større vægt på centrale institutioners indsats i folkebiblioteksvæsenet på det bibliotekstekniske område. Der må også ske en reel kraftigere prioritering for at sikre at arbejdet kan udføres på forsvarlig vis.

Viden

Det må konstateres at arbejdet i folkebibliotekerne er baseret mere på erfaring end på forskningsresultater, hvilket kan forekomme betænkeligt i den ekspanderende situation folkebibliotekerne befinder sig i.

Egentlig forskningspligt er kun tillagt Danmarks Biblioteksskole, som hovedsagelig har udført arbejde i tilknytning til skolens sociologiske laboratorium. Desuden foretager enkeltbiblioteker og centrale instanser i biblioteksvæsenet undersøgelser af biblioteksfaglig art til løsning af konkrete problemer.

Det kan være vanskeligt at konstatere hvad der investeres i forskning, men i forhold til folkebibliotekernes samlede omsætning sammenlignet med fx erhvervslivet må det nok konstateres at den forskning der drives er uhyre beskedent. Det vil være ønskeligt at der sker en intensivering og en koordination af det forskningsarbejde som allerede udføres, for at sikre en forsvarlig dokumentation af de nye opgaver som folkebibliotekerne skal løse i de kommende år.

Det foreslås at etablere et koordineringsudvalg med det formål at koordinere og in-

tensivere forskning og undersøgelser på folkebiblioteksområdet.

Rådgivning

Bibliotekernes krav om sagkyndig bistand er stærkt voksende i disse år, og det må konstateres at de centrale institutioner ikke har den fornødne kapacitet til at imødekomme kravet. Emnerne for bistand er meget differentierede, og det må nok konstateres at en del emner ligger uden for det der er rent biblioteksorienteret. Megen bistand vil med fordel kunne hentes uden for biblioteksvæsenet, hvilket også i stigende grad finder sted. Det må dog erkendes at også den øgede samkøring vil øge behovet for biblioteksfaglig rådgivning, og der ligger i dette en yderligere forpligtelse for de centrale institutioner.

Økonomi

Alle de nævnte samkøringsplaner om fælles klargøring og fælles edb-teknik er på nuværende tidspunkt økonomisk udefinerede, men det må forventes at planerne dels vil medføre bedre service dels medføre forbedret økonomi. Selvom overgangen til sådanne samkøringssystemer altså ikke vil betyde nogen merudgift, vil der alligevel komme en række problemer af økonomisk art, idet de nævnte projekter vil kræve kapital ved oprettelsen og medføre en regnskabsmæssig flytning af udgifter.

Koordination

biblioteksvæsenets centrale institutioner har . dag en uformel arbejdsdeling som sikrer at

der ikke sker for store overlapninger i arbejdet. I fremtiden, hvor antallet af centrale institutioner meget vel kan tænkes forøget, og hvor arbejdsomængden som skal udføres centralt vil udvides meget betydeligt, er det vigtigt at sikre en styring der giver en opfyldelse af de fælles mål. Der må ske en generel analyse af arbejdsfordelingen mellem de centrale organer sammen med en fælles prioritering af arbejdsopgaver.

I denne forbindelse skal det bemærkes at to af de vigtigste centrale institutioner, Bibliotekscentralen og I/S Indbindingscentralen, har status som henholdsvis selvejende institution og interessentskab, hvilket gør det vanskeligt at lovgive om disse institutioner, hvorimod der udmærket kan lovgives om de funktioner som de udfører.

For at sikre en hensigtsmæssig styring i en fremtidig samkøringssituation vil det være ønskeligt at Bibliotekstilsynets rolle som koordinator for folkebiblioteksvæsenet præciseres, således at tilsynets koordinationspligt ud over de enkelte biblioteker også i højere grad omfatter de andre centrale institutioner eller de aktiviteter og funktioner som de udfører.

Forslaget om at bibliotekerne skal anvende hensigtsmæssige arbejdsmetoder og hjælpemidler for at opnå gode driftsresultater (lovudkastet § 9 stk. 3) indebærer at koordinationen af disse arbejdsmetoder m. v. henlægges til Bibliotekstilsynet.

De centrale instansers ydelser og leveringer til det enkelte bibliotek kan sidestilles med arbejde udført i biblioteket. Der kan således ske en koordination mellem de centrale instanser i Bibliotekstilsynet gennem de funktioner disse instanser udfører i forhold til det enkelte bibliotek.

15 Personaleforhold

15.1 Materialevalgets organisation

Bestemmelser om bogvalgets organisation i folkebibliotekerne findes i lovens § 4 stk. 1, og for børneafdelingernes vedkommende i lovens § 14 stk. 2. Disse bestemmelser uddybes i § 18 og § 20 i bekendtgørelse om folkebiblioteker.

I det følgende anvendes i stedet for ordet bogvalg udtrykket materialevalg som en konsekvens af at bibliotekets tilbud omfatter både audiovisuelt materiale og det traditionelle boglige materiale.

Materialevalget til afdelinger for voksne

Efter de nugældende bestemmelser foretager den ledende bibliotekar valget af materiale under ansvar over for det stående udvalg. Det øvrige bibliotekariske personale skal deltage i materialevalget enten direkte eller indirekte fx ved skriftlig medvirken. Endelig nævnes den ledende bibliotekars mulighed for at delegere sin materialevalgsmyndighed til det øvrige bibliotekariske personale.

Det fastslås endvidere at bestemmelserne om materialevalgets organisation, herunder materialevalgsmødernes hyppighed, deltagere og formen for evt. skriftlig medvirken, skal optages i bibliotekets vedtægt, og at bestemmelserne om materialevalgsmyndighedens placering fastsættes i arbejdsfordelingsplanen.

De gældende bestemmelser betoner således både ønskeligheden af at inddrage samtlige bibliotekarisk uddannede i materialevalget, og muligheden for at delegere bibliotekslederens principielle materialevalgsmyndighed til det øvrige bibliotekariske personale.

Materialevalget er en af bibliotekets grundlæggende arbejdsprocesser, og deltagelse heri har stor betydning for bibliotekarernes mulighed for at udføre fyldestgørende publikumsvejledning og materialepleje. Ud-

valget anser det derfor for særdeles ønskeligt at bevare bestemmelsen om at samtlige bibliotekarere skal inddrages aktivt i materialevalget.

Delegering af materialevalgsmyndigheden

Spørgsmålet om den ledende bibliotekars delegering af materialevalgsmyndigheden hænger nøje sammen med muligheden for at søge det bibliotekariske personale aktiviseret i forbindelse med materialevalgsprocessen.

Den nugældende mulighed for delegering er hidtil stort set kun blevet udnyttet i folkebiblioteker hvis personale er så stort og hvis virksomhed er så differentieret at en delegering af praktiske grunde har været nødvendig.

Udviklingen peger mod en endnu højere grad af variation i folkebibliotekernes tilbud, således at det til en vis grad bliver nødvendigt for den enkelte bibliotekar at specialisere sig enten inden for enkelte litteraturområder eller tilsvarende for av-materialernes vedkommende. Dertil kommer udviklingen hen mod en decentralisering af biblioteksvirksomheden, som vil betyde et øget antal filialer i hvert enkelt bibliotekssystem.

Både bibliotekarernes øgede specialisering og tendensen til at de fleste biblioteker¹ opretter filialer peger mod en øget grad af delegering af den centrale materialevalgsmyndighed. Kun hvor den ledende bibliotekar i stor udstrækning delegerer sin materialevalgsmyndighed til enkelte afdelinger i biblioteket, herunder filialer, sikres den fornødne sagkundskab i selve materialevalget og den publikumskontakt som må ligge til grund for materialevalgsbeslutningen.

Udvalget forudsætter at en decentralisering af materialevalgsmyndigheden sker under hensyntagen til den af bibliotekets ledelse godkendte materialevalgspolitik, ligesom materialeanskaffelsen sker inden for den givne økonomiske ramme, med mulig-

hed for koordinering af de enkelte afdelingers materialevalg.

Den ledende bibliotekar bevarer det fulde ansvar for materialevalget over for det stående udvalg, selv om han har delegeret sin materialevalgsmyndighed til enkeltpersoner eller grupper blandt de øvrige bibliotekarer. Er en delegering sket har bibliotekslederen stadig mulighed for at styre materialevalget ved at fastlægge generelle retningslinier. Han bør derimod ikke gribe ind i enkeltafgørelser i forbindelse med materialevalget. En vidtgående decentralisering af materialevalget forudsætter derfor en jævnlig diskussion og evt. justering af bibliotekets materialevalgspolitik, og samtidig en koordinering på det økonomiske plan.

Udvalget anser det for ønskeligt og nødvendigt at det bibliotekariske personale får indflydelse på materialevalget, og samtidig at sigte mod en så høj grad af delegering af materialevalgsmyndigheden som praktisk muligt. Bestemmelserne om materialevalgets organisation, herunder materialevalgsmyndighedens placering, bør optages i den nedenfor nævnte plan for den interne organisation og arbejdets fordeling (lovudkastet § 9 stk. 2).

Materialevalget til afdelinger for børn

Efter de nugældende bestemmelser om materialevalget i folkebibliotekernes børneafdelinger skal der i kommuner med skolebibliotek (det vil i praksis sige alle kommuner) oprettes et udvalg som skal varetage materialevalget til kommunens skolebiblioteker og folkebibliotekets børneafdeling. Om det særlige materialeudvalg bortfalder eller oprettes afhænger af revisionen af bibliotekslovens bestemmelser om skolebiblioteker (jfr side 11).

Udvalget fremhæver imidlertid at den nugældende bestemmelse om det særlige bogudvalg for kommunens børne- og skolebiblioteker reelt har betydet en delegering af biblioteksledernes materialevalgsmyndighed til børneafdelingernes bibliotekariske personale, iøvrigt en videreføring af en gennem mange år oparbejdet praksis. Som følge heraf er materialevalgsmyndigheden på dette område delegeret i langt højere grad end for de øvrige afdelingers vedkommende. Motiveringen herfor forekommer umiddelbart for-

ståelig når man tager materialet og bibliotekarernes specialistuddannelse i betragtning. For delegering af bibliotekslederens materialevalgsmyndighed til børneafdelingerne må naturligvis gælde samme krav som tidligere nævnt, at delegeringen praktiseres under hensyn til bibliotekets samlede materialevalgspolitik og inden for de fastlagte økonomiske rammer.

En bestemmelse om delegering af materialevalgsmyndigheden til børneafdelingerne er således i princippet uafhængig af resultatet af revisionen af den nugældende bibliotekslovs kapitel 4 om skolebibliotekerne, og udvalget foreslår derfor at bibliotekslederens materialevalgsmyndighed i ethvert bibliotek skal delegeres til børneafdelingens bibliotekariske personale.

Når en sådan obligatorisk delegering af materialevalgsmyndigheden ikke også foreslås for samtlige andre afdelinger i biblioteket er årsagen udelukkende af praktisk art. Mens materialevalgsprocessen i børneafdelingerne er et forholdsvis entydigt og veldefineret arbejdsområde, er det samme ikke altid tilfældet for bibliotekets øvrige afdelinger. En obligatorisk delegering af materialevalgsmyndigheden til det bibliotekariske personale i bibliotekets øvrige afdelinger forudsætter derfor en generel afgrænsning af hver enkelt af disse afdelingers materialevalgsproces. En sådan afgrænsning kan ikke foretages i øjeblikket fordi bibliotekerne befinder sig på forskellige udviklingstrin, og en delegering der ville forekomme naturlig i et veludbygget bibliotek virker ikke altid rationel i et mindre udbygget bibliotek.

Udvalget anser det imidlertid for påkrævet at der tilvejebringes materiale som kan belyse mulighederne for på et senere tidspunkt at gennemføre en obligatorisk delegering af bibliotekslederens materialevalgsmyndighed til samtlige afdelinger i biblioteket.

15.2 Arbejdsfordelingsplaner

Bestemmelsen om at der i ethvert bibliotek skal findes en arbejdsfordelingsplan står i den nugældende lovs § 4 stk. 2 og uddybes i bekendtgørelsens § 17 stk. 9. I arbejdsfordelingsplanen, som skal stadfæstes af bibliotekets ledelse, redegøres for fordelingen af bibliotekets arbejdsopgaver på bibliotekets

afdelinger og enkelte medarbejdere og for de beføjelser og det ansvar der er tillagt hver enkelt stillingsindehaver. Planen skal stadig være ajourført og skal mindst én gang årligt forelægges for bibliotekets ledelse.

Tilstedeværelsen af en plan der sikrer hver enkelt stillings ansvarsafgrænsning og beføjelser er af stor værdi, og kravet om at der skal findes en plan af denne karakter foreslås opretholdt. Planen, der skal stadfæstes af bibliotekets styrelse, skal desuden indeholde bestemmelser om materialevalgets organisation og materialevalgsmyndighedens placering. Hvor omfattende og detaljeret disse planer iøvrigt skal være må afhænge af en lokal afgørelse. For at tydeliggøre dette foreslås betegnelsen arbejdsfordelingsplan erstattet af det mere dækkende »plan for den interne organisation og arbejdets fordeling« (lovudkastet § 9 stk. 2).

15.3 Videreuddannelse

Deltagelse i kurser og møder af faglig karakter indgår som et naturligt led i både bibliotekarers og andre personalegruppers mulighed for at være ajour med udviklingen inden for faget, og dermed yde en så højt kvalificeret arbejdsindsats som muligt. Kurser og møder arrangeres normalt af Danmarks Biblioteksskole, Bibliotekstilsynet, Danmarks Biblioteksforening og Bibliotekarforeningen.

Der synes i øjeblikket at være forskellig praksis i kommunerne når det drejer sig om tjenestefrihed og dækning af udgifter i forbindelse med deltagelse i kurser og faglige møder. Det ville være ønskeligt om der ved aftale mellem de implicerede organisationer skabtes generelle retningslinier på dette område.

15.4 Organisationsformer og ledelsesmodeller

I de seneste år har der i samfundet med stigende intensitet været ført debat om organi-

sations- og ledelsesformer. Tanker om lønmodtagernes medindflydelse på beslutningsprocesserne har allerede givet sig et vist udslag i samfundets private sektor, lige som undervisningssystemet langsomt præges deraf. Også på biblioteksvæsenets område har været ført en sådan debat, senest aktualiseret ved udgivelsen af betænkningen »Organisationsplanlægning i danske folkebiblioteker« 1970.

Bibliotekerne har i mindre målestok allerede forsøgt at virkeliggøre tanken om personalets medindflydelse på den daglige arbejdsituation. Det gælder således på materialevalgsområdet, og til en vis grad i den nu gældende praksis med afholdelse af regelmæssige personalemøder.

Personalemøder hviler på en mellem Bibliotekarforeningen og Danmarks Biblioteksforenings gruppe A i 1967 indgået aftale om »Vejledende regler for personalemøder i kommunale heltidsbiblioteker«. Der synes at være uenighed om personalemødernes egentlige værdi, men de repræsenterer under alle omstændigheder et forsøg på at sikre personalet en vis indflydelse på beslutningerne om bibliotekets daglige drift.

Det centrale i debatten har imidlertid ikke blot været ønsket om en vis medindflydelse til personalet, men snarere et ønske om på bibliotekerne at kunne forsøge andre og helt utraditionelle ledelsesformer, herunder forsøg med fx en gruppestyret eller en kollektiv ledelsesform. Tankerne herom er endnu forholdsvis upræcise, men de afspejler et engagement og en tendens som ikke kan lades upåagtet.

Det er udvalgets opfattelse at biblioteksloven ikke stiller sig hindrende i vejen for anvendelse af utraditionelle ledelsesformer i biblioteker hvor der lokalt kan opnås enighed om det. Udvalget mener endvidere at det vil være af værdi at gennemføre forsøg med utraditionelle ledelsesformer som skal frembringe materiale om og dermed tjene til belysning af ideernes bærekraft i praksis.

16 Lokaleforhold

16.1 Problemstilling

Skal tankerne om folkebibliotekernes mål og midler kunne omsættes i konkrete resultater, må den selvfølgelige forudsætning være en betydelig økonomisk indsats med sigte på øget investering inden for de 3 hovedområder: personale, materialesamlinger og lokaler, der alle som livsvigtige for biblioteksdrift må prioriteres lige højt.

Med den forpligtelse der ved bibliotekslovens revision i 1964 blev pålagt kommunerne til at opretholde biblioteker for både voksne og børn følger forpligtelsen til at tilvejebringe lokaler der på ethvert trin af udviklingen er fyldestgørende som ydre ramme om denne virksomhed. Man må herved forstå lokaler der både med hensyn til central placering, størrelse, indretning og udstyr til de ønskede aktivitetsformer sikrer en sådan hensigtsmæssighed i biblioteket at det kan omfatte enhver af de funktioner der fremgår af loven, og derved sikre at bibliotekets ressourcer kommer til fuld udnyttelse for det område hvis beboere det skal betjene.

16.2 Tilstandsbeskrivelse

Ud fra en realistisk betragtning råder sådanne lokaleforhold kun i et fåtal af landets folkebiblioteker. Bibliotekernes lokalenød er blevet accentueret ved væksten i deres virksomhed, den øgede bogbestand, optagelsen af nye aktiviteter og det dermed følgende større personale. På grund af forskellige former for byggerestriktioner gennem en 30 år lang periode har bibliotekerne set i landsmålestok aldrig været i stand til at indhente det lokalemæssige efterslæb der opstod under den anden verdenskrigs totale stop for biblioteksbyggeriet, og som måtte tage til under restriktionernes meget langsomme afvikling.

Først med indførelse af kvotaordningen i 1962/63 påbegyndtes en gradvis normalisering af byggemulighederne på dette område, men dens nyttevirkning er blevet stærkt begrænset ved lov nr 281 af 10. juni 1970 om realkreditinstitutter, som hindrer kommunerne i at hjemtage lån fra de pågældende institutter.

Lokalenøden

Karakteristisk for folkebibliotekernes nuværende lokalesituation er derfor at langt den største part af bibliotekerne lider under en pladsmangel som også ud fra et rentabilitets-synspunkt er ret ødelæggende for virksomheden. Utidssvarende ydre rammer vil i reglen give sig udtryk i dårlig driftsøkonomi: investeringen i samlingernes supplering og i øvrige driftsudgifter får ikke den tilsigtede effekt. Sammenhobning af bøger og andre materialer i utilgængelig opstilling, uhensigtsmæssige metoder i publikumstjenesten og uformålstjenlig, dvs. uøkonomisk arbejdsgang er i alt for mange biblioteker den høje pris der må betales for en lav husleje. Endelig gælder det for den store gruppe af biblioteker der må virke under mangelfulde lokaleforhold, at man i praksis vil være afskåret fra at efterleve gældende og kommende krav om betjening på det audiovisuelle område, ligesom man ved mangelen på gruppe- og samlingslokaler vil være forhindret i at etablere den arrangementsvirksomhed der foreslås i denne betænkning.

Kun et fåtal (under 1/4) af de 134 kommuner med heltidsbiblioteker har, ofte efter årelang ventetid, været i stand til at tilvejebringe tidssvarende bibliotekslokaler inden for de sidste 15 år. Også for disse heltigst stillede biblioteker har udviklingsforløbet imidlertid skabt pladsproblemer, idet der i kraft af projekteringsperiodens længde kun

for de seneste byggeriers vedkommende har kunnet tages tilstrækkeligt hensyn til de nye medier og aktivitetsformer som biblioteksloven af 1964 åbnede for.

Kommunalreformen

Den her skitserede tilstandsbeskrivelse har taget udgangspunkt i de hidtidige heltidsbiblioteker, men har videre gyldighed. Den omformning af biblioteksmonstret der for landet som helhed må blive følgen af kommunesammenlægningen pr 1. april 1970 vil nødvendigvis medføre et tilsvarende (og relativt lige så stort) lokalemæssigt vacuum, både hvor de landlige storkommuner etablerer sig med selvstændige heltidsbiblioteker og hvor de under en eller anden form søger biblioteksmæssigt samarbejde med andre heltidsbiblioteker. Under alle forhold må det forudses at der (også hvor mobile ordninger kommer ind i billedet) vil være behov for faste afdelinger, både A- og B-filialer, med værestedsmuligheder i forbindelse med udvidede serviceformer. På baggrund af de oftest beskudte lokaleforhold de hidtidige deltidsbiblioteker og disses filialer har haft (hyppigst i forbindelse med folkeskolens biblioteker) må der påregnes en omfattende lokalefornyelse også på dette felt.

16.3 Konklusion

Uden tilstedeværelsen af funktionsduelige ydre rammer vil bibliotekerne ikke have praktisk mulighed for at realisere de intentioner der karakteriserer bibliotekslovgivningen. Den forestående ændring af loven må derfor forudsætte en meget betydelig kommunal indsats for at få tilvejebragt de nødvendige lokalemæssige ressourcer, der rent fysisk udgør det fundament virksomheden skal opbygges på.

Kommunernes ansvar

Opgavens omfang og betydning motiverer at kommunernes ansvar på dette område formuleres i selve loven (lovudkastet § 10).

Den elementære forudsætning for den i betænkningen beskrevne biblioteksvirksomhed må være lokaleforhold der på ethvert trin af udviklingen er fyldestgørende for bib-

liotekets drift, dvs. at ethvert bibliotek (hver biblioteksafdeling) efter sin størrelse og type skal have rådighed over formålsbestemte lokalekategorier med hensigtsmæssig dimensionering.

Lokalenormer

I tilslutning hertil må det findes rimeligt at der til vejledning for kommunerne søges tilvejebragt retningslinier for lokalebehovet i de forskellige bibliotekstyper, jfr § 22 i loven. Bekendtgørelsen af 13. maj 1965 om folkebiblioteker kom ikke til at omfatte sådanne normer, bl. a. fordi det på det tidspunkt var ugørligt at opstille normative regler for de nye aktiviteters omfang. De vanskeligheder der også efter lovrevisionen vil være forbundet med at definere visse nye arbejdsområder må imidlertid søges overvundet, således at der i en bekendtgørelse til loven optages egentlige lokalenormer. Indtil sådanne kan foreligge vil der, således som det allerede er praksis, kunne henvises til: Folkebiblioteksbygningen. Normer og typeplaner for bibliotekslokaler i områder med 5.000 til 25.000 indbyggere. Udgivet af Bibliotekstilsynet 1967.

Erklæring om bibliotekslokaler

I naturlig sammenhæng hermed må det anses for hensigtsmæssigt indtil videre at opretholde bestemmelsen i bekendtgørelse om folkebiblioteker § 16 stk. 1, som indførtes i forbindelse med lovrevisionen 1964 og ifølge hvilken Bibliotekstilsynet til erklæring skal have forelagt alle planer over nye bibliotekslokaler forud for byggeriets (indretningens) iværksættelse.

Da der har hersket en vis usikkerhed om bestemmelsens gyldighed i forbindelse med indretning af biblioteksafdelinger beliggende i andre institutioner, bør det i en kommende bekendtgørelse fastslås at bestemmelsen også omfatter bibliotekslokaler i institutioner hvor folkebiblioteket opretter afdelinger.

Statens ansvar

Ansaret for løsningen af bibliotekernes lokaleproblem vil som hidtil i første række påhvile de enkelte kommuner. Forudsætningerne for et tilfredsstillende planlægnings-

forløb må imidlertid være at der ikke fra statens side lægges hindringer i vejen for biblioteksbyggeriet. De seneste års erfaring fra dette område peger på to tidligere omtalte punkter hvor statslige foranstaltninger har virket hæmmende på det kommunale initiativ: kvotaordningen og begrænsningen i kommunernes lånemuligheder i realkreditinstitutterne.

Det vil derfor være af afgørende betydning for biblioteksvirksomhedens ajourføring og videre udvikling så længe restriktive foranstaltninger opretholdes inden for den offentlige byggesektor, 1) at der stilles tilstrækkelige kvotabeløb til rådighed for biblioteksbyggeri, 2) at kommunerne får adgang til at optage lån i folkebiblioteksbygninger på linie med ejendomme der anvendes til visse andre almennyttige formål, jfr § 9 stk. 2 i loven om realkreditinstitutter.

16.4 Bibliotekslokalernes anvendelse

Folkebibliotekernes samarbejde med andre kulturelle initiativtagere som bl. a. er omtalt i kapitel 13 om kulturelle arrangementer gælder i stigende grad også bibliotekslokalerne.

Bibliotekets lokaler kan stilles til rådighed for institutioner, foreninger og andre som vil benytte dem til deres arrangementer. Det er dog en forudsætning at denne benyttelse sker uden gene for bibliotekets daglige drift, og at der ved disponeringen over lokalerne i første række tages hensyn til de aktiviteter som biblioteket selv sætter i gang.

Udvalget finder det ønskeligt at lokalerne ikke udlejes mod betaling men så vidt muligt stilles gratis til rådighed, **ikke mindst hvor** der i forvejen ydes sekretariatsbistand i biblioteket til foreninger og grupper (se side 57).

17 Centralbibliotekernes status og finansiering

17.1 Struktur

Lige siden oprettelsen af de første centralbiblioteker har denne bibliotekstype været af overordentlig betydning for udviklingen af dansk biblioteksvæsen. Det skyldes i første række de særlige opgaver centralbiblioteket har varetaget over for områdets biblioteker. Disse opgaver har principielt været de samme i hele perioden, om end de indholdsmæssigt har undergået visse ændringer i takt med udviklingen: bogforsyning og teknisk og rådgivende bistand.

Uanset de radikale ændringer der er fulgt med kommunalreformens gennemførelse er den danske biblioteksstruktur endnu i princippet så uændret at der stadig er behov for centralbiblioteksinstitutionen.

Centralbibliotekets klassiske opgaver over for oplandet vil stadig være de samme. Som det fremgår af omtalen af materialeforsyningen (kapitel 19), den tekniske bistand (kapitel 14.6) og den øvrige bistand (kapitel 18) vil de imidlertid være af betydeligt større omfang og af væsentligt mere krævende karakter end hidtil.

I de kommende år, der vil være præget af planlægninger af ny struktur og udviklingen af nye arbejdsområder, vil centralbibliotekernes betydning som centre for bistand, vejledning og inspiration være overordentlig stor.

Det er derfor også naturligt at den udvikling mod færre men større centralbiblioteker der indlededes ved lovrevisionen i 1964 og videreførtes i forbindelse med lovændringen af 12. marts 1970 nu fastholdes ved at det i loven fastsættes at centralbiblioteksområdet er amtet (lovudkastet § 15).

Ministeren afgjorde i 1970 at der fra 1. april 1972 kun skulle være ét centralbibliotek i hvert amt og udpegede 12 centralbiblioteker der skulle fortsætte efter denne dato. Der blev ikke truffet nogen beslutning om ordningen i Københavns Amt og Bornholms Amt. Det første fordi en kommunalreform

endnu ikke var gennemført i dette område, det andet på grund af amtets størrelsesmæssige og geografiske særstilling.

Hvad det storkøbenhavnske område angår må afgørelsen af dets centralbiblioteksstruktur afvente resultatet af Hovedstadsreformudvalgets arbejde, jfr kapitel 20.

Bornholms Amt frembyder særlige problemer fordi det har væsentlig færre indbyggere end andre amter og fordi antallet af kommuner i området er minimalt: 4 uden for centralbibliotekskommunen. Umiddelbart forekommer det hensigtsmæssigt at etablere et biblioteksmæssigt samarbejde mellem øens 5 kommuner. Realiseres dette vil der foreligge en ny situation der nødvendiggør at ministeren tager stilling til centralbiblioteksproblemet på Bornholm. Indtil videre må det, trods de særlige forhold for Bornholms Amt, anses for rigtigt at biblioteket i Rønne fortsætter som centralbibliotek.

I overgangsperioden indtil de sidste deltidbiblioteker er afviklet vil det traditionelle oplandsarbejde over for denne bibliotekstype fortsætte efter de hidtidige retningslinier, dog præget af at de ofte meget store deltidbiblioteksenheder har behov for mere intensiv bistand og af forberedelsen til overgang til heltidsstatus. Om forholdet til deltidbiblioteker se iøvrigt side 28.

17.2 Status

Der er ikke fra nogen side rejst tvivl om at centralbibliotekerne også efter 1972 bør have den dobbelte funktion at virke som folkebibliotek for hjemstedskommunen og samtidig som centralbibliotek for amtet. En fordeling af opgaverne på to i organisatorisk henseende adskilte biblioteker der varetog hver sin af de to opgaver ville kræve betydelige ekstra ressourcer og medføre unødvendige overlapninger på mange områder.

Det har været drøftet om centralbibliotekerne fortsat skal drives af hjemstedskommunerne eller om de snarere burde institueres som amtskommunale virksomheder. Udvalget finder det betænkeligt at flytte ansvaret for driften af centralbiblioteket som lokalt bibliotek fra hjemstedskommunen til amtskommunen. Det må anses for en naturlig opgave for primærkommunerne at drive folkebiblioteket. Da centralbibliotekerne efter 1972 som hovedregel er placeret i amtets største kommune vil det stride mod lovens almindelige sigte hvis netop disse kommuner skal afgive biblioteksdriften til amtsrådet. Hertil kommer at funktionen som lokalt folkebibliotek tegner sig for langt den største del af bibliotekets samlede driftsudgifter.

Udvalget foreslår på denne baggrund at centralbiblioteket fortsat skal have primærkommunal status.

17.3 Finansiering

Den særlige centralbiblioteksvirksomhed er hidtil finansieret af særlige centralbibliotekstilskud fra staten og amtskommunen, efter den nugældende lov (lovændring af 12. marts 1970) således at hver af de to parter bidrager med 50 procent. Det samlede centralbibliotekstilskud for 1970/71 udgjorde 8.805.881 kr. Centralbibliotekernes samlede udgifter for samme år var budgetteret til 109,3 mio kr. (Begge tal er uden Gentofte der får tilskud efter særlige regler).

Den principielle baggrund for denne ordning har været at udgiften til den særlige centralbiblioteksvirksomhed ikke burde bæste hjemstedskommunen, der ikke kunne have nogen forpligtelse til at finansiere en service rettet mod andre kommuner. Dette synspunkts rigtighed kan ikke anfægtes, men det må dog samtidig fastslås at den overbygning på det almindelige folkebibliotek den særlige centralbiblioteksvirksomhed repræsenterer også kommer hjemstedskommunen til gode. Dens lokale folkebibliotek modtager en direkte, så at sige indbygget centralbiblioteksservice, og dens beboere har desuden den fordel at have direkte adgang til et større og bedre udrustet bibliotek end de ellers ville have. I erkendelse heraf må det anses for rimeligt at hjemstedskommunen også bidrager til finansiering af centralbibli-

oteksfunktionen. Dette forudsættes i de følgende bemærkninger om finansieringen.

Når staten yder særligt tilskud til centralbiblioteksvirksomheden har det dels en historisk forklaring: staten var oprindelig alene om at yde tilskud, amterne er væsentligt senere, i det nuværende omfang først fra 1965, kommet ind i billedet. Dels har man anset det for rimeligt at staten, når den pålagde visse kommuner nærmere angivne forpligtelser til betjening af andre kommuner gående ud over den normale folkebiblioteksforpligtelse, påtog sig at yde tilskud til denne opgave. Endelig kom hertil at før kommunalreformen betalte staten den del af udgiften der faldt på områdets købstadkommuner, da de ikke hørte under amtsrådene.

Når amtsrådene fik betalingspligt var grunden at centralbiblioteksfunktionen betragtedes som en fællesopgave, en service rettet mod amtets kommuner som helhed, som amtet betalte på deres vegne.

I de overvejelser udvalget har gjort sig om en revision af centralbiblioteksvirksomhedens finansiering har følgende muligheder været drøftet:

1. Centralbibliotekets hjemstedskommune afholder alene udgiften. Denne løsning må afvises som lidet rimelig.
2. Staten afholder hele udgiften. Selv om visse argumenter kunne fremføres for dette, forekommer de ikke så vægtige at de kan begrunde en så radikal ændring af den nuværende ordning, så meget mere som den væsentlige styrkelse af statens beføjelser over for centralbibliotekerne dette ville medføre ville være lidet forenelig med intentionerne bag kommunalreformen.
3. Staten og amtets primærkommuner afholder i forening udgiften. Udvalget tilslutter sig dette princip og foreslår at det realiseres ved at
4. stat og amtskommune i forening afholder udgiften.

Udvalget finder at staten fortsat bør bidrage til finansieringen. Uden i øvrigt at finde det urimeligt om statens andel af tilskuddet fortsat udgjorde 50 procent erkender man dog at en opretholdelse af denne ordning i nogen grad vil være i modstrid med væsentlige tendenser i de igangværende ændringer i byrde- og ansvarsfordelingen mel-

lem stat og kommuner. Udvalget foreslår derfor at staten yder den samme refusion (efter udvalgets forslag 33¹/₃ procent) af udgifterne til centralbiblioteksvirksomheden som ydes til driften af den almindelige folkebiblioteksvirksomhed.

Med dette som forudsætning finder man iøvrigt at den resterende del af udgiften fortsat bør afholdes af amtskommunen således at udgiften finansieres over den amtskommunale beskatning, hvorved også hjemstedskommunen inddrages i finansieringen (lovudkastet § 18).

Dette forudsætter udarbejdelse af et delbudget for centralbiblioteksvirksomheden der skal godkendes i amtsrådet. Budgettet udarbejdes på grundlag af en aftale om centralbiblioteksvirksomhedens omfang. Dette omfang forudsættes fastlagt i en ministeriel bekendtgørelse. Uenighed om aftalen skal kunne indankes for ministeren til afgørelse. (Om selve udgiftsberegningen, se side 75).

Med sin godkendelse af budgettet forpligter amtsrådet sig til at yde et tilskud svarende til den budgetterede udgift (efter fradrag af statens tilskud).

Man anser det ikke for nødvendigt at der udarbejdes et til budgettet svarende regnskab for den særlige centralbiblioteksvirksomhed, og der sker således ikke som ved statsrefusionsordningen en regulering af det i forhold til budgettet ydede tilskud. Motiveringen for dette forslag er dels umuligheden af en fuldstændig regnskabsmæssig udskillelse af de særlige centralbiblioteksudgifter, dels den enklere administration denne ordning indebærer (lovudkastet § 18).

17.4 Styrelse

Der er enighed i udvalget om at amtskommunen der i det væsentlige finansierer virksomheden har krav på at have reel indflydelse på virksomheden og tilskuddets anvendelse. Dette krav er i nogen grad tilgodeset ved at centralbiblioteksvirksomhedens budget skal godkendes af amtsrådet, men denne ordning sikrer ikke løbende, direkte indflydelse på virksomheden.

I den nugældende lov sikrer to bestemmelser (i § 10) en vis kontakt mellem amtsråd og centralbibliotek. For det første tiltræder en repræsentant for amtsrådet det kom-

munale udvalg hvorunder centralbiblioteket hører når sager af betydning for den biblioteksmæssige betjening af områdets kommuner behandles. For det andet er amtsrådet repræsenteret i det rådgivende kontaktudvalg der skal nedsættes ved hvert centralbibliotek. Medlemmer af dette udvalg er iøvrigt amtsskolekonsulenten, 1 repræsentant for centralbibliotekskommunen, 3 repræsentanter for områdets biblioteker samt centralbibliotekets leder, oplandsbibliotekar og ledende børnebibliotekar.

Den første bestemmelse er efter den nye kommunale styrelseslovs ikrafttræden i modstrid med dennes bestemmelser om stående udvalg. Med henvisning til amtsrådets berettigede krav på indflydelse på centralbiblioteksvirksomheden og til centralbiblioteket særlige stilling som på én gang lokal- og egnsinstitution finder nærværende udvalg det imidlertid rigtigt at videreføre det nugældende princip ved i folkebiblioteksloven at fastslå at 3 repræsentanter for amtsrådet tiltræder det stående udvalg hvortil den umiddelbare forvaltning af centralbiblioteket er henlagt. Herved vil dette udvalg i lighed med havneudvalget (styrelseslovens § 19 stk. 3) få en særlig stilling blandt de stående udvalg. Nærværende udvalg lægger megen vægt på at bevare den principielle bestemmelse om at styrelsen af et folkebibliotek skal henlægges til et stående udvalg (lovudkastet § 8) og har taget afstand fra tanken om at instituere en særlig centralbiblioteksbestyrelse eller en fællesskabsstyrelse mellem hjemstedskommunen og amtskommunen. Udvalgets forslag forudsætter at amtsrådets repræsentanter i det stående udvalg kun har stemmeret i sager der vedrører de særlige centralbiblioteksvirksomhed.

Som det fremgår af lovudkastets § 17 foreslås det endvidere at 1 repræsentant for den stedlige amtskreds af Danmarks Biblioteksforening tiltræder det stående udvalg, dog uden stemmeret. Forslaget tilsigter at skabe en direkte kontakt mellem centralbiblioteksudvalget og de direkte ansvarlige for de biblioteker centralbiblioteksvirksomheden er rettet imod.

I konsekvens af forslaget om amtsrådets og Danmarks Biblioteksforenings repræsentation i det stående udvalg i centralbibliotekets hjemstedskommune foreslås den nuværende bestemmelse om et rådgivende kontakt-

udvalg ophævet. Den faglige kontakt mellem områdets biblioteker dette udvalg har givet sn vis mulighed for vil være sikret ved den i kapitel 18.4 foreslåede mødevirksomhed.

Et mindretal (*Jan Østergaard Bertelsen*) kan ikke tilslutte sig forslaget om at 1 repræsentant for den stedlige amtskreds af Danmarks Biblioteksforening tiltræder det stående udvalg hvortil den umiddelbare forvaltning af centralbiblioteket er henlagt. Mindretallet har afgivet følgende særudtalelse:

»Jeg finder det principielt forkert, at man giver en interesseorganisation indflydelse på forvaltningen af en kommunal institution. Hertil kommer, at hvor såvel repræsentanterne for amtsrådet som for centralbibliotekskommunen på normal vis er politisk udøgede repræsentanter med ansvar i sidste ende over for vælgerne, så falder den foreslåede repræsentant for Danmarks Biblioteksforening uden for dette mønster.

Jeg ser ingen saglig motivering for forslaget, idet centralbiblioteksvirksomheden naturligvis må udøves af centralbiblioteket uden indflydelse fra Danmarks Biblioteksforening og på grundlag af et budget godkendt af amtsrådet, som i sagens natur må være ankeinstans for kommuner som skulle ønske at fremføre kritik af centralbiblioteksvirksomheden.«

17.5 De lokale biblioteksplaner

Som omtalt andet steds i betænkningen (kapitel 10.2 og 18.5) lægger udvalget megen vægt på at hver kommune udarbejder en biblioteksplan, og det er foreslået at dette jøres obligatorisk (lovudkastet § 4).

Udarbejdelsen af disse planer bør betragtes som et led i vedkommende kommunes almindelige fysiske og økonomiske langtidsplanlægning. Et af hovedformålene må være at det ved planlægningen overvejes på hvilken måde kommunen bedst kan tilvejebringe en biblioteksbetjening af den i lovgivningen forudsatte og af kommunalbestyrelsen ønskede standard, og om denne standard skal nås gennem kommunens eget biblioteksvæsen eller ved samarbejde med andre kommuner, og hvilken opbygning med hovedbibliotek og filialer en betjening på dette niveau forudsætter. Afgørelsen heraf må principielt være vedkommende kommunalbestyrelses.

Det er imidlertid af betydning at den lokale biblioteksplanlægning bringes i sammenhæng med planlægningsarbejdet på andre områder i amtet, og man finder det derfor vigtigt at amtsrådet inddrages i planlægningen og planernes koordinering.

Dette rummer imidlertid det problem at amtsrådet ikke som det er tilfældet for skolevæsenets vedkommende råder over særlig sagkundskab. Udvalget er enig om at det hverken vil være hensigtsmæssigt eller praktisk gennemførligt at opbygge en biblioteksfaglig sagkyndig instans ved amtskommunerne, men finder at centralbiblioteket der i forvejen har forpligtelser af rådgivende karakter over for området, herunder også i planlægningssspørgsmål, også kan tillægges en konsultativ funktion over for amtsrådet. Nærmere kontakt sikres ved den foreslåede styrelsesform, og det foreslås at pålægge centralbiblioteket en forpligtelse til at være rådgivende over for amtsrådet (lovudkastet § 16). I forbindelse hermed må ses forslaget om at ansættelse af ledende bibliotekar sker efter at udtalelser er indhentet fra amtsrådet og Bibliotekstilsynet (lovudkastet § 19).

Ud over at fastslå disse principielle synspunkter har udvalget ikke haft mulighed for i detaljer at ofte de lokale biblioteksplaners indhold eller den procedure (herunder eventuelle godkendelses- eller udtalelsesprocedurer) de skal følge. Disse spørgsmål forudsættes behandlet i et udvalgsarbejde mellem de interesserede parter, hvorefter nærmere bestemmelser udsendes af ministeren.

17.6 Udgiftsberegningen

Efter 1964-lovens § 11 stk. 1 udbetales statens og amtets særlige centralbibliotekstilskud på grundlag af et budget over oplandsvirksomheden, og regulering finder sted på grundlag af det godkendte regnskab. Det har i praksis vist sig nødvendigt at operere med et budget (og regnskab) hvor kun enkelte poster består af de faktiske udgiftstal (det gælder lønninger og bogbilsudgifter), medens der anvendes faste kriterier for de øvrige udgifter i form af nærmere fastsatte beløb pr indbygger i centralbiblioteksområdet.

Denne anvendelse af faste kriterier gør en

egentlig drøftelse eller behandling af budgettet og dets realisation vanskelig og er derfor lidet tilfredsstillende set fra tilskudsgiverens side. På den anden side har den særlige centralbiblioteksvirksomhed hidtil været af så ensartet karakter i de forskellige områder, der alle har været domineret af deltidsbiblioteker der stort set modtog samme art og samme kvantum service, at anvendelsen af faste kriterier har kunnet betragtes som forsvarelig.

Efter kommunalreformens gennemførelse og den deraf følgende ændring i biblioteksstrukturen er situationen så forandret at de faste kriterier i det omfang det overhovedet er muligt bør erstattes af konkrete udgiftsbeløb.

Den virksomhed budgettet skal dække er den særlige centralbiblioteksvirksomhed. Det forudsættes at den som nu nærmere defineres i bekendtgørelsen til loven. Der er andet steds i denne betænkning i store træk redegjort for de særlige forpligtelser der påhviler centralbiblioteket i forhold til amtets folkebiblioteker (over for enkeltpersoner uden for hjemstedskommunen har centralbiblioteket ikke andre forpligtelser end ethvert andet folkebibliotek).

Centralbibliotekets opgaver falder i 3 grupper: 1) Udlån af materialer (kapitel 19), 2) biblioteksfaglig rådgivning (kapitel 18) og 3) biblioteksteknisk bistand (kapitel 14.6).

Disse forpligtelser er, og bør naturligvis være, de samme for hvert centralbibliotek, men den arbejdsbyrde og dermed de udgifter de medfører vil være meget forskellig fra amt til amt. Afgørende er her navnlig antallet af biblioteksenheder i amtet, disse enheders fordeling på heltids- og deltidsbiblioteker, forholdet mellem små og store heltidsbiblioteker samt til en vis grad forholdet mellem indbyggertal i hjemstedskommunen og amtet i øvrigt (bilag 1). Det er netop dette der gør anvendelsen af faste kriterier mindre forsvarelig end før.

Idet det forudsættes at der efter forhandling mellem parterne fra centralt hold udsendes nærmere retningslinier for udgiftsberegningen skal her blot fremsættes nogle generelle bemærkninger om de enkelte opgaver.

Med hensyn til den tekniske bistand, her forstået som den service at centralbiblioteket påtager sig det tekniske arbejde (klargø-

ringsarbejdet) for et bibliotek, er det efter de nugældende bestemmelser obligatorisk for deltidsbiblioteker at overlade dette arbejde til centralbiblioteket, medens det er frivilligt for heltidsbiblioteker. Disse bestemmelser foreslås videreført, idet det dog anbefales især mindre heltidsbiblioteker at benytte sig af denne mulighed, jfr kapitel 14.6. I hvilket omfang dette sidste vil ske lader sig ikke forudse i dag.

Da denne service næppe vil blive benyttet af alle biblioteker i et amt, kan det ikke anses for rimeligt at medregne udgiften her til i det samlede budget for centralbiblioteksvirksomheden, hvorved alle amtets kommuner in solidum vil komme til at betale for en service der kun kommer enkelte af dem til gode.

Det foreslås derfor at de kommuner der modtager denne service betaler individuelt til centralbiblioteket efter regning. Vejledende takster pr behandlet enhed vil kunne udarbejdes centralt.

Forslaget indebærer den ændring i forhold til nu at deltidsbibliotekerne vil komme til at betale for en service de efter nugældende regler modtager vederlagsfrit, idet udgiften nu finansieres over det særlige centralbibliotekstilskud. Denne vederlagsfrihed er dog til en vis grad illusorisk, idet de pågældende kommuner over amtsskatterne er med til at betale amtets andel af centralbibliotekstilskuddet. Opretholdelse af dette »gratisprincip« vil iøvrigt være at yde særlige økonomiske begunstigelser til kommuner der i forvejen med dispensation driver et biblioteksvæsen der er billigere end den i loven forudsatte heltidsbetjening.

Tilbage bliver som udgifter til den særlig centralbiblioteksvirksomhed udgifterne til a) konsultativ virksomhed og biblioteksteknisk bistand ud over klargøringsarbejdet, b) udlånsvirksomheden samt c) andel i administration m. v.

Udgifterne til den under a nævnte virksomhed der omfatter alle biblioteker (og som det i et vist omfang bør være obligatorisk for dem at benytte) kan relativt let beregnes på grundlag af den personalekapacitet, den arbejdstid, herunder forberedelses- og rejsetid m. v., virksomheden kræver.

Derimod vil det sikkert være overordentlig vanskeligt at opstille en faktisk beregning af udgiften ved udlånsvirksomheden.

Forudsætter man at det enkelte amt stort set skal være selvforsynende inden for den danske bogproduktion og med store dele af den udenlandske litteratur, er det centralbiblioteket der har ansvaret for at dette krav opfyldes. For klarheds skyld tales her kun om bogligt materiale hvor erfaringerne er flest, og ikke om audiovisuelle materialer hvor tilsvarende principper gælder. Det betyder at centralbiblioteket skal råde over de titler der ligger mellem det krav der stilles til amtet som helhed og det titeltal der findes i områdets største folkebiblioteker. Hertil kommer en dublering af de titler der findes i centralbiblioteket. Antallet af dubletter vil være afhængigt af antallet af biblioteker i området og af disse bibliotekers størrelse (bogbestande). Kravene til overbygningen i centralbiblioteket vil derfor variere fra amt til amt. Må man opgive at beregne udgiften

konkret bør eventuelle faste kriterier sandsynligvis opstilles med en række gradueringer der kan tilpasses forholdene i det enkelte centralbiblioteksområde.

Til udlånsvirksomheden hører også udgifter til distribution (transportbiler, porto, fragt osv.) der næppe vil volde regnskabsmæssige problemer.

Endelig må man regne med at visse udgifter vedrørende den særlige centralbiblioteksvirksomhed i det hele taget kun kan ansættes efter et af parterne aftalt skøn. Der tænkes på andel i lokaler, kontorhold osv.

Konklusionen af disse bemærkninger er at det vil være muligt at opstille et budget for den særlige centralbiblioteksvirksomhed som i væsentligt mindre omfang end nu bygger på faste kriterier og som derfor vil være bedre egnet som udgangspunkt for en forhandling med amtsrådet.

18 Centralbibliotekernes rådgivende virksomhed

18.1 Nugældende bestemmelser

Centralbibliotekernes rådgivende virksomhed over for områdets biblioteker defineres i bekendtgørelse om folkebiblioteker § 31 stk. 1, pkt. 1-5. Heraf angår pkt. 2 og 5 (om kassationsbistand og obligatorisk årligt møde) udelukkende deltidsbiblioteker, medens pkt. 1, 3 og 4 (om bogvalsvejledning, bistand ved udarbejdelsen af det årlige budget samt om vejledning ved indretning og montering af lokaler) i princippet angår både deltids- og heltidsbiblioteker.

Heltidsbibliotekerne har dog kun i meget begrænset omfang benyttet sig af centralbibliotekernes bistand.

Dette skyldes ikke at der i heltidsbibliotekerne ikke har været behov for bistand, men snarere at centralbibliotekerne hidtil har manglet den tilstrækkelige personalemæssige kapacitet til at imødekomme dette behov. Samarbejdet mellem centralbibliotekerne og områdets biblioteker har desuden traditionelt næsten udelukkende været varetaget af oplandsafdelingerne, hvis speciale er deltidsbibliotekernes forhold, en naturlig følge af at antallet af deltidsbiblioteker i de fleste centralbiblioteksområder hidtil langt har oversteget antallet af heltidsbiblioteker.

18.2 Overgangstid

Med gennemførelsen af den nye kommunale inddeling foreligger en helt ny situation.

Udviklingen i de nærmeste år vil være stærkt præget af overgangen fra deltids- til heltidsstatus i landdistrikterne, opbygning af nye heltidsbiblioteker, udbygning af de bestående, strukturændringer, indførelse af nye aktiviteter og materialer i bibliotekerne, osv. I denne udvikling vil centralbibliotekernes biblioteksfaglige rådgivning over for områdets biblioteker være en meget væsentlig faktor.

Centralbibliotekernes arbejde vil foregå på to fronter:

1. En afvikling af bistanden over for deltidsbibliotekerne, det såkaldte oplandsarbejde, som afsluttes med de sidste deltidsbibliotekers overgang til heltidsstatus.

Centralbibliotekernes rådgivende bistand¹ til de kommuner som står over for overgang til heltidsstatus spiller en meget vigtig rolle i udviklingen og må ses i sammenhæng med den pligt til at udarbejde planer for biblioteksvæsenets udbygning som foreslås pålagt alle kommuner i fremtiden, se side 40.

2. En udvikling af den rådgivende og vejledende bistand over for heltidsbibliotekerne som det hidtil ikke har været muligt at yde - et område **der** som nævnt tildels er nyt og i hvert fald langt fra har fundet sin endelige form i noget centralbiblioteksområde.

Overgangen til heltidsstatus overalt medfører at kravene til centralbibliotekerne ændres mod en langt større specialisering end hidtil både hvad angår materialesamlinger, servicetilbud og personale.

Den form for centralbiblioteksbistand der her er tale om vil m. h. t. karakter og indhold ligge på et andet og mere krævende niveau end bistanden til deltidsbibliotekerne, idet der ikke mere er tale om rådgivning for ikke-professionelt ledede og i organisatorisk henseende enkle biblioteker med en virksomhed af beskedent omfang, men om bistand til professionelt drevne biblioteker med større og mere differentieret virksomhed.

Hele spørgsmålet om form og indhold i centralbibliotekernes samarbejde med heltidsbibliotekerne er ikke tilstrækkeligt undersøgt i detaljer, fordi erfaringerne fra praksis som nævnt er sparsomme. På et enkelt område foreligger dog en specialundersøgelse,

nemlig betænkningen »Centralbørnebiblioteksarbejde« (Bibliotekscentralen 1968).

18.3 Centralbibliotekets personale

En bistand af denne karakter forudsætter at centralbiblioteket råder over en stab af medarbejdere med specialviden inden for de enkelte fag- og arbejdsområder. Det må sikres at disse sagkyndiges arbejdskraft ikke fuldstændig beslaglægges af internt arbejde inden for deres område i selve centralbiblioteket, men at de frigøres fra sådant arbejde i et omfang der giver dem mulighed for at udøve den rådgivende bistand over for bibliotekerne i området og for at videreudvikles specialviden bl. a. gennem deltagelse i faglige kurser og konferencer.

Når der her tales om en øget bistand fra centralbibliotekerne til heltidsbibliotekerne betyder det ikke at Bibliotekstilsynets forpligtelse til at yde bibliotekerne råd og vejledning foreslås ophævet. Den forudsættes fortsat at bestå (jfr kapitel 22.1). Der er kun tilsyneladende tale om overlappende funktioner, idet der vil være en naturlig og hensigtsmæssig arbejdsdeling mellem de to rådgivende instanser:

Centralbibliotekets rådgivning vil især hvile på erfaringer fra det praktiske arbejde og tage sigte herpå og på de lokale forhold i området. Bibliotekstilsynets rådgivning vil derimod være af mere principiel karakter og vil ikke kunne bygge på direkte erfaringer fra praksis og snævert lokalkendskab, men vil dels være knyttet til administrationen af lovgivningen, dels hvile på indsamling og bearbejdelse af erfaringsmateriale fra ind- og udland. Der forudsættes en snæver kontakt med gensidig udveksling af erfaringer og synspunkter mellem Bibliotekstilsynet og centralbibliotekets sagkyndige.

18.4 Centralbibliotekets rådgivende bistand

Centralbibliotekets rådgivende bistand kan dels formidles som direkte individuel bistand over for det enkelte bibliotek, dels som rådgivning og orientering gennem en intensiv faglig mødevirksomhed for områdets biblioteker.

De væsentligste bistandsområder er plan-

lægning, materialevalg og -pleje og formidling (i bredeste forstand).

De enkelte sagkyndiges arbejdsområder vil dog gå på tværs af denne opdeling. Der er eksempelvis en nøje sammenhæng mellem materialekendskab og -formidling, og mellem et biblioteks forskellige former for udadrettet virksomhed og planlægningsfunktionen. Planlægningsbistand berører alle centralbibliotekets afdelinger, men ikke i lige høj grad alle de enkelte sagkyndige.

Individuel bistand

Det enkelte bibliotek skal kunne indhente individuel bistand hos centralbibliotekets sagkyndige inden for principielt alle arbejdsområder, og centralbiblioteket har pligt til at yde denne bistand i det omfang det enkelte bibliotek ønsker det.

Mødevirksomhed

Som nævnt er der ingen tradition for og kun sparsomme erfaringer fra samarbejdet mellem centralbibliotek og heltidsbiblioteker. Visse erfaringer foreligger dog fra enkelte centralbiblioteksområder, hvor der allerede gennem nogen tid har været afholdt regelmæssige kontaktmøder for områdets heltidsbiblioteker.

Erfaringerne tyder på at sådanne møder er værdifulde, og det foreslås derfor at det ikke alene pålægges centralbiblioteket at organisere og tilrettelægge regelmæssige biblioteks-faglige møder for områdets biblioteker, men at det også pålægges alle områdets biblioteker, uanset størrelse, at lade sig repræsentere, dog således at mødepligten kun gælder 4 af årets møder. Alle personalekategorier skal kunne repræsentere de enkelte biblioteker alt efter dagsordenens indhold.

Møderne er ikke tænkt som ensidige efterretnings- og vejledende møder fra centralbibliotekets side, ej heller som beslutnings- eller forhandlingsmøder, men som et fælles forum for gensidige, biblioteks-faglige drøftelser af alle sager af betydning for udviklingen i området og for samarbejdet og kommunikationen mellem centralbiblioteket og områdets biblioteker (og mellem disse indbyrdes).

Herudover kan der tænkes organiseret særlige møder for medlemmer af de kulturelle udvalg i områdets kommuner, evt. i samarbejde mellem centralbiblioteket og den

lokale amtskreds af Danmarks Biblioteksfor-
ening.

18.5 Bistandsområder

Planlægning

Centralbibliotekets bistand på planlægningsområdet omfatter først og fremmest strukturplanlægningen og bør ydes dels i form af individuel rådgivning over for det enkelte bibliotek ved udarbejdelsen af den lokale strukturplan (se kapitel 10), dels som koordinerende rådgivning over for området som helhed: På de faglige møder bør således finde drøftelser sted af de principielle synspunkter og den almene målsætning som er en forudsætning for planlægningen af biblioteksstrukturen og af bibliotekernes virksomhed i det hele taget. En gensidig orientering bibliotekerne imellem om udkast til planer og budgetter bør være et regelmæssigt tilbagevendende punkt på mødernes dagsorden.

Om centralbibliotekets rådgivning over for amtsrådet, se side 75.

Herudover må centralbibliotekets bistand på planlægningsområdet indebære sagkyndig vejledning for de biblioteker som planlægger indførelse af nye materialer og aktiviteter i arbejdet.

Materialevalg og -pleje

Normalt vil intet heltidsbibliotek have behov for bogvalgsrådgivning inden for den danske bogproduktion. Hvad angår den udenlandske bogproduktion er der behov for bogvalgsbistand, ikke mindst over for områdets mindre biblioteker.

I de første år vil der være et særligt stort behov for rådgivning om valg af audiovisuelle materialer, som endnu ikke er tilstrækkeligt indarbejdede i bibliotekernes arbejde. Erfaringen om deres anvendelighed og udnyttelse er derfor foreløbig noget begrænset,

og den centrale vejledning på dette område er endnu ikke så veludviklet som på det boglige område. Centralbibliotekets materialevalgsrådgivning forudsættes varetaget af sagkyndige inden for de forskellige områder og for henholdsvis børn og voksne.

Principper for materialevalg og -pleje bør være et regelmæssigt tilbagevendende punkt på de faglige møders dagsorden. Gennem disse drøftelser afvejes de enkelte bibliotekers behov og muligheder over for kravet om udbygningen af centralbibliotekets materialebestand. Drøftelsen har to aspekter: 1) Niveauafgrænsning mellem centralbibliotekets og de øvrige bibliotekers anskaffelser. 2) Løbende information om centralbibliotekets anskaffelser (titler og eksemplartal). En gensidig påvirkning af centralbibliotekets henholdsvis de enkelte bibliotekers materialevalgspraksis i almindelighed eller for enkelte emneområders vedkommende er en væsentlig forudsætning for en hensigtsmæssig koordinering af områdets samlede indkøb. (Specielt om audiovisuelle materialer, se side 53).

Formidling

Også på formidlingsområdet vil centralbibliotekets rådgivende bistand være af stor betydning. Formidling skal her opfattes i ordets bredeste betydning, fx hele udlåns- og referencevirksomheden, informationstjenesten, kontaktarbejdet, kulturelle arrangementer og forskellige former for samarbejde med institutioner.

Alle disse emner bør desuden kunne drøftes på de faglige møder i området. Herigenem opnås dels gensidig inspiration og udveksling af ideer bibliotekerne imellem, dels en vis koordinering af bibliotekernes praksis i publikumsarbejdet. Endelig kan møderne resultere i aftaler om fælles PR-fremstød, udveksling af kulturelle arrangementer bibliotekerne imellem osv.

19 Bibliotekernes indbyrdes lån

Om lånesamarbejdet hedder det i indledningen til bekendtgørelsen om folkebiblioteker: »Det enkelte folkebibliotek er ikke alene en selvstændig enhed, men er samtidig at opfatte som en del af landets samlede biblioteksvæsen, hvis enkelte led står i snævert samarbejde med og supplerer hinanden, f. eks. med hensyn **til** . . . bibliotekernes indbyrdes lån (den interurbane lånevirkssomhed)«.

Dette lånesamarbejde omfatter dels folkebibliotekernes indbyrdes lån, dels folkebibliotekernes lån fra forskningsbibliotekerne (de videnskabelige og faglige biblioteker). Fællesudvalget for Videnskabelige Biblioteker og Folkebiblioteker nedsatte i **1967** et udvalg som skulle undersøge strukturen i det interurbane lånesamkvem og foreslå reformer. Resultatet af dette arbejde forelå i **1970** under titlen »Bibliotekernes indbyrdes lån«, oftest omtalt som »Interurbanudvalgets betænkning«, og ligger til grund for de følgende overvejelser og forslag.

19.1 Forudsætninger

Inden for lovgivningens rammer er det overladt til det enkelte folkebiblioteks ledelse selv at foretage det konkrete valg af bøger og andet materiale. Det frie og selvstændige materialevalg er et anerkendt grundlag for folkebibliotekernes virksomhed, men heraf følger ikke at et bibliotek altid kan låne fra andre biblioteker hvad det ikke selv har anskaffet.

Lånesamarbejdet forudsætter at folkebibliotekerne er selvforsynende indtil et vist punkt, jfr § 30 i bekendtgørelse om folkebiblioteker: »Centralbiblioteket skal til områdets biblioteker udlåne bøger og andet materiale som disse biblioteker ikke selv ejer og som ikke må forudsættes anskaffet i det pågældende bibliotek under hensyntagen til dets virkeområdes størrelse«.

Hertil kommer en anden forudsætning: materiale som ikke opfylder det gældende kvalitetskrav kan heller ikke ventes fremskaffet ved centralbibliotekets bistand. Afgørelsen af om de to forudsætninger er **til** stede må tilkomme centralbiblioteket, men uden at centralbibliotekets kvalitetsvurdering kan være bindende for det lokale biblioteks egen anskaffelsespolitik.

Efter bekendtgørelsen er centralbiblioteket forpligtet til fra andre offentlige biblioteker at søge fremskaffet bøger og andet materiale som det ikke selv ejer, og som opfylder kvalitetskravet. Hvis denne sidste betingelse ikke er opfyldt, bør centralbiblioteket afvise at fremskaffe materialet, med mindre der foreligger et egentligt studieformål eller anden særlig motivering.

Men også centralbibliotekerne må i vid udstrækning være selvforsynende: »Bøger og andet materiale der må forudsættes anskaffet af centralbiblioteket kan dog ikke forventes udlånt fra andre offentlige biblioteker« (§ 30 i bekendtgørelsen).

Bag denne formulering der blev indført 1965 lå ønsket om at aflaste forskningsbibliotekerne, i første række Statsbiblioteket i Århus, der i et omfang som ikke kunne anses for rimeligt præsenteredes for bestillinger på litteratur der måtte betegnes som hørende til folkebiblioteksbogbestanden. Dette misbrug havde især to årsager: for det første at folkebibliotekerne rekvirerede bøger som de selv ikke ønskede at anskaffe af kvalitetsgrunde, for det andet at folkebibliotekerne ikke i deres bogkøbspolitik var fulgt med i udviklingen. Der tænkes her på den meget udtalte grænseforskydning der har fundet sted i forholdet til forskningsbibliotekernes arbejdsområde. Litteratur der på grund af sin specielle karakter eller sværhedsgrad tidligere blev anset som hørende hjemme i forskningsbibliotekerne efterspørges nu i stort omfang i folkebibliotekerne.

Hele den (fra et kvalitetssynspunkt) biblioteksegnede del af den danske bogproduktion må nu betragtes som hørende til folkebibliotekernes arbejdsområde. Hertil kommer at efterspørgslen af litteratur (ikke mindst faglitteratur) på fremmede sprog er steget meget stærkt, og at denne litteratur der tidligere hovedsagelig stilledes til rådighed af forskningsbibliotekerne og overcentralen i Århus nu benyttes i et sådant omfang i folkebibliotekerne at de i langt højere grad end tidligere må være selvforsynede på dette område.

Aflastningen af forskningsbibliotekerne er mindst lige så nødvendig nu som i 1965. Folkebibliotekerne må være selvforsynende med dansk litteratur og i stor udstrækning med litteratur på andre sprog. Ældre dansk faglitteratur må findes i centralbibliotekerne eller i Folkebibliotekernes Depotbibliotek i et omfang stort set svarende til indholdet af »Den store mønsterkatalog«. Hertil kommer ældre skønlitteratur på dansk efter tilsvarende retningslinier. Den nyere danske litteratur bør i sin helhed være til stede i centralbibliotekerne. Hele den udenlandske skøn- og faglitteratur som kan udnyttes i folkebibliotekerne bør være til stede i centralbiblioteker og andre folkebiblioteker, fordelt efter behov.

Om kravene til centralbibliotekernes bogbestand i almindelighed kan siges at de vil blive væsentligt forøget i takt med deltidsbibliotekernes overgang til heltidsbiblioteker. Erfaringerne viser at denne overgang udloser behov der hidtil har været latente og at dette giver sig udslag i stærk forøgelse af rekvisitionslån fra de lokale biblioteker til centralbiblioteket. Skal publikumsbetjeningen være effektiv må centralbibliotekets titelantal derfor være fyldestgørende og antallet af dubleteksemplarer må være så rigeligt at urimelige ventetider undgås.

Man kan opstille den almindelige regel at hvert enkelt led i lånesamarbejdet skal være selvforsynende så langt som det er økonomisk forsvarligt, og at det skal udnytte sine egne ressourcer fuldt ud før det belaster de følgende led. Grænsen for det økonomisk forsvarelige sættes af udnyttelsen. Materiale som kan udnyttes tilstrækkeligt i et givet bibliotek - det være sig et lokalt bibliotek eller et centralbibliotek - bør anskaffes der og ikke lånes udefra. Materiale som måske

ikke kan udnyttes tilstrækkeligt i et enkelt centralbiblioteksområde, men som dog kan udnyttes tilstrækkeligt inden for folkebibliotekernes kreds bør findes i et eller flere centralbiblioteker eller i Folkebibliotekernes Depotbibliotek.

Tilsvarende skal det enkelte lokale bibliotek eller centralbibliotek udføre sin del af det bibliografiske arbejde med verificering og lokalisering af bestillingerne. Også her gør økonomiske hensyn sig gældende: En korrekt bestilling går lettere og hurtigere gennem systemet og reducerer omkostningerne ved behandlingen i de efterfølgende led.

De økonomiske hensyn strider ikke mod hensynet til benytterne. Kravene om en højere grad af selvforsyning og om en større bibliografisk indsats i første bestillingsleaser sigter tillige mod en serviceforbedring i form af hurtigere og sikrere opfyldelse af lånerens ønsker.

19.2 Lånevejene

De lokale biblioteker skal som hovedregel kun have én lånevej: til deres eget centralbibliotek. Der er flere grunde til at fastslå denne regel. For det første skal centralbibliotekets samlinger udnyttes før bestillingen går videre. Dernæst er kendskab til områdets behov en nødvendig forudsætning for centralbibliotekets materialevalg. Endelig kan de lokale biblioteker ikke opfylde alle krav til bestillingernes bibliografiske standard.

Inden for samme centralbiblioteksområde bør bibliotekerne kunne låne indbyrdes uden centralbibliotekets mellemkomst. A give alle folkebiblioteker direkte adgang til indbyrdes lån vil derimod være betænkeligt under de nuværende forhold, ikke blot af de allerede nævnte grunde, men også fordi det enkelte folkebibliotek må beskyttes imod en urimelig udnyttelse fra andre bibliotekers side. Hvis forholdene ændrer sig, fx i forbindelse med realiseringen af den edb-fremstillede fælleskatalog for folkebibliotekerne, kan disse retningslinier tages op til ny vurdering.

Nærmere bestemmelser om de bibliografiske samlinger i de lokale biblioteker og i centralbibliotekerne bør fastsættes af biblioteksdirektøren, for centralbibliotekernes

vedkommende efter forhandling med rigsbibliotekaren.

Hvis det ønskede materiale ikke findes i centralbiblioteket, sendes bestillingen videre, fortrinsvis til et andet folkebibliotek, herunder Depotbiblioteket, og ellers til et forskningsbibliotek, herunder Statsbiblioteket i Århus, eller Bibliotekernes Oplysningskontor.

De allerstørste folkebiblioteker må efter biblioteksdirektørens godkendelse i det enkelte tilfælde have samme status i lånesamarbejdet som centralbibliotekerne, så at også de kan sendes deres bestillinger direkte til andre biblioteker eller til Oplysningskontoret. Kriteriet vil være at deres bogbestand og bibliografiske samling opfylder de samme krav som stilles til centralbibliotekerne.

19.3 Bibliotekernes Oplysningskontor

Bibliotekernes Oplysningskontor, der blev oprettet i 1926 som en afdeling af Bibliotekstilsynet, er nu en selvstændig institution med en bestyrelse hvor både folkebibliotekerne og forskningsbibliotekerne er repræsenteret. Det har til opgave at formidle lånesamarbejdet mellem bibliotekerne ved hjælp af omfattende kataloger over bogbestanden i danske biblioteker, men har i en årrække været stærkt hæmmet i sin virksomhed, idet lederstillingen siden 1965 ikke har kunnet besættes.

Kontorets opgave indtil nu har væsentlig bestået i at søge bibliotekernes bestillinger lokaliseret til andre danske eller udenlandske biblioteker som ejer det ønskede materiale. Folkebibliotekerne har dog hidtil sendt en meget stor del af deres bestillinger til Statsbiblioteket i Århus der som overcentral skal stille videregående litteratur til rådighed for folkebibliotekerne. Ved at modtage og verificere de fleste af folkebibliotekernes interurbane bestillinger har Statsbiblioteket aflastet Oplysningskontoret i meget betydeligt omfang.

Overcentralvirksomheden vil være nødvendig endnu i en årrække, men det må antages at folkebibliotekernes egen bogbestand efterhånden vil få et sådant omfang at de ikke længere behøver en særlig overcentral i et forskningsbibliotek. Med tiden vil Stats-

biblioteket gå ind på linie med andre forskningsbiblioteker som folkebibliotekerne må henvende sig til når det gælder den specielle litteratur.

Når folkebibliotekernes edb-fremstillede fælleskatalog er en kendsgerning vil den sammen med andre foreliggende kataloger gøre det muligt for centralbibliotekerne selv at foretage en del af de lokaliseringer som nu udføres i Oplysningskontoret, men der vil stadig være brug for en lokaliseringssentral for de bestillinger som centralbibliotekerne ikke kan placere. Alene af den grund er det nødvendigt at sikre Oplysningskontorets fortsatte eksistens.

I forlængelse af virksomheden som lokaliseringssentral bør Oplysningskontoret optage en behovsregistrering. Som biprodukt af lokaliseringsarbejdet fremkommer et hidtil ikke udnyttet materiale til belysning af manglerne i de offentlige bibliotekers samlinger, forsømte litteraturområder eller oversete enkeltværker. Kontoret bør udfolde en orienterende og vejledende virksomhed på dette område, fx ved at henvende sig med forslag til enkelte biblioteker eller ved at levere materiale til bredere drøftelser af bestemte behov.

Endelig bør kontoret sættes i stand til at løse en administrativ opgave som det centrale organ for lånesamarbejdet. Interurbanlånet har nu fået et sådant omfang og en sådan betydning at der må tilvejebringes et fastere grundlag end hidtil, hvor samarbejdet i vidt omfang har hvilet på uskrevne love og på aftaler mellem forskellige instanser hvoraf ingen har det som hovedopgave at føre dem ud i livet.

For folkebibliotekernes vedkommende bør de nærmere regler for lånesamarbejdet og lånevejene til andre offentlige biblioteker fastsættes med hjemmel i biblioteksloven og mere udførligt end hidtil (lovudkastet § 22). Herudover vil det efter udvalgets opfattelse være meget ønskeligt at få udarbejdet nærmere retningslinier for forskningsbibliotekernes medvirken i lånesamarbejdet.

For Bibliotekernes Oplysningskontor foreslås det at Kulturministeriet fastsætter nærmere bestemmelser om kontorets styrelse og virksomhed. Styrelsen skal foruden biblioteksdirektøren og rigsbibliotekaren omfatte repræsentanter for de forskellige bibliotekstyper. Styrelsen skal inden for lovgivningens

rammer være bemyndiget til at træffe de nødvendige aftaler og fastsætte de nødvendige regler for lånesamarbejdet, bl. a. i form af en instruks for bibliotekerne. Oplysningskontorets leder skal administrere de fastlagte regler under ansvar over for styrelsen.

Oplysningskontorets forhold til Folkebibliotekernes Depotbibliotek og spørgsmålet om de to institutioners tilknytning til et større folkebibliotek har været berørt i udvalget, som dog ikke ønsker at stille noget forslag i den forbindelse.

19.4 Særlige forhold

I det foregående er der kun taget hensyn til samarbejdet mellem folkebiblioteker og forskningsbiblioteker, der er ikke skelnet mellem bøger og andet egnet materiale, og endelig har det været nødvendigt at lade en række spørgsmål ligge ubehandlet.

Den klassiske opdeling af det samlede biblioteksvæsen i folkebiblioteker og forskningsbiblioteker er næppe længere tilstrækkelig. Allerede skolebibliotekerne i folkeskolen falder uden for mønsteret, og hertil kan føjes en række af eksisterende og kommende

biblioteker i gymnasier, seminarier, fagskoler osv. Ved planlægningen af nye organer for skolernes forsyning med undervisningsmaterialer må skolesektorens placering i lånesamarbejdet indgå i overvejelserne (se også side 48).

Reglerne om interurbanlån i den gældende bekendtgørelse om folkebiblioteker skelner ikke mellem »bøger« og »andet egnet materiale«. I praksis har lånesamarbejdet dog kun omfattet bøger og andet trykt eller skrevet materiale, herunder noder, mens udlån fra audiovisuelle samlinger kun er sket til virkeområdets egne beboere. Som omtalt side 53 kan et lånesamarbejde på av-området først blive effektivt efterhånden som samlingerne af de forskellige audiovisuelle materialer bliver tilstrækkelig udbygget.

Endelig bør det nævnes at en række spørgsmål i forbindelse med folkebibliotekernes samarbejde i landsmålestok ikke har kunnet behandles i udvalget i løbet af den tid som var til rådighed. Her tænkes især på informationsvirksomheden, fx overfor erhvervslivet, og etableringen af et kommunikationsnet - svarende til interurbanlånevejene - som kunne gøre det muligt at lede referencespørgsmål og svar hurtigt frem og tilbage ad fastlagte ruter.

20 Storkøbenhavn

Storkøbenhavn (Københavns Amt samt København og Frederiksberg) omfatter ca 1,4 mio indbyggere i en forholdsvis samlet bebyggelse. Grænserne mellem de 22 kommuner (der spænder fra 2.000 indbyggere til 630.000 indbyggere) forekommer ret tilfældige, og de fleste af kommunerne er vokset så hurtigt at det har været vanskeligt eller umuligt at gennemføre en udbygning af de kommunale institutioner i takt med befolkningstallets vækst. Det har medført særlige problemer også på biblioteksområdet.

Gentofte Kommunebibliotek blev i 1926 centralbibliotek for Københavns Amt. Det var dengang en naturlig løsning, da der stort set ikke fandtes heltidsbiblioteker i området, men den store tilvækst i områdets befolkning har efterhånden ændret centralbibliotekets arbejde i betydelig grad. Der er nu kun 2 deltidssbiblioteker i amtet, og en række af kommunerne har biblioteker der med hensyn til bogbestand og personale er blandt de største i landet.

Gentofte Kommunebibliotek er imidlertid ikke ophørt med at støtte områdets biblioteker efter at de er blevet heltidsbiblioteker. Tværtimod har centralbiblioteket igennem årene ydet en meget stor indsats først og fremmest ved at udlåne bøger til amtets biblioteker som de ikke selv har haft. Det må i den forbindelse anføres at det for disse kommuner har været yderst vanskeligt at opbygge samlinger der svarede til opgavens størrelse. Udbygningen af et større heltidsbibliotek kræver ikke blot stigninger i de aktuelle boganskaffelser, men også den nødvendige supplerings af ældre litteratur som er vanskelig eller umulig at fremskaffe.

Allerede ved ændringen af biblioteksloven i 1959 blev det erkendt at centralbiblioteket i Gentofte adskilte sig væsentligt fra de øvrige centralbiblioteker. Ved lovændringen indførtes den ordning at det særlige centraltilskud til Gentofte ikke skulle beregnes

efter samme regler som for de øvrige centralbiblioteker, men fastsættes til samme beløb som det største centralbibliotekstilskud der udbetaltes til noget andet centralbibliotek.

Med lovrevisionen i 1964 gennemførtes den nyordning at centralbiblioteket i Gentofte skulle modtage et efter virksomheden passende beløb fastsat af amtsrådet. Heraf skulle staten udrede halvdelen, dog højst 125.000 kr, og amtet resten. Samtidig blev der på finansloven opført et særligt beløb som tilskud til de storkøbenhavnske folkebibliotekers fællesopgaver. Det betød at statens tilskud til centralbiblioteksopgaven blev delt i et beløb til centralbiblioteket og et beløb til de storkøbenhavnske fællesopgaver. Det skete i erkendelse af at den traditionelle centralbiblioteksopgave måtte afløses af et almindeligt samarbejde inden for hele det storkøbenhavnske område i hvilket København og Frederiksberg nødvendigvis måtte inddrages.

Et sådant samarbejde må stadig anses for yderst påkrævet og det må i det lange løb betegnes som uforvarsomt at områdets kommuner opbygger samlinger navnlig af udenlandsk litteratur uafhængigt af hinanden.

Bevillingen til støtte for det storkøbenhavnske folkebibliotekssamarbejde androg 200.000 kr i 1965/66 og er på finansloven for 1971/72 optaget med 498.500 kr. Tilskuddet administreres af et udvalg kaldet De Storkøbenhavnske Folkebibliotekers Samarbejdsudvalg, der består af 3 repræsentanter for hver af de 22 kommuner i området. Under samarbejdsudvalget er nedsat et arbejdsudvalg bestående af 7 bibliotekarere, og der er oprettet et kontor hvor virksomheden er centraliseret. I henhold til bemærkningerne i lovforslaget 1964 påtog samarbejdsudvalget sig straks at udsende en fælleskatalog over tilvæksten af udenlandsk faglitteratur i de storkøbenhavnske folkebiblioteker fra 1960 til 1965. Dette arbejde er fortsat og

har udviklet sig til en katalog over den udenlandske tilvækst i alle større danske folkebiblioteker og er således ikke mere et specielt storkøbenhavnsk foretagende. Det gælder også for andre af kontorets katalogudgivelser at de må betragtes som igangsættende, således at de med tiden kan overgå til Bibliotekscentralen. Der er oprettet en sætsamling til brug for gymnasier og andre, en opgave som næppe på længere sigt skal løses af samarbejdsudvalget. Kontorets samling af udenlandske børnebøger står til rådighed for hele landet. Blandt de øvrige arbejdsområder kan fremhæves informationsarbejde, fællesreklame og organisering af udstillinger og faglige møder.

De storkøbenhavnske kommuner udgør geografisk og erhvervsmæssigt en helhed, og det må være rimeligt at dette områdes be-

folkning får en ensartet betjening uanset hvor den enkelte bor eller har sit arbejde.

Det af ministeriet nedsatte ekspertudvalg for Storkøbenhavns biblioteksforhold (se side 8) går i sin betænkning ind for en videre udbygning af samarbejdet. Det foreslår at samarbejdsudvalget 1) nedsætter en komité der skal organisere et bogkøbssamarbejde, og 2) etablerer et organ for fælles planlægning af det storkøbenhavnske folkebiblioteksvæsen, fx af betjeningssteder og bogbilsservice.

Da man endnu ikke kender resultatet af den kommende ændring af den kommunale struktur i Storkøbenhavn, kan udvalget ikke tage stilling til disse forslag, men må foreslå de nugældende lovbestemmelser om det storkøbenhavnske samarbejde uændret indtil videre (lovudkastet § 12 nr 1).

21 Særlige områder

21.1 Grønland

Det Grønlandske Landsbibliotek i Godthåb er hovedbibliotek for det grønlandske biblioteksvæsen med filialer i de øvrige 16 byer og mindre bogsamlinger i ca 50 bygder.

Landsbiblioteket er en statsinstitution under Kulturministeriets ressort, hvis midler alene tilvejebringes ved de årlige finanslovbevillinger. Landsbibliotekarens direkte foresatte er landshøvdingen som i biblioteksansliggeren er Kulturministeriets repræsentant i Grønland. I øvrigt tjener det kommunale danske folkebiblioteksvæsen på alle væsentlige områder som mønster for det grønlandske, dog uden at der findes nedfældet bestemmelser om opbygning og drift af det grønlandske biblioteksvæsen.

Alle de grønlandske biblioteker rummer to hovedafdelinger: folkebiblioteket og børne- og skolebiblioteket. Folkebiblioteksafdelingen omfatter, foruden bøger på dansk, hele den grønlandsksprogede bogbestand som er i handelen, for tiden ca 220 titler.

Børne- og skolebibliotekernes bogbestand er helt overvejende dansksproget, idet der kun er få børnebøger på grønlandsk. Tidligere anvendtes disse bøger mest som fritidslæsning, men i de seneste år har børne- og skolebibliotekerne fået egentlig betydning som skolebiblioteker der i udstrakt grad tjener undervisningen direkte.

Børne- og skolebibliotekernes vækst og det forhold at hovedvægten nu ligger på skolebiblioteksvirksomheden har gjort det nødvendigt at søge børne- og skolebibliotekernes forhold klarlagt. Landsbiblioteket og skoledirektøren for Grønland har i marts 1971 udsendt et fælles cirkulære om skolebibliotekerne, men det erkendes både inden for biblioteksvæsenet og skolevæsenet at de hidtidige samarbejdsformer må tages op til en mere gennemgribende revision. Der er ført en række indledende forhandlinger mellem de implicerede parter i Godthåb. Disse for-

handling vil blive videreført med henblik på en kommende aftale mellem Kulturministeriet og Grønlandsministeriet, hvorunder det grønlandske skolevæsen sorterer. Det må være nærliggende at søge gennemført et samarbejde efter lignende retningslinier som i Danmark, men det kan ikke overskues på forhånd i hvilket omfang de særlige grønlandske forhold vil gøre sig gældende.

På andre områder kan den danske bibliotekslovs bestemmelser umiddelbart overføres på Grønland. Det gælder fx formålspara-graffen, regler om filialer og samarbejde med institutioner, om personale og materialesamlinger, og en række mere teknisk prægede bestemmelser. Udviklingen kan medføre at der senere bliver mulighed for en videregående ligestilling.

Udvalget finder tiden inde til principielt at udstrække lovens gyldighed til Grønland, dog med de modifikationer som følger af det grønlandske biblioteksvæsens særlige status og administrative placering og af landets særlige geografiske forhold. Det foreslås at optage en bemyndigelsesbestemmelse i loven, hvorefter kulturministeren kan sætte loven i kraft i Grønland efterhånden og på de punkter hvor der foreligger mulighed herfor (lovudkastet § 25 stk. 2, jfr § 13). Det forudsættes at ministeren iøvrigt kan fastsætte nærmere bestemmelser om det grønlandske biblioteksvæsen.

21.2 Christians©

Christians© falder uden for den kommunale inddeling og omfattes ikke af de bestemmelser der pålægger kommunalbestyrelsen at etablere en biblioteksbetjening. Den biblioteksmæssige betjening af beboerne på Christiansø er derfor en ren statsopgave.

For tiden har centralbiblioteket i Rønne påtaget sig betjeningen af Christians© mod et

tilskud af »den særlige rådighedssum«, jfr § 18 stk. 2d i loven. Det foreslås at indføre udtrykkelig hjemmel i loven for et særligt statstilskud til dækning af udgifterne ved den biblioteksmæssige betjening af Christians© (lovudkastet § 12 nr 3).

21.3 Det tyske mindretal i Sønderjylland

Siden 1968/69 er der opført en årlig bevilgning på finansloven på 30.000 kr til det tyske mindretals biblioteksvæsen i Sønderjylland. I Kontaktudvalget for det Tyske Mindretal er der flere gange stillet forslag om støtte til mindretallets biblioteker efter bibliotekslovens retningslinier, og om anerkendelse af det tyske bibliotek i Åbenrå som centralbibliotek.

Den gældende regel, hvorefter statens driftstilskud ydes til ét folkebibliotek inden for hvert virkeområde, bør dog ikke fraviges. Driftstilskud til mindretallets biblioteksopgaver efter lovens almindelige regler kan derfor kun opnås hvis mindretallets biblioteker etableres som afdelinger af de stedlige folkebiblioteker. En godkendelse af det tyske bibliotek i Åbenrå som centralbibliotek vil stride mod lovens forudsætninger, men ville med det ventede bortfald af statens centralbibliotekstilskud heller ikke få tilskudsmæssige følger.

Efter udvalgets opfattelse kan det tyske mindretals biblioteksvæsen ikke støttes efter bibliotekslovens almindelige tilskudsregler. Udvalget foreslår at den hidtidige støtte videreføres under hensyn til opgavens omfang, men at den administreres uden forbindelse med folkebibliotekslovgivningen.

22 Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet

22.1 Bibliotekstilsynet

Biblioteksloven er grundlaget for folkebibliotekernes virksomhed og for det samarbejde mellem stat, kommuner og organisationer som kendetegner folkebiblioteksvæsenet.

I den første lov af 1920 hedder det at »statens medvirken til bibliotekssagens fremme efter denne lov varetages af en biblioteksdirektør og et biblioteksråd«. Allerede mange år forinden havde ministeriet nedsat Statens Bogsamlingskomité som fordelte statstilskuddet og udfoldede en betydelig aktivitet i form af propaganda for bibliotekssagen og praktisk vejledning over for bibliotekerne. Denne virksomhed blev nu videreført og intensiveret af Bibliotekstilsynet med støtte af Biblioteksrådet hvor de forskellige interessegrupper var repræsenteret.

Bibliotekstilsynet er placeret som et direktorat under Kulturministeriet. De overordnede tjenestemænd har altid været bibliotekaruddannede, ikke jurister. Administrationsudvalget af 1960, som skulle undersøge om det var muligt at ændre opgavefordelingen i statsadministrationen ved at henlægge væsentlige dele af de administrative funktioner fra departementerne til andre organer, foreslog ingen ændring af Bibliotekstilsynets stilling. I betænkningen fra 1962 hedder det:

For så vidt angår folkebiblioteksvæsenet er en vidtgående decentralisering allerede gennemført ved oprettelse af statens bibliotekstilsyn under biblioteksdirektørens ledelse. Tilsynet udregner og fordelte således tilskuddene til bibliotekerne efter bibliotekslovens regler og fører tilsyn med alle landets folkebiblioteker.

En væsentlig del af administrationen på folkebiblioteksområdet er henlagt til Bibliotekstilsynet. På en række punkter har Bibliotekstilsynet fået tillagt en afgørelsesmyndighed direkte ved lov. I andre tilfælde er

der tale om en administrativ delegering fra ministeriet.

Den klassiske administrationsopgave i Bibliotekstilsynet er beregningen og fordelingen af statstilskuddet efter de til enhver tid gældende regler. »Beregningen« af driftstilskuddet er ikke blot en mekanisk proces, men kræver undersøgelse og afgørelse af tvivlsspørgsmål og var navnlig tidligere nært forbundet med tilsynsopgaven.

Tilsynsarbejdet blev især praktiseret ved jævnlige besøg i deltidsbibliotekerne, men har skiftet karakter efterhånden som kommunerne har overtaget det fulde ansvar for biblioteksdriften og centralbibliotekerne er blevet i stand til at påtage sig en omfattende bistand til bibliotekerne i deres områder. Tilsynsopgaven består principielt, men udøves helt overvejende på et generelt plan, ved initiativtagning, koordinering og rådgivning.

Udviklingen i 1960'erne er karakteristisk for denne nye virkeform. I denne periode har bibliotekerne gennemført en vidtgående rationalisering med støtte fra Bibliotekstilsynets rationaliseringsafdeling, som igen har haft et nært samarbejde med Bibliotekscentralen om produktionen af de nødvendige hjælpemidler for bibliotekerne. På børne- og skolebiblioteksområdet er der foregået en hidtil uset vækst i kraft af nye normer og central rådgivning. Gennem udvalgsarbejder og mødevirksomhed har Bibliotekstilsynet medvirket til at nye opgaver har kunnet tages op.

Når Bibliotekstilsynets hovedopgave i de kommende år vil være rådgivning i ordets videste forstand, hænger det sammen med at bibliotekerne nu også selv råder over sagkundskab i højere grad end før. Kommunesammenlægningerne og samarbejdet mellem flere kommuner om fælles biblioteksvæsen giver kommunerne mulighed for at ansætte mere specialuddannet personale

end før, og de store centralbiblioteker kommer til at råde over sagkyndige som kan yde råd og vejledning for hele området.

Bibliotekstilsynets rådgivning bliver derfor en overbygning på den sagkundskab som findes i de lokale biblioteker og centralbibliotekerne. På visse områder er der brug for en specialistbistand som ikke kan decentraliseres, fx på de områder som repræsenteres af byggeafdelingen og systemafdelingen i Bibliotekstilsynet. På andre områder må den lokale sagkundskab støttes og koordineres gennem en central rådgivning om forholdet til lovgivningen, om erfaringer fra andre biblioteker og udnyttelse af forbindelsen til andre centrale institutioner.

Bibliotekstilsynet bør fremtidig i højere grad koordinere den centrale og den lokale sagkundskab, fx ved afholdelse af faglige konferencer. En nær forbindelse mellem tilsynet og de nye centralbiblioteker må under alle omstændigheder forudses. Regionale og faglige konferencer vil være nyttige ikke alene med henblik på informationsudveksling, men vil også modvirke tendensen til at lade udviklingen gå ad forskellige baner i de enkelte centralbiblioteksområder.

Der vil til enhver tid være brug for en central instans der indsamler, bearbejder, offentliggør (mundtligt eller skriftligt) eller blot disponerer over materiale og oplysninger om bibliotekernes virksomhed og øjeblikkelige tilstand, og der er brug for at tilsvarende materiale formidles fra udlandet.

I de kommende år hvor der kan ventes en stærk udvikling af folkebibliotekerne i de nye store virkeområder, og hvor mange nye opgaver venter på deres løsning er det af særlig stor betydning at tilsynet med lovens gennemførelse er henlagt til et i bibliotekspolitisk og faglig henseende neutralt organ

med tilstrækkelig kapacitet til at løse sin rådgivende og koordinerende opgave på landsplan (lovudkastet § 20).

22.2 Biblioteksrådet

I Biblioteksrådet er repræsenteret de forskellige folkebiblioteksinteresser inden for staten og kommunerne samt biblioteks- og bibliotekarorganisationerne (lovudkastet § 21).

Folkeskoledirektoratets og Danmarks Skolebiblioteksforenings repræsentation vil være afhængig af hvilken afgørelse der træffes om skolebibliotekernes tilhørsforhold.

Efter at de tidligere 3 kommunale organisationer som hver havde 1 repræsentant i rådet er sammensluttet, foreslås det at Kommunernes Landsforening skal være repræsenteret ved 3 medlemmer. Samtidig foreslås det at Amtsrådsforeningen i Danmark skal være repræsenteret ved 2 medlemmer mod tidligere 1.

Under hensyn til strukturændringer i Danmarks Biblioteksforening foreslås det at denne forening skal være repræsenteret ved 3 medlemmer og Bibliotekarforeningen ved 1 medlem af rådet.

Bibliotekstilsynet virker som sekretariat for Biblioteksrådet ved at forberede rådets møder og ekspedere dets sager. Denne praksis som er fæstnet gennem en årrække bør videreføres.

Ved lovændringen i 1964 blev der optaget en bestemmelse i § 21 stk. 4 om adgang til at indbringe visse af biblioteksdirektørens afgørelser for rådet. Bestemmelsen er ikke blevet brugt og foreslås ophævet som unødvendig.

23 Afgift til forfattere og kunstnere m. fl.

23.1 Gældende ordning

Siden 194n yder staten et vederlag til danske forfattere for benyttelsen af deres bøger gennem folke- og skolebibliotekerne. Ordningen er revideret ved lovændringer i 1959 og 1964, jfr § 19 i 1964-loven.

Berettigede til at modtage vederlag for en dansk forfatters bøger er nu 1) vedkommede forfatter selv, 2) en efterlevende ægtefælle som ikke har indgået nyt ægteskab og 3) børn under 21 år af en afdød forfatter.

Vederlaget udgjorde oprindeligt et beløb svarende til 5 procent af grundtilskuddet til bibliotekerne. Ved lovændringen 1964 blev vederlaget forhøjet, så det nu udgør et beløb svarende til 6 procent af driftstilskuddet til bibliotekerne. Af dette beløb fordeles 100.000 kr (pristalsreguleret) som legater til oversættere.

De bevilgede beløb indgår i Dansk Forfatterfond der har til opgave at forestå fordelingen til forfattere og oversættere efter nærmere regler fastsat af kulturministeren. De gældende vedtægter for Dansk Forfatterfond er stadfæstet den 30. september 1965.

Bibliotekerne indberetter hvert år til Dansk Forfatterfond hvor mange bøger der findes i biblioteket af hver enkelt af de anmeldte og berettigede forfattere. Vederlagsbeløbet fordeles derefter proportionalt til forfatterne og deres efterladte i forhold til bogantallet, jfr den følgende oversigt.

Finansår	Bevilling	Bogantal	Vederlag pr bind	Antal for- fatternavne
	Kr	Bind	Øre	
1946/47	142.056	596.077	20	435
1951/52	299.369	1.007.536	26	746
1956/57	473.690	1.514.699	28	963
1961/62	828.632	2.108.578	36	1.191
1962/63	972.368	2.239.473	40	1.255
1963/64	1.155.639	2.361.688	45	1.282
1964/65	1.338.592	2.478.904	50	1.342
1965/66	2.293.144	2.706.801	76	1.425
1966/67	2.829.464	2.822.337	92	1.480
1967/68	3.682.254	3.136.380	110	1.558
1968/69	4.219.439	3.388.010	113	1.659
1969/70	5.169.566	3.917.113	126	1.867

Oversætterlegaterne fordeles efter ansøgning én gang om året til oversættere der har oversat bøger fra fremmede sprog til dansk, og fortrinsvis til oversættere der i særlig grad er repræsenteret i danske folkebiblioteker.

23.2 Biblioteker der omfattes af ordningen

Efter lovens ordlyd ydes vederlag og legater til forfattere og oversættere som er repræsenteret i »bibliotekerne«. Herved forstås i første række de biblioteker som modtager driftstilskud efter lovens § 5, altså folkebiblioteker, skolebiblioteker og fælleskommunale samlinger. I praksis medregnes alle biblioteker som er omfattet af biblioteksloven, altså også Centralbiblioteket for Tuberkulosepatienter, Søfartens Bibliotek og Folkebibliotekernes Depotbibliotek, hvorimod de faglige og videnskabelige biblioteker falder uden for ordningen.

Forslaget om at lade biblioteksloven gælde for Grønland i størst muligt omfang (se kapitel 21.1) indebærer at Det Grønlandske Landsbiblioteks samlinger bør indgå i fordelingsgrundlaget på linie med samlingerne i de øvrige folkebiblioteker, uanset at det grønlandske biblioteksvæsen drives for statsmidler.

En udvidelse af ordningen til også at omfatte Grønland er rimelig af hensyn til de forfattere m. fl. som er stærkere eller udelukkende repræsenteret i de grønlandske biblioteker. Den medfører ikke i sig selv nogen forøgelse af bevillingen, som kun sættes i forhold til de kommunale bibliotekers driftstilskud, men kan indgå i overvejelserne om en højere vederlagsprocent end den nugældende.

Hvis Undervisningsministeriets forslag om at overføre skolebibliotekerne i folkeskolen fra biblioteksloven til folkeskolelovgivningen gennemføres, medfører det at de kommunale skolebibliotekers samlinger og de fælleskommunale samlinger udgår af fordelingsgrundlaget sammen med den del af vederlagsbevillingen som svarer til skolebibliotekernes driftstilskud. Der må i givet

fald etableres en særlig afgiftsordning under Undervisningsministeriet for de forfattere m. fl. som er repræsenteret i skolebibliotekerne.

Dansk Forfatterforening og Forfatterforbundet ønsker en revision af den gældende overenskomst med Statens Trykkeri og Bibliotek for Blinde (under Socialministeriet) om honorarer og afgifter for lydbøger indlæst på bånd. Organisationerne foreslår hele dette afgiftssystem overført til Dansk Forfatterfond. Udvalget mener ikke at forfatterafgiften for lydbøger bør indgå i en generel afgiftsordning så længe det kun er tilladt at fremstille lydbøger med henblik på blinde og andre læsehæmmede, jfr § 18 stk. 2 i op-havsretsloven.

23.3 Kredsen af vederlagsberettigede

Udvalget har gennem Kulturministeriet eller direkte modtaget henvendelser fra en række organisationer og andre, dels om en forbedring af den gældende ordning for danske forfattere og oversættere, dels om udvidelse af ordningen til andre grupper. Disse forslag vil blive gennemgået i det følgende, hver gruppe for sig.

Danske forfattere

Dansk Forfatterforening og Forfatterforbundet har i forening stillet forslag om en forhøjelse af bevillingen, så den svarer til 8 procent af driftstilskuddet mod nu 6 procent, forudsat at de hidtil gældende driftstilskudssatser opretholdes. Hvis satserne nedsættes fra 45 procent til 40 procent og fra 30 procent til 27 procent, må bevillingen svare til 8,7 procent af driftstilskuddet. Forfatterne anser en sådan stigning for at stå i et rimeligt forhold til pris- og velstandsudviklingen siden 1964. De anfører at bogsalgets vanskeligheder på det private marked øges, bl. a. på grund af prisstigningerne og momsen. På grund af det øgede gratis bogtilbud gennem bibliotekerne må den offentlige sektor følge og også overtage en større del af aflønningen til forfatterne.

Udvalgets forslag om en forenklet refusionsordning (side 15) indebærer at afgiften til forfatterne m. fl. beregnes i forhold til

bibliotekernes udgifter og ikke til driftstilskuddet. Da driftstilskuddet udgør ca en tredjedel af bibliotekernes udgifter, svarer et beløb på 6 procent af driftstilskuddet til 2 procent af biblioteksudgifterne. Efter forfatterens forslag skal bevillingen altså svare til 2,7 procent af bibliotekernes udgifter.

Udvalget kan tilslutte sig den betragtning at staten har særlige forpligtelser over for de skabende kunstnere og kan fuldt ud støtte ønsket om en forbedring af forfatternes kår. Samtidig må det understreges at den hidtidige tilskudsautomatik har medført en stigning af forfatterfondsbevillingen i takt med biblioteksudgifterne, så at det udbetalte vederlag pr bind er steget 66 procent fra 1965/66 til 1969/70, altså mere end hvis vederlaget havde været pristalsreguleret. (Se oversigten side 91). Udvalget lægger vægt på at den hidtidige ordning videreføres på en måde der bedst muligt sikrer forfatternes økonomiske interesser.

Oversætterne

Dansk Forfatterforening (herunder det tidligere Dansk Oversætterforbund) og Forfatterforbundet har i forening foreslået at bevillingen til oversætterne ikke som hidtil fragår i den samlede bevilling, men beregnes særskilt som et beløb svarende til 5 procent af bevillingen til forfatterne (eller ca 0,13 procent af bibliotekernes udgifter). Den gældende ordning (100.000 kr pristalsreguleret) har distanceret oversætterne i forhold til forfatterne. Med forslaget opretholdes oversætternes stilling i forhold til 1964, og det giver dem nogen kompensation for pris- og velstandsstigninger.

Samtidig foreslår de to organisationer at der bør gælde samme regler for oversætternes efterladte som for forfatternes, og at tilskuddet til oversætterne fordeles efter antal bind på bibliotekerne så snart det er teknisk muligt.

Udvalget kan tilslutte sig forslaget om en forhøjelse af den nuværende oversætterbevilling, som ikke står i forhold til oversætternes indsats og betydning. Om de fordelings-tekniske spørgsmål, se nedenfor side 94.

Udenlandske forfattere

A/S Bookman, litterært agentur, har gennem sin advokat Jørgen Jacobsen foreslået biblio-

teksafgiftsordningen udvidet til også at omfatte udenlandske forfattere. A/S Bookman har henvist bl. a. til Bernerkonventionens bestemmelser om at udenlandske forfattere i ophavsretlig forstand ikke må stilles ringere end hjemlandets forfattere og spurgt om Kulturministeriet agter at tilvejebringe hjemmel for at de udenlandske forfattere i henseende til biblioteksafgift sidestilles med danske forfattere.

Kulturministeriet er ikke af den opfattelse at Bernerkonventionen forpligter Danmark til at lade den særlige biblioteksafgiftsordning, som er etableret uden for ophavsretslovgivningen, omfatte udenlandske forfattere. Efter Bernerkonventionen er Danmark forpligtet til at beskytte værker med oprindelse i et andet unionsland efter den danske ophavsretslovs regler. Den danske ophavsretslov giver imidlertid ikke danske forfattere rettigheder af nogen art med hensyn til udlån af udgivne eksemplarer af deres værker, jfr § 23 i ophavsretsloven. Efter ministeriets mening kan biblioteksafgiften bedst opfattes som et tilskud fra det offentlige beregnet efter den brug bibliotekerne gør af værkerne. Det har altid været antaget at en sådan ordning kunne etableres på rent national basis.

I en forhandling med udvalget har en repræsentant for A/S Bookman og advokat Jørgen Jacobsen gjort rede for deres synspunkter.

Udvalget kan ikke tilslutte sig forslaget. Hvis Danmark anerkendte en forpligtelse i medfør af Bernerkonventionen, måtte der formentlig ydes biblioteksafgift til forfattere fra alle lande der er medlemmer af Bernerunionen. Men det er kun ganske få af disse lande der har lignende ordninger som Danmark og ikke nogen så gunstig for forfatterne som den danske. Bortset fra de allerede nævnte juridiske grunde vil det i sig selv være urimeligt at give udenlandske forfattere en støtte i Danmark som ikke modsvarer af lignende ydelser fra udlandet til danske forfattere.

Forlæggere

Et udvalg nedsat af Den Danske Forlæggerforening har stillet forslag om en biblioteksafgift til støtte for danske forlæggere og udgivere som er repræsenteret i bibliotekerne. Beløbet foreslås uddelt til forlæggere og ud-

givere som vederlag for benyttelse af deres bøger gennem bibliotekerne. Det fremgår ikke af forslaget hvordan støtten tænkes fordelt til de enkelte forlæggere og udgivere.

Udvalget ønsker ikke at tage afstand fra statsstøtte under en eller anden form til danske forlæggere, men ser ingen grund til at hjemlen for en sådan støtte skal tilvejebringes i biblioteksloven. Forslag om en proportional fordeling af støtten i forhold til forlagenes repræsentation i bibliotekerne må afvises.

For det første kan bibliotekernes anskaffelse af en bestemt udgivelse ikke uden videre motivere et krav om vederlag fra forlæggerens side. Folke- og skolebibliotekerne, som for tiden anvender ca 90 mio kr årligt til indkøb og indbinding af bøger, tidsskrifter m. v., og som i 1969/70 anskaffede 2,6 mio bind, kan ikke ensidigt betragtes som en hindring for rentabel forlagsvirksomhed. En række publikationer ville næppe være udgivet uden en forventning om at bibliotekerne ville købe dem. Det kan være rimeligt i denne forbindelse at nævne at en betydelig del af skolebibliotekernes bogbestand er værker som er skrevet og udgivet til skolebrug og som helt overvejende kun anskaffes af skolebibliotekerne. For litteratur af denne type er et krav om ekstra vederlag urimeligt.

Dermed er det også udelukket at etablere en afgiftsordning til forlæggere parallelt med forfatterens ordning. Et vederlag beregnet i forhold til det antal bind hvormed forlagene er repræsenteret i bibliotekerne ville nemlig, tvært imod ordningens formål, komme de udgivelser til gode som allerede er bedst dækket ind, mens støtten til anden side ville blive for lille.

En eventuel statsstøtte til danske forlag bør derfor etableres og administreres uden forbindelse med bibliotekslovgivningen.

Komponister og billedkunstnere

Dansk Komponist-Forening har foreslået at der gennemføres en ordning efter hvilken der, ud fra lignende retningslinier som allerede gælder for forfatterens vedkommende med hensyn til bøger, ydes komponisterne en godtgørelse for bibliotekernes udnyttelse af deres værker, fx nodemateriale og gramofonplader.

Billedkunstnernes Forbund har stillet forslag om en tilsvarende ordning for grafik og andre former for billedkunst.

I betragtning af at loven sidestiller bøger og audiovisuelt materiale kan udvalget tilslutte sig at danske komponister og billedkunstnere sidestilles med danske forfattere, sådan at der ydes dem et vederlag i forhold til det antal noder, grammofonplader, billeder osv. hvormed de er repræsenteret i folkebibliotekerne. Det er forudsat at den nødvendige bevilling tilvejebringes uden beskæring af bevillingen til forfatterne og oversætterne.

En yderligere følge af sidestillingen mellem bogligt og audiovisuelt materiale vil være at litterære grammofonplader af danske forfattere medregnes på samme måde som forfatternes bøger.

23.4 Administration

Dansk Forfatterfond blev oprettet i 1943 med det formål at fordele et vederlag til forfatterne for udlånet gennem boghandlernes læsekredse. Fordelingen af biblioteksafgiften blev i 1946 fondens hovedformål og er nu efter læsekredsafgiftens bortfald fondens eneste opgave.

Fonden er en selvejende institution under tilsyn af Kulturministeriet. Den ledes af en bestyrelse med formand og sekretær, mens fondens regnskabsføring foretages af Dansk Forfatterforening. Denne ordning, som medfører en uhensigtsmæssig spredning af admi-

nistrationen, og som vanskeligt kan oprettholdes når biblioteksafgiften skal fordeles til flere grupper af berettigede, foreslås ændret ved ophævelse af Dansk Forfatterfond, og sådan at den samlede administration af afgifterne henlægges til Bibliotekstilsynet der i forvejen administrerer alle andre tilskud i henhold til biblioteksloven. Den hidtidige repræsentation for forfatterne og oversætterne kan bevares ved nedsættelse af særlige rådgivende udvalg, og tilsvarende udvalg kan nedsættes for andre grupper af berettigede.

Der har i tidens løb været rejst forskellige principielle spørgsmål i forbindelse med administrationen af biblioteksafgiften. Således har der i enkelte tilfælde været tvivl om forståelsen af begrebet »dansk forfatter«. Efter udvalget opfattelse bør det afgørende ikke være forfatterens sprog eller bopæl, men alene om han er dansk statsborger. Tilsvarende bør gælde for andre grupper af berettigede.

Fra tid til anden er det kritiseret at samleværker og andre bøger af mere end én forfatter ikke medregnes ved den proportionale fordeling. Begrundelsen for denne regel er de uoverskuelige praktiske problemer som ville opstå både ved optællingen og fordelingen hvis disse værker skulle medregnes. Disse og andre problemer kan dog ventes løst når folkebibliotekernes data-base er en kendsgerning (se side 61). Indtil da vil det være nødvendigt at opretholde de nugældende regler, også for audiovisuelle materialer som måtte blive optalt til brug ved fordelingen af en afgift.

24 Udkast til lov om folkebiblioteker

1. Formål.

§ 1. Folkebibliotekerne skal fremme oplysning, uddannelse og kulturel aktivitet.

Stk. 2. Folkebibliotekerne stiller bøger, audiovisuelle samlinger og andet egnet materiale til rådighed.

Stk. 3. Folkebibliotekerne virker som informationscentraler.

Stk. 4. Folkebibliotekerne kan foranstalte kulturelle arrangementer og bistå andre initiativtagere til sådan virksomhed.

Stk. 5. Folkebibliotekerne står vederlagsfrit til rådighed for enhver der har bopæl i Danmark.

§ 2. Formålet skal opfyldes gennem kvalitet, alsidighed og aktualitet i udvalget af det materiale folkebibliotekerne stiller til rådighed. Ved udvælgelsen må alene disse kriterier, ikke de i materialet indeholdte religiøse, moralske eller politiske synspunkter være afgørende.

Stk. 2. For folkebibliotekernes kulturelle arrangementer gælder tilsvarende kriterier.

2. Lokale folkebiblioteker.

§ 3. Hver kommune skal enten alene eller i samarbejde med andre kommuner opretholde en folkebiblioteksbetjening for børn og voksne.

Stk. 2. Et folkebiblioteks virkeområde er kommunen eller de kommuner der er omfattet af en aftale om samarbejde.

Stk. 3. Virkeområdets indbyggertal er bestemmende for omfanget af bibliotekets virksomhed. Hensyn skal dog tages til benyttelse der skyldes personer med bopæl uden for virkeområdet, jfr. § 1, stk. 5.

§ 4. Kommunalbestyrelsen udarbejder en folkebiblioteksplan som angiver placeringen af og omfanget af virksomheden i hovedbiblioteket og eventuelle filialer.

§ 5. Det skal tilstræbes at give alle virkeområdets beboere ligelig adgang til biblioteksbetjening.

Stk. 2. Hvor afstande eller bebyggelsesforhold gør det nødvendigt skal der oprettes filialer.

Stk. 3. Hovedbibliotek og filialer skal omfatte en afdeling for børn.

§ 6. Folkebiblioteket kan påtage sig særskilt biblioteksbetjening af virksomheder og offentlige eller private institutioner.

Stk. 2. Udgiften til særskilt biblioteksbetjening af undervisningsinstitutioner samt institutioner der ikke er oprettet med henblik på virkeområdets beboere og ikke fortrinsvis benyttes af dem skal afholdes af institutionen.

§ 7. Samarbejde med andre kommuner kan etableres som

1. kommunalt fællesskab om folkebiblioteksvæsen i henhold til § 60 i lov om kommunernes styrelse, eller
2. betjeningsoverenskomst hvorved en kommune mod vederlag påtager sig den biblioteksmæssige betjening af en anden kommunes område.

Stk. 2. En betjeningsoverenskomsts regler om betjeningens omfang og karakter skal godkendes af Bibliotekstilsynet.

Stk. 3. Bibliotekstilsynet kan godkende at en betjeningsoverenskomst kun omfatter en del af den betjente kommunes område, når særlige grunde foreligger.

§ 8. Den umiddelbare forvaltning af en kommunes folkebibliotek varetages af et stående udvalg, for biblioteksfællesskabers vedkommende af en fælles styrelse. For kommuner med magistratsordning kan Bibliotekstilsynet godkende en særlig ordning.

§ 9. Arbejdet i folkebiblioteket varetages af faguddannede bibliotekarer og andre medarbejdere, herunder faguddannet kontorpersonele.

Stk. 2. I hvert bibliotek skal der findes en plan for den interne organisation og arbejdets fordeling, som stadfæstes af det udvalg hvorunder biblioteket hører. Planen skal indeholde bestemmelser om materialevalgets organisation og materialevalgsmyndighedens placering.

Stk. 3. Biblioteket skal tilstræbe bedst mulig driftsøkonomi ved anvendelse af hensigtsmæssige arbejdsmetoder og hjælpemidler.

§ 10. Hvert folkebibliotek og dets filialer skal have rådighed over formålstjenlige lokaler.

3. Statstilskud.

§ 11. Staten refunderer $34\frac{1}{3}$ pct. af folkebibliotekernes udgifter.

Stk. 2. Det refusionsbeløb som svarer til $33\frac{1}{3}$ pct. af folkebibliotekets udgifter udbetales i finansårets løb til vedkommende kommune i henhold til bibliotekets budget. Refusionen reguleres efter finansårets udløb.

Stk. 3. Det refusionsbeløb som svarer til 1 pct. af udgifterne skal anvendes til løsning af folkebibliotekernes fællesopgaver efter regler der fastsættes af ministeren for kulturelle anliggender.

Stk. 4. Udgiften til lokaler i bygninger der ejes af kommunen indgår i de refusionsberettigede udgifter med et ansat beløb efter regler der fastsættes af ministeren efter indstilling fra Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet og forhandling med Kommunernes Landsforening. Udgifter til lys og varme i sådanne lokaler indgår med et beløb der godkendes af Bibliotekstilsynet.

Stk. 5. Inden refusionsberegningen fradrages i udgifterne særlige statstilskud samt vederlag fra undervisningsinstitutioner, statsinstitutioner og institutioner der modtager statstilskud.

§ 12. Der kan yderligere ydes tilskud til følgende formål:

1. De storkøbenhavnske folkebibliotekers fællesopgaver.
2. Søfartens Bibliotek.

3. Den biblioteksmæssige betjening af Christiansø.

4. Enkelte folkebibliotekers løsning af særlige opgaver og løsning af folkebiblioteksopgaver der ikke kan tilgodeses gennem lovens øvrige bestemmelser. Beløbet fordeles af ministeren for kulturelle anliggender efter Bibliotekstilsynets indstilling.

§ 13. Udgiften til driften af folkebiblioteksvæsenet i Grønland afholdes af staten.

§ 14. Til danske forfattere, oversættere, komponister og billedkunstnere som er repræsenteret i folkebibliotekerne skal der ydes et beløb svarende til x procent af folkebibliotekernes udgifter. Beløbet fordeles efter regler der fastsættes af ministeren for kulturelle anliggender.

4. Centralbiblioteker.

§ 15. Ministeren for kulturelle anliggender afgør efter indstilling fra Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet hvilke folkebiblioteker der kan godkendes som centralbibliotek for vedkommende amt. Ved afgørelsen tages hensyn til om biblioteket med hensyn til lokaler, materialebestand og personale er af en sådan standard at den særlige centralbiblioteksopgave kan løses.

§ 16. Udover at virke som lokalt folkebibliotek for sit virkeområde, jfr. § 3, stk. 2, er et centralbibliotek forpligtet til at støtte alle folkebiblioteker i amtet ved at udlåne eller fremskaffe materiale som de pågældende biblioteker ikke selv ejer og som opfylder de i § 2, stk. 1, nævnte kriterier, samt ved at yde råd og biblioteksteknisk bistand i nødvendigt omfang. Centralbiblioteket er desuden rådgivende over for amtsrådet i folkebiblioteksmæssige anliggender.

§ 17. 3 repræsentanter for amtsrådet, udpeget af dette blandt dets medlemmer, tiltræder det udvalg hvortil den umiddelbare forvaltning af centralbiblioteket er henlagt, jfr. § 8. Disse repræsentanter har kun stemmeret i sager vedrørende centralbiblioteksvirksomheden.

Stk. 2. Udvalget tiltrædes endvidere af 1 repræsentant for den stedlige amtskreds af

Danmarks Biblioteksforening, valgt af amtskredsens generalforsamling. Denne repræsentant har ikke stemmeret.

Stk. 3. For kommuner med magistratsordning gælder det i § 8, 2. punktum, anførte.

§ 18. Udgifterne til den i § 16 nævnte centralbiblioteksvirksomhed efter fradrag af den ordinære statsrefusion i henhold til § 11 stk. 2 afholdes af amtskommunen på grundlag af et af amtsrådet godkendt budget for virksomheden. I tilfælde af uenighed mellem parterne træffes afgørelsen af ministeren for kulturelle anliggender.

§ 19. Ansættelse af ledende bibliotekar ved et centralbibliotek sker efter indhentet udtalelse fra amtsrådet og fra Bibliotekstilsynet, hvortil amtsrådets udtalelse skal indsendes.

5. Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet.

§ 20. Bibliotekstilsynet, som ledes af biblioteksdirektøren, fører tilsyn med lovens gennemførelse, beregner tilskud, organiserer daglige møder og yder bibliotekerne råd og vejledning.

§ 21. Biblioteksrådet består af følgende medlemmer: Biblioteksdirektøren, der er formand for rådet, direktøren for Bibliotekscentralen, rektor for Danmarks Biblioteksskole, overbibliotekaren ved Statsbiblioteket i Århus, 3 repræsentanter for Kommunernes Landsforening, 1 repræsentant for Københavns Kommune, 2 repræsentanter for Amtsrådsforeningen i Danmark, 3 repræsentanter for Danmarks Biblioteksforening, 1 repræsentant for Bibliotekarforeningen og 1 repræsentant for centralbibliotekarerne.

Stk. 2. Rådets medlemmer beskikkes af ministeren for kulturelle anliggender for tre år ad gangen. De 11 sidstnævnte medlemmer beskikkes efter indstilling fra de pågældende organisationer, dog sådan at centralbibliotekarenes repræsentant vælges af og

blandt centralbibliotekarerne. Opløses de bestående organisationer, eller opstår der foreninger eller institutioner som må side-stilles med dem, afgør ministeren hvordan der skal forholdes ved valget af de pågældende medlemmer af Biblioteksrådet.

Stk. 3. Biblioteksrådet sammenkaldes til møde når ministeren eller biblioteksdirektøren anser det for nødvendigt, dog mindst 2 gange årligt. Endvidere skal rådet indkaldes til møde når mindst 5 medlemmer forlanger det.

Stk. 4. Biblioteksdirektøren forelægger rådet det årlige bevillingsforslag efter §§ 11-14, før det indsendes til ministeren.

Stk. 5. Biblioteksrådet rådgiver ministeren i spørgsmål om folkebiblioteksvæsenet. I sager af principiel betydning skal ministeren indhente udtalelse fra rådet.

6. Slutningsbestemmelser.

§ 22. Ministeren udfærdiger efter indstilling fra Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet en bekendtgørelse om lovens gennemførelse. Bekendtgørelsen kan tillige indeholde nærmere bestemmelser om folkebibliotekernes indretning og virksomhed, herunder vejledende retningslinier for lokaler, personale og materialesamlinger, samt om bibliotekernes indbyrdes lån.

§ 23. Ministeren for kulturelle anliggender fastsætter efter indstilling fra Bibliotekstilsynet og Biblioteksrådet i hvilket omfang denne lov skal anvendes på biblioteker hvor der ved lovens ikrafttræden ikke er heltidsbeskæftiget personale.

§ 24. Loven træder i kraft den 1. april 1972.

Stk. 2. Lov nr. 171 af 27. maj 1964 om folkebiblioteker m. v. ophæves.

§ 25. Loven gælder ikke for Færøerne.

Sik. 2. Ministeren fastsætter nærmere bestemmelser om de afvigelser fra loven som de særlige grønlandske forhold tilsiger.

Centralbiblioteksområderne

Tabellen viser de nye amtskommuner og de kommuner hvor centralbiblioteksfunktionen vil være placeret fra 1. 4. 1972. For oversigtens skyld er Københavns og Bornholms amter medtaget uanset at der endnu ikke er

taget stilling til centralbiblioteksfunktionen i de to amter.

Registerfolketallet pr. 1.4. 1970.

Heltids/deltidsstatus pr. 1. 11. 1970.

Centralbiblioteksområde	Antal indbyggere i centralbibliotekets eget virkeområde	Antal indbyggere i øvrige del af centralbiblioteksområdet	Antal andre heltidsbiblioteker i området	Antal deltidsbiblioteker i området	Antal biblioteker ialt, excl. centralbiblioteket
Gentofte	78.641	530.828	16 ¹⁾	2	18
Helsingør.....	51.563	200.994	11	7	18
Roskilde	49.034	98.400	3	7	10
Slagelse	31.770	225.227	13	9	22
Nykøbing F.....	32.136 ²⁾	219.679	8	14	22
Rønne	15.495 ³⁾	31.786 ³⁾	0	4	4
Odense	170.738 ⁴⁾	260.220	13 ⁵⁾	16	29
Åbenrå	20.277	216.993	9	13	22
Esbjerg	75.860	121.034	6	7	13
Vejle	49.724	254.634	3	12	15
Herning	52.176	187.838	8	9	17
Århus	232.173	292.994	8	17	25
Viborg	35.995	184.219	5	11	16
Ålborg	153.307	301.755	11	15	26

¹⁾ Heraf et fællesskab (Dragør og St. Magleby).

²⁾ Heraf Nysted 6.311 indb. (betjeningsoverenskomst med Nykøbing F.).

³⁾ Excl. Christiansø (uden for kommuneinddelingen, betjenes fra Rønne).

⁴⁾ Heraf Årslev 7.145 indb. (betjeningsoverenskomst med Odense).

⁵⁾ Heraf et fællesskab (Rudkøbing og Sydlang eland).

Danske folkebiblioteker ordnet efter virkeområdernes indbyggertal pr 1. april 1970

0 = heltidsbibliotek (pr 1. november 1970)

Over 100.000 indbyggere:

0 København	634.500
0 Århus	232.173
0 Odense/Årslev ¹⁾	170.738
0 Ålborg	153.307
0 Frederiksberg	102.751

50.000-99.999 indbyggere:

0 Gentofte	78.641
0 Esbjerg	75.860
0 Gladsaxe	74.587
0 Randers	63.739
0 Lyngby-Tårnby	61.245
0 Kolding	52.254
0 Herning	52.176
0 Horsens	51.834
0 Helsingør	51.563
0 Ballerup-Måløv	50.128

30.000-49.999 indbyggere:

0 Vejle	49.724
0 Roskilde	49.034
0 Tårnby	45.868
0 Hvidovre	45.611
0 Rødovre	45.005
0 Fredericia	43.232
0 Silkeborg	42.455
0 Næstved	40.492
0 Viborg	35.995
0 Svendborg	35.650
0 Brøndbyerne	33.068
0 Frederikshavn	32.788
0 Holstebro	32.699
0 Nykøbing F/Nysted ²⁾	32.136
0 Slagelse	31.770
0 Hjørring	30.804
0 Søllerød	30.729
0 Køge	30.045

20.000-29.999 indbyggere:

0 Hillerød	29.662
0 Haderslev	29.620

0 Sønderborg	29.319
0 Høje Tåstrup	29.154
0 Thisted	28.985
0 Glostrup	28.169
0 Holbæk	25.782
0 Ringsted	25.268
0 Skive	25.125
0 Morsø	25.026
0 Herlev	24.646
0 Herstederne	21.501
0 Birkerød	20.835
0 Åbenrå	20.277
0 Greve	20.273

15.000-19.999 indbyggere:

0 Lemvig	19.942
0 Korsør	19.861
0 Brønderslev	19.491
0 Vordingborg	18.973
0 Kalundborg	18.848
0 Hørsholm	18.799
0 Grenå	17.703
0 Nyborg	17.423
0 Nakskov	17.259
0 Fåborg	17.259
0 Ribe	17.196
0 Struer	17.161
0 Varde	16.630
0 Sæby	16.471
0 Ikast	16.458
0 Vojens	16.268
0 Middelfart	16.247
0 Grindsted	16.195
0 Odder	15.767
0 Rønne	15.495
0 Ringkøbing	15.179
0 Værløse	15.096
0 Nordborg	15.083
0 Skanderborg	15.043

10.000-14.999 indbyggere:

0 Allerød	14.668
0 Frederiksværk	14.328

0	Vejen	14.312	Pandrup	9.245
	Juelsminde	14.289	Børkop	9.053
0	Hirtshals	14.051	Allinge-Gudhjem	8.769
0	Dronninglund	13.754	Neksø	8.766
0	Sorø	13.674	Støvring	8.758
0	Skagen	13.631	Nr. Rangstrup	8.696
0	Hobro	13.525	Sindal	8.695
0	Kjellerup	13.077	Åbybro	8.684
0	Asminderød-Grønholt	13.046	Hals	8.450
0	Rudkøbing/Sydlangeland ³⁾	12.807	Hammel	8.368
	Syddth.	12.691	Egebjerg	8.355
	Give	12.615	Skørping	8.269
0	Frederikssund	12.486	Rosenholm	8.248
0	Møn	12.436	0 Hadsten	8.222
0	Maribo	12.283	0 Rødby	8.164
0	Skjern	12.090	Brovst	8.086
	Egtved	11.982	Fjerritslev	8.047
0	Bjerringbro	11.867	Tølløse	8.03
0	Tønder	11.675	0 Stenløse	8.013
0	Helsingør	11.403	Nørhald	8.013
0	Løgstør	11.277	0 Solrød	8.010
0	Haslev	11.227	Ravnsborg	7.926
	Års	11.043	Brædstrup	7.885
	Ringe	11.025	Rødekro	7.874
0	Ebeltoft	10.972	Vinderup	7.857
	Græsted-Gilleleje	10.892	Gedved	7.822
	Hedensted	10.813	Nr. Djurs	7.800
0	Assens	10.777	Stubbekøbing	7.784
0	Rødding	10.615	0 Brande	7.782
0	Dragsholm	10.546	0 Tomved	7.768
0	Otterup	10.462	Helle	7.683
0	Skælskør	10.382	Mariager	7.678
	Tørring-Uldum	10.372	Rougsø	7.676
	Videbæk	10.368	Ålestrup	7.664
	Ejby	10.323	Tjele	7.655
0	Kerteminde	10.296	Arden	7.651
0	Bramming	10.288	Åkirkeby	7.631
	Fakse	10.160	Langå	7.563
0	Stevns	10.156	Sundsøre	7.52
			Skærbæk	7.477
			Ry	7.441
			Farsø	7.405
			Spøttrup	7.381
			0 Høng	7.355
			Sejlfled	7.236
			0 Nibe	7.139
			Nr. Snede	7.114
			0 Vallensbæk	7.106
			Fjends	7.077
			Trehøje	6.972
			Skovbo	6.899
			Ulfborg-Vemb	6.872
			Midt Djurs	6.867
			Bjergsted	6.844
5.000-9.999 indbyggere:				
	Nr. Alslev	9.979		
0	Ølgod	9.878		
0	Dragør/St. Magleby ⁴⁾	9.867		
0	Sakskøbing	9.717		
0	Egvad	9.691		
0	Tinglev	9.635		
0	Farum	9.583		
0	Bov	9.520		
0	Trundholm	9.501		
0	Søndersø	9.479		
0	Hadsund	9.477		
	Løkken-Vrå	9.372		
	Christiansfeld	9.273		

Vallø	6.841	Højreby	5.062
Møldrup	6.808	Årup	5.033
Sønderhald	6.718	Slangerup	5.022
Ørbæk	6.630	Gram	5.017
Holsted	6.628		
Hasle	6.620		
Suså	6.595	0-4.999 indbyggere:	
Purhus	6.565	Stenlille	4.933
Gudme	6.530	Hvidebæk	4.896
Karup	6.518	Rønde	4.866
Blåbjerg	6.510	Holeby	4.864
0 Bogense	6.450	Hanstholm	4.816
Ølstykke	6.385	Karlebo	4.784
Gjern	6.377	Jelling	4.780
0 Gråsten	6.336	0 Munkebo	4.756
Løgumkloster	6.307	Jernløse	4.755
0 Hundested	6.301	Billund	4.691
Fuglebjerg	6.193	Rudbjerg	4.679
Vamdrup	6.187	Hvalsø	4.672
Åskov	6.180	Hårby	4.671
Augustenborg	6.176	Thyborøn-Harboør	4.628
Præstø	6.168	Holmegård	4.622
Lejre	6.107	Langeskov	4.598
Hvorslev	6.106	Skibby	4.585
0 Nykøbing-Rørvig	6.097	Hørning	4.561
Tommerup	6.076	Bramsnæs	4.485
Jægerspris	6.067	Them	4.453
Dianalund	6.021	Lunderskov	4.402
Aulum-Haderup	5.911	Ullerslev	4.360
Sallingsund	5.899	Tranekær	4.325
Broby	5.886	Sundeved	4.260
Sydfalster	5.824	Skævinge	4.135
Hashøj	5.795	Marstal	4.095
0 Gørlev	5.764	Thyholm	4.027
Fladså	5.742	Holmsland	4.021
Nørager	5.684	0 Thorslunde-Ishøj	3.913
Svinninge	5.681	Bredebro	3.747
0 Glamsbjerg	5.677	Højer	3.387
Sydals	5.672	Blåvandshuk	3.206
Ramsø	5.664	Ledøje-Smørum	3.184
Lundtoft	5.649	Læsø	2.722
Hinnerup	5.614	Fanø	2.705
Langebæk	5.532	Sengeløse	1.951
Ryslinge	5.476		
Gundsø	5.404		
Broager	5.387		
Rønnede	5.262		
0 Ærøskøbing	5.200		
Nr. Åby	5.195		
0 Samsø	5.192		
Vissenbjerg	5.159		
Brørup	5.112		
Galten	5.093		

Noter:

- 1) Betjeningsoverenskomst. Odense: 163.593. Årslev: 7.145.
- 2) Betjeningsoverenskomst. Nykøbing F.: 25.825. Nysted: 6.311.
- 3) Fællesskab. Rudkøbing: 7.069. Sydlangeland: 5.738.
- 4) Fællesskab. Dragør: 4.290. St. Magleby: 5.577.

Byer og bymæssige bebyggelser i Danmark

Omstående tabeller har til formål at give et indtryk af de nye kommuners bebyggelsesstruktur. Tabellerne omfatter ikke København, Frederiksberg og Københavns Amt.

Ved byer og bymæssige bebyggelser forstås såvel provinsbyer med forstæder som bymæssige bebyggelser uden for disses områder.

Tabellerne bygger på Folke- og boligtællingen 27. september 1965, 1-7, Danmarks Statistik 1969, da tilsvarende tal fra senere tællinger ikke foreligger.

Til de forbehold der af denne grund må tages over for de ændringer der er sket siden 1965 må føjes at indbyggertal for provinsbyerne i den nævnte publikation omfatter hele kommunen og ikke kun det fuldt udbyggede område. De vil altså ofte være for store.

Endelig har hele materialet der refererede til de »gamle« kommuner måttet justeres ind i den nuværende kommunestruktur hvilket ikke altid har kunnet lade sig gøre med fuld sikkerhed.

Trods disse forbehold vil tabellerne dog kunne give et i hovedtrækkene gyldigt billede af forholdene.

Det fremgår af tabel 1 at i 185 af de 255 kommuner uden for hovedstadsområdet har den største by under 5.000 indbyggere. I 161 af disse kommuner har byen ikke over 3.000 indbyggere og i 46 ikke over 1.000.

Af tabel 2 fremgår at der ialt uden for dt 255 største bebyggelser i tabel 1 er 277 bymæssige bebyggelser med over 500 indbyggere hvoraf de 269 har under 2.000 og de 206 under 1.000 indbyggere.

De 277 bebyggelser i tabel 2 fordeler sig på 152 kommuner, dvs at der i 103 kommuner ud over den i tabel 1 registrerede »største by« ikke findes anden bymæssig bebyggelse over 500 indbyggere.

I de 13 amtskommuner uden for hovedstadsområdet er der i henhold til tabel 1 og 2 ialt 526 byer og bymæssige bebyggelser med over 500 indbyggere. Af dem har 443 under 4.000 og 246 under 1.000 indbyggere.

Tabel 1. Antal kommuner hvis største by har det nævnte folketal

Folketal \ Amt	Frederiksborg	Roskilde	Vestsjælland	Storstrøms	Bornholms	Fyns	Sønderjylland	Ribe	Vejle	Ringkøbing	Århus	Viborg	Nordjylland	Ialt
Over 50.000.....	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	2	-	1	5
40-49.999.....	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	3
30-39.999.....	-	1	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	3
20-29.999.....	3	-	1	1	-	2	2	-	-	2	1	1	1	14
15-19.999.....	1	1	2	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1	8
10-14.999.....	-	-	2	1	-	2	1	2	-	-	2	1	1	12
5- 9.999.....	3	1	3	2	-	2	1	3	-	5	1	1	3	25
4- 4.999.....	3	-	1	1	-	3	2	-	-	1	-	1	1	13
3- 3.999.....	-	-	-	1	1	2	1	1	-	-	1	1	3	11
2- 2.999.....	3	1	3	4	1	2	4	3	4	3	5	-	4	37
1- 1.999.....	4	4	5	5	2	11	8	2	7	6	8	6	10	78
500- 999.....	2	1	5	5	-	7	4	2	1	1	5	5	2	40
499.....	-	2	1	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	6
Ialt	19	11	23	24	5	32	23	14	16	18	26	17	27	255

Tabel 2. Antal bymæssige bebyggelser over 500 indbyggere uden for kommunens største by

Folketal \ Amt	Frederiksborg	Roskilde	Vestsjælland	Storstrøms	Bornholms	Fyns	Sønderjylland	Ribe	Vejle	Ringkøbing	Århus	Viborg	Nordjylland	Ialt
3-3.999.....	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
2-2.999.....	2	1	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	1	7
1-1.999.....	5	3	2	3	1	7	6	5	4	7	6	4	10	63
500- 999.....	11	8	15	11	5	26	16	10	16	13	20	18	37	206
Ialt	19	12	17	14	6	33	24	15	20	21	26	22	48	277

